

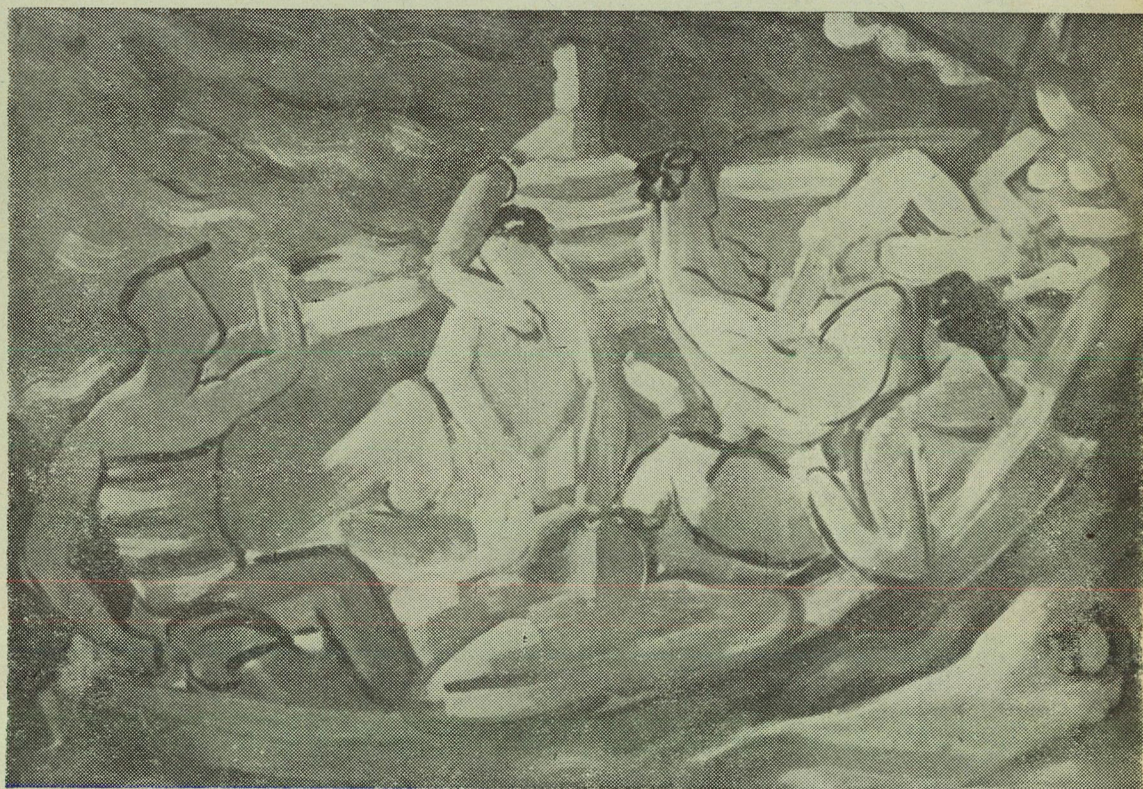
III

A T A R T A L O M B Ó L

MILÁN BOGDÁNOVICS BESZÁMOLÓJA AZ
OHRIDI ÍRÓKONGRESSZUSON — CSEPE
IMRE, BOSKÓ PETROVICS, SZIRMAI KÁ-
ROLY, IRWING SHAW ELBESZÉLÉSEI —
GÁL LÁSZLÓ VERSEI — A DÉLSZLÁV LÍRA
ÚJ TERMÉSE — URBÁN JÁNOS, GALAMB
JÁNOS, HATALA ZOLTÁN VERSEI — LÉVAY
ENDRE PÁRISI ÚTINAPLÓJA — SINKÓ ER-
VIN TANULMÁNYA — SAFFER PÁL KOR-
KÉPE — HERCEG JÁNOS BÍRÁLATA —
KÖNYVSZEMLE — LAPSZEMLE — KÉPZŐ-
MŰVÉSZELET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

9-10

Sinkovics János, Senta, Beogradska ul.

1955

SZEPTEMBER — OKTÓBER

XIX ÉVF.

TARTALOM

MILÁN BOGDÁNOVICS: Visszapillantás a jugoszláv irodalom általános fejlődésére —	843
GÁL LÁSZLÓ: Három vers — — — — —	850
CSÉPE IMRE: Karaván — — — — —	852
Az új délszláv lírából — — — — —	856
SZIRMAI KÁROLY: Piócák — — — — —	859
GALAMB JÁNOS verse — — — — —	865
BOSKO PÉTROVICS: Nyár a hegyekben — — — — —	866
URBÁN JÁNOS verse — — — — —	869

KILÁTÓ

SINKÓ ERVIN: Töredékek nagy költője — — — — —	870
CSERE GYÖRGY versei — — — — —	879

KORKÉPEK

SAFFER PÁL: Alku — — — — —	881
----------------------------	-----

LEVÉL A TÁVOLBÓL

LÉVAY ENDRE: Aranypartok — — — — —	885
HATALA ZOLTÁN: Vers — — — — —	890
IRVING SHAW: Tarkaruhás nők — — — — —	891

KÖNYVSZEMLE

HERCEG JÁNOS: Bige Jóska házassága — — — — —	894
LECTOR: Antológia — — — — —	895
LECTOR: Harcos kritika — — — — —	896
Lapszemle (L) — — — — —	897

ÖRTÜZ FÉNYÉNÉL

LAJÁK ISTVÁN: Somogyi Pál életéről — — — — —	890
--	-----

KÉPZÖMŰVESZET

MIODRÁG KUJUNDZSICS: Részeg hajó — — — — —	904
--	-----

KÉPEK

SZÁVA SUMÁNOVICS: Részeg hajó — a címoldalon	
Téli pejszász — — — — —	849
HANGYA ANDRÁS: A Szajna partján — — — — —	885
Bastille emlékműve — — — — —	889
SZÁVA SUMÁNOVICS: Leány a pohárral — — — — —	893
Fürdőző nők — — — — —	904
Szüret — — — — —	903

Milán Bogdánovics:

Visszapillantás a jugoszláv irodalom általános fejlődésére az elmúlt tíz esztendőben

Általános visszapillantás irodalmunk fejlődésének irányvonalaira. Az alábbiakban nem lesz szó a délszláv irodalomnak — mint egésznek — teljes fejlődéséről életünk forradalom utáni első évtizedében: ez nem lehetne, csak többszáz oldalas tanulmány. Népi irodalmunk — a horvát, macedon, szlovén és szerb (az utóbbi a crnagoraival) valamint néhány önálló nemzeti kisebbségi irodalmi mozgalom az elmúlt tíz esztendő alatt az élet olyan intenzitását mutatta, az alkotások olyan mennyiségét, a minőségek olyan választékát adta, hogy ennek a hatalmas irodalmi anyagnak teljes kielemezése és kiértékelése nem is férne egy általános kongresszusi beszámoló kereteibe.

A szerb-horvát, szlovén és macedon irodalom a nyelvek délszláv rokonsága folytán bizonyos fokig kölcsönösen megértetnek minden nyelvterületünkön. Am ezek a különböző, mindegyike a maga útján fejlődött nyelvek ugyanakkor akadályai annak, hogy a szubtilisabb és összetettebb irodalmi szöveget is teljesen megértsék, izleljék és élvezzék olyanok, akik maguk a másik nyelvet nem beszélik és nem írnak azon. Éppen ezért igen nehéz — majdnem megvalósíthatatlan — teljes bírálati és elemző bepillantást vetni a délszláv irodalom egészébe, nem is szólva az anyag kiterjedtségének arányairól. Jel-

lemzésül megemlítek itt néhány statisztikai adatot — ha nem is nyújtanak teljes képet — amelyek a Jugoszlávia Bibliográfiája című műben jelentek meg (Jugoszlávia Bibliográfiai Intézetének kiadása). Ezek szerint 1945-től ez év közepéig Jugoszláviában 1500 könyv — önálló mű — jelent meg az irodalom minden területéről. Amíg az 1945-ös esztendő 60 művel indul, 1948-ban ez a szám megkétszereződik, 1954-re pedig háromszorosára nő. Átlagban havonta 15 önálló irodalmi mű jelent meg Jugoszláviában.

Mindezek a komoly okok akadályozzák, hogy ez a beszámoló egyben irodalmi életünk teljes kiértékelése és összegezése legyen az elmúlt tíz esztendőre. Csupán kísérlet lehet a legfőbb, közös fejlődési irányvonalak leszögezésére; kísérlet az alapvető áramlások feltárására, a legjellegzetesebb irányzatok számbavételére: hogyan és milyen hatás alatt jelentkeznek, hol ütköznek össze, hogyan változnak és váltják fel egymást. Szóval kísérlet arra, hogy a jugoszláv irodalom jelenlegi életét alapvető vonásaiban felvázoljuk, helyzetét bizonyos fokig felmérjük és kiértékeljük.

1945—1955. Szó van tehát a jugoszláv irodalmi élet első évtizedéről a felszabadulás óta, a győzelmesen végrehajtott de be nem fejezett forradalomban. A tíz évet

átalakító erejű forradalmi események töltik be; ugyanakkor ez az első évtized a szocializmus megvalósítását is jelenti nálunk, tehát építő, alkotó és konstruktív munkát. Ebben az időszakban az irodalom is természetesen és elválaszthatatlanul alávetette magát a forradalmi és szocialista imperativusnak. Ezzel lényegében eltávolodik és differenciálódik a forradalom előtti, kapitalista-burzsoá korszak irodalmától. Forradalmi irodalmi áramlatok dominálnak irodalmunkban már a népfelszabadító mozgalom óráiban s ezek a mozgalmak valójában már a két háború közötti időszakban születtek. Visszapillantani azonban a két háború közötti korszakra, valóban túlmesszire vezetne attól a kortól, amelyről szólni kívánunk. Ezzel a visszapillantással nem öleljük fel az antifasiszta háború korszakának irodalmát sem, amelyet főleg a harc tölt be tartalommal. 1945 óta aztán az elmúlt tíz esztendőben az irodalom szervezettebben kapcsolódik forradalmi, szocialista életünk első évtizedébe s minden megnyilvánulásában szorosabb kapcsolatot teremt vele alkotásának egész területén. Ez az időszak ugyanakkor egybeesik a jugoszláv írószövetség fennállásának tíz esztendejével (A szövetség 1946-ban alakult, az íróegyesületek azonban, amelyek a szövetséget alkotják, már 1945 óta léteznek). A jugoszláv írószövetség megalakulása csupán egyik következménye a forradalmi átalakulásnak életünkben, alapjában pedig a nemzeti kérdés megoldásának eredményei Jugoszláviában, az új jugoszláv eszmé, amely népeink önállóságának e szellemben való összhangbáhozása jegyében született. Életünknek ez az új, reálisan jugoszláv jellege adta meg korunk irodalmának új arcát. Azért szükséges és indokolt kiemelni irodalmunknak ebben a forradalmi és szocialista évtizedében a jugoszláv írószövetség megalakulásának jubiláris dátumát.

Forradalmi-szocialista irodalmunk létrejöttének folyamata, azaz: megszületése a forradalom végrehajtásában és a szocializmus építésében. Nem céltalan emlékeztetni arra, milyen folyamattal ömlött át korábbi irodalmunk az új korszakba. Az irodalom ebben az új korszakban nem elszigetelten jelentkezik. Nem áll kapcsolat nélkül a forradalom előtti idők irodalmával, nem attól eltérve, elválasztva és függetlenül jelentkezik, tehát mint a kulturmunkának valamiféle új terméke, amelyet egyedül a forradalom és a szocializmus hozott létre. A jugoszláv irodalom ugyanúgy mint egész kultúránk az első,

forradalmi évtizedben nem vált el kategórikusan a múlttól, ellenkezőleg: jellegével és tartalmával annak pozitív hagyományaira támaszkodva csak felújítja önmagát, szentesíti a változásokat, amelyeket a forradalmi és társadalmi életfeltételek követelnek. Folytonosságával, mégis az új törvényszerűség hatása alatt ez az irodalom magasabb minőséget revellál és átnő a maga új fejlődési fokába: a szocialista társadalom irodalmává válik. Ebben a folytonosságban ez az irodalom — jelentős számú, már korábban forradalmilag gondolkozó fiatal író mellett — mozgósítja az újabb, a forradalom szellemében kialakultakat, ugyanakkor befogad és elismer egész sor forradalomelőtti, aktív polgári írókat, akik magukévá téve a forradalmat, új lendülettel folytatják munkájukat. Egyesek közülök még ma is központjában állnak irodalmi életünknek és magas színvonalat képviselnek abban. Irodalmunk forradalom-utáni fejlődésében szem előtt tartottuk az Októberi forradalmat követő kísérleteket és tapasztalatokat az úgynevezett „Proletkult”-tal is, mely utóbbi tiszta absztrakciónak és tévútnak bizonyult. Ezen a téren, különleges életviszonyainkból eredően a kérdés reális felméréseivel jártunk el.

A szovjet irodalomnak — mint a szocialista társadalom első megvalósításának — példája és gyakorlatából eredő alkalmazása; kriticismusunk ebben a gyakorlatban. Mint ahogy társadalmi-politikai életünk más területén a forradalom aktív időszakában, irodalmunk is természetesen azokra a példákra volt utalva, amelyet a szovjet gyakorlat nyújtott, mintegy utasításként és biztosítékként a teljes és szilárd forradalmi átalakulásra. 1945-ben valamint a rákövetkező néhány esztendőben az irodalomban nálunk is a szigorú forradalmi-szocialista teljesség érvényesült. Az irodalomtól megkívánjuk, hogy — többé-kevésbé közvetlenül — aktív módon alávesse magát a forradalmi politika szolgálatának, a valóságba ültetve az alkotó művészeti megvalósítás vonalán a marxista ideológiának nem annyira alapvető eszméit, mint inkább annak dogmatikus-propagandista kifejezését. Azonban az ilyen tételek alkalmazásában — amelyeket a forradalom eredményeinek biztosítása és a szocialista megvalósítása tett szükségessé az irodalom szavain keresztül, — már akkor is szélesebb és rugalmasabb mértékeink voltak, mint a példaadóké. Már akkor is megtaláljuk költészetünkben az úgynevezett paroláktól

való eltávolodás eseteit, a valóságnak leegyszerűsített, fényképszerű bemutatásától és az élet „fehér-fekete” ábrázolásáról való letérést. Bátrán mondhatjuk: a költői őszinteség a forradalom témáiban, a hang amellyel ez kifejezésre jutott, nem volt fiktív. A mi költőnk nem hamisított, amikor alávetette magát az imperatívusnak, hogy műve politikailag és gyakorlatilag is hatékony legyen. Ez a körülmény már abban az időszakban minőséget biztosított az irodalmi alkotásoknak s ez ma sem vonható kétségbe. Általában azonban az első évek irodalma — úgy tartalomban mint kifejezésben, az élet és az ember szabadabb, elmélyült tolmácsolásában — szegényes maradt.

A „szocialista realizmus”. Az ilyenirányú kriticismusunk — mindnekelőtt saját életfeltételeink és valóságunk átérése — továbbá az önállóság utáni vágy, a másoknak való alávetettségtől való idegenkedés különösen jól illusztrálható irodalmunkban az úgynevezett „szocialista realizmus” elméletének sorsával. Ezt az elméletet az adott pillanatban nálunk is aktívan propagálták mint a szocialista társadalom irodalmának nélkülözhetetlen feltételét. A „szocialista realizmus” — a kifejezés maga Maxim Gorkijtől ered, ő használta már jóval korábban s nála a realista irodalom termékenységét jelentette a szocializmus feltételei között; legszabadabb és maximális alkalmazását a társadalmi életben, amelyet egészen áthat a materialista gondolkodás, tehát realista motívumok és érzések — a szocialista realizmus, mondom, valamiféle dogmává vált, dogmatikus felfogássá, mint valami „sui generis” realizmus, amelynek a szocializmus különleges minőséget biztosít és amely a szocializmusra alkalmazva kell hogy szolgáljon. Maxim Gorkijnak azonban más, elmélete is volt: a szocializmus olyan állapot, amely alkotó lendületet, munkairamot és életörömet szül s valamiféle saját romantikája van. Óhajtván, hogy a realizmus a szocializmusban ezt is kifejezze, Gorkij valósággal szellőztető szelepet nyitott, hogy ózondús levegő hassa át azt a fojtogató atmoszférát, amely a forradalomelőtti, kritikus, utilitarista realizmust előntötte; ezzel új impulzust adott az inspirációnak a realiztikus alkotásban. Ez, véleményem szerint nem volt negációja a realizmusnak, ellenkezőleg, példája annak, hogy ez a művészeti irány alkotásilag regenerálódhat és még további, hosszabb időszakra biztosíthatja létjogosultságát. S ebből a két tényezőből — realizmus romantikával — született a szocialista re-

alizmus dogmája, amely dogmatikus alkalmazásban „realistának” mutatkozik (mondhatnám a technikai megelevenítésben) romantikusnak pedig a szocialista valóság tolmácsolásában, amelyet kötelezően rózsaszínű prizmán át mutat be, előlegezett optimizmussal. Az ilyen gyakorlat törvényszerűen és elkerülhetetlenül a dolgok felszínén tartja az író tekintetét, kényszerűleg jobb színben láttatja alakjait, nem mélyül el a lelkekbe, és azok összetettségébe. S ez magával hozza azt is, hogy az író a valóságot a teljes igazság bizonyos elhagyásával adja. Ilyen körülmények között azonban a realizmus is megszűnik teljes értelemben az lenni.

Ezt az elméletet, amely feladatává tette az írónak, hogy bizonyos fokig korlátozza alkotási őszinteségét, nálunk még azokban az első, forró időkben sem fogadták bizonyos szkepticizmus nélkül. Mint ahogyan a két háború közötti időszakban rendkívül kritikusak voltak a realizmus iránt — amely a korábbi, kapitalista-burzoa életben mindent utilitarisztikusan a negáció felhőiben kívánt látni — ugyanúgy nem tudtuk kriticismus nélkül elfogadni a „szocialista realizmus” elméletét, amelynek előfeltétele hogy a szocialista építést az irodalomban — annak minden fluktuációjában — csak örömteli szemmel szabad látni, akár egy felületesen odavetett pillantás árán is. A szocialista realizmusról sokat beszéltek és írtak, azonban ez az elmélet nálunk nem vált élővé még addig a történelmi pillanatig sem, amikor egész társadalmi-politikai és kulturális életünkben szakítottunk az idegen gyakorlat alkalmazásával, amely szigorú és főleg direktív módszereket írt elő számunkra.

A művészi alkotás teljes szabadsága. 1948-tól egyre erőteljesebben kifejezésre jut érzésvilágunk szélesebb kitérése saját kívánságainkban és törekvéseinkben; saját életünk tekintetében, amelyeken ez a világ épült. Életünk azóta regenerálódott, hogy ne mondjam: mély, belső impulzusokkal önállósodott, törekvéseiben megszilárdult. E valóságunkban aztán irodalmunkban támogatva a már korábban szóvatott kriticismus által, megszabadultunk bizonyos — habár viszonylagosan lanyhább — de mindenesetre erkölcsileg kellemetlen és alkotási tekintetben gátló körülményektől, amelyeket a forradalom előtti szükségyszerűségében alkalmaztunk. S attól a perctől fogva fokozatosan, de következetesen a művészi alkotás teljes szabadságának korszakába érkezünk. Az irodalmi alkotást immár csak pozitív törvé-

nyek előírásai korlátozzák. Tartalomban, motívumban. kivetítésben az irodalomban korlátnak csak az számít, ami a törvényt sértené: forradalomellenesség, szocialista-ellenes hangulatkeltés, monarchista propaganda, olyan indítékok, amelyek nemzeti gyűlölséget és széthúzást keltenek, a forradalom vívmányainak és a szocializmus építésének minden ellenséges vagy reakciós negációja valamint olyan szöveg, amely csábító módon tárja elénk az erkölcsről való letérést: pornográfia, anarchia, szenvedélyek és bűnök feldícsérése stb. Az írott szó nincs alávetve semmiféle cenzúrának, kivéve a közvéleményét, az olvasót, megjelenése után. S ez előtt a bíróság előtt pervesztes lesz minden irodalmi szöveg, amely misztikumba és eszmei visszamaradásba vezeti az olvasót. S hogy a mai irodalomban nem virágoznak metafizikai-idealista áramlatok, nem él vallási egzaltáció az népünk spontán ellenállásának következménye. Számára már kevésbé közelállóak és a valóságban anakrónikusak ezek a jelenségek.

Útkeresés, áramlások, differenciálódás, vita — az alkotás teljes szabadságának légkörében. — Az inspirációk felszabadulása s ebből eredően új tartalom és a kifejezés merészebb keresése — egészen természetesen — magukkal hozták az irodalmi felfogások sokféleségét, módszerekben éppen úgy, mint alkotási eljárásban. Irodalmunk ma messze van attól a monotonizmustól — motívumokban és formában — amely az 1945 utáni esztendőkből észlelhető volt. Benne ma különböző felfogások érvényesülnek, amelyek többé-kevésbé a korszak irodalmára jellegzetesek az egész világon, úgyhogy irodalmi életünk nem mutatja többé az elszigeteltséget, az elzárt szigeten való élet jeleit (amerre néhány szomszédot kivéve sekinek nincs útja). Irodalmunk ma elevenen jelzi, mi történik az irodalomban messze, határainkon túl is. A legjelesebb és legjellemzőbb irodalmi művek a világban a mi nyelvünkre is lefordítanak s azokat jelentős mértékben ismerjük. Sőt mi több: bizonyos fokig hatásuk alá kerülünk, úgyhogy kézenfekvően felmerül a kérdés — amely kötelezően kritikus feleletet is vár — hogy melyik pontig pozitív ez a hatás, sőt utánzás s hogy ez az utánzás mely határon túl válik veszélyessé és károsá — néha egyenesen irodalmi eredetiségünk hátrányára. Íróinkat mindenestre — többé-kevésbé — bizonyos ilyen külső hatások bátorítják fel irodalmi kísérletekre.

A realizmustól — amelyet legtöbb írónk nem olyan szűkkörűen értelmez már, mint ahogy az a XIX. század második felében divat volt, hanem sokkal rugalmasabb és szabadabb tolmácsolásban, a témában és kifejezésben egyaránt — a realizmustól, mondom a mindenfajta modernizmusig — amelyben aztán egyesek a szabadság fogalmát mint egészen korlátlant fogják fel — irodalmunk mindenfajta irányzatot követ. Ez az irodalmi széttagozottság aztán, úgyszólván automatikusan, élénk vitákat szül és segíti e jelenségek egymással való szembeállítását irodalmi gyakorlatunkban. Lényegében ezt a vitaközvetítő forrongást, amely pillanatnyi irodalmi jelenünket áthatja — szemre legalább is — egy közös alapvonal jellemzi. Mindegyik táborban felmerül az alapvető kérdés: hogyan lehetne minél maradéktalanabban megfelelni az idők imperatívusának és hogyan lehet azt minél hatásosabban kifejezni. Másszóval: hogyan lehet irodalmilag minél több színárnyalatban megteremteni az idő és az ember valóságának kifejezését, hiszen az élet és az ember ügye egyre szétágazóbb és egyre összetettebb, egyre nehezebben átfogható és már ezzel a ténnyel néha problémátikusabb is — ugyanakkor azonban meg kell maradni a forradalmi szocializmus imperatívusának vonalán. Az egyik kategorikus és határozott elképzelést kíván az élettől és az élet-tartalom tudatos megmutatására tör (helyzettudatosítás) a másik elkerülhetlenül odaköti az alkotót a valósághoz és annak törvényeihez. Hogy az irodalom társadalmi cselekedet, azt ma nálunk senki sem vonja kétségbe. S hogy az irodalom nem lehet abszolút mértékben apolitikus, ma többé-kevésbé szintén vita fölött áll. Azáltal aztán, hogy bizonyos irányzatok a bennünk fellelhető felfoghatatlant igyekeznek adni (tehát a bizonytalan egzisztencialist, amivel a tartalom különösen expresszív tekintetben komplikálódik) ezek az írások csak nehezen válnak érthetővé sőt néha érthetetlenek maradnak. Ezáltal felvetődik a kérdés: nem szűnik-e meg ez az irodalom társadalmilag is hatékony lenni, nem érint-e ez a körülmény az irodalom társadalmi értékét is? S ugyanakkor az absztrakt felé irányuló törekvések — amelyek így eltávolítják az írókat a valóságtól s ezzel a történésektől, amelyek az élet társadalmi értelmében alakulnak és formálódnak — nem depolitizálják-e az írókat s nem viszik-e apolitikus amorph távlatok felé? Azonban a másik részen is felmerül egy nemkevésbé fontos kérdés: vajjon az alacsony színvo-

nalú sekélyes realizmustól áthatott irodalom — sőt egyenesen banálisan reális kivetítés — nem fosztja-e meg minőségétől az irodalmat? Nem csökkenti-e az irodalom művészi hatóerejét ilyen esetben az író szava s nem csökken-e ez a szó társadalmi hatékonyság tekintetében is? Sőt hogy ezen felül megfelelő minőség hiányában nem válik-e társadalmilag egyenesen károsná?

Ezek nagyjából azok a problémák, amelyek az irodalmi alkotásokról szóló vitákban, felfogások konfrontációjában nálunk ma napirenden szerepelnek. Azonban végső fokon, tekintet nélkül arra, hogy — e viták téziseiben és antitéziseiben vagy magában az irodalmi gyakorlatban ilyen vagy olyan irányzatban egyaránt vannak önámítások, sőt káros illúziók — a véleményeknek ez a harca alapjában és végső fokon, a forradalmi — szocialista idők valóságának kifejezését szolgálják. A vita azért indul és azért folyik, hogy az irodalomban — amely művészi ábrázolásra törekszik — letisztuljanak az alkotási problémák. Ilyen értelemben irodalmunk a művészi alkotás teljes biztosítása mellett is megőrizte forradalmiságát. Azt hiszem hogy valóban mi vagyunk az egyetlen szocialista ország, amelynek irodalma ilyen jelentős jellegzetességekkel dicsekedhet.

Hogyan és milyen mértékben fejeződik ki mai irodalmunkban a forradalom és a szocializmus valamint az ezekből eredő valóság. Irodalmunk tehát teljes kiterjedési szabadságában sem távolodik el forradalmi-szocialista korszakának lényegétől. Áthatva továbbra is annak imperatívusaitól, tartalmilag is feléje irányul, az idők átalakító szelleme feléje irányítja. Ez a megállapítás mindaddig helytálló, amíg azoknak az alapvető jellegzetességeknek leszögezéséről van szó, amelyeket irodalmi alkotásaink a szocialista élet alapkövetelményének első évtizedében jelentenek. (E jellegzetességgel vonhatjuk meg világosan határait a háború-előtti irodalomtól.) Azonban ha felmerül a kérdés, hogy az irodalom szó mennyire tudott behatolni a mélységbe, életünk alapjaiban megváltozott körülményeinek tényleges tartalmában, mennyire mutatja be és mennyire tudja művésziileg megvilágítani az ember metamorfózisát az életben, mennyire él az új valóságban s milyen tartalmi értékekkel az írott szóban; ha azt kérdezzük hogy a jugoszláv irodalom, a korszak irodalma mennyire a miénk teljes mértékben; ha felvetjük a kérdést, hány eredeti mű kí-

séri ezt a világon valóban egyedülálló új életet, mennyit mutatott meg belőle az irodalom és mennyire lett benne eleven valóság a ma s mennyire nyert helyes tolmácsolást átértékelésében a tegnap — mondom, ha mindezeket a kérdéseket felvetjük, a válasz csak nehezen lehet kategorikusan pozitív és még kevésbé lehet precíz. Nekem úgy tűnik, hogy mai irodalmunk többnyire még mindig azt mutatja be elsőnek, ami első pillanatban szembeeső, amit a felszínen lehet megfigyelni, külső szemléléssel. Ha a máról van szó; még mindig a forradalom első korszakának szemlélete a mérvadó, a multa nézve pedig csak most indult meg az átértékelési folyamat.

Belülről csak igen kevés kerül a felszínre ebből az új valóságunkból. Falu, város, gyárak, bányák, paraszt, értelmiségi, ifjú, férfi és nő, házasság, művészet, pozitív és negatív a szép és a csunya mai életünkben — ezek már mind aránylag erős körvonalúak irodalmunkban, azonban főleg csak külső dinamikában. Hogy belül mi történik, hogy változik át minden belsőleg, hogyan alakul át újjá, ezzel az írás művészete sok tekintetben még mindig adós. S az amit igyekeznek is kivetíteni a mélyebb és sötétebb rétegekből, kölcsönvett nyelvezettel történik. Ez a nyelvezet a valóságban nélkülözi ezt az alapvető, vitális kohéziót, amely elkerülhetetlen, ha érzékeltetni akarjuk művészi kifejezésben is a forradalmi újjászületést, egy egészen új világ megszületését, amelyben akarat és erő dominál; nélkülözi olyan kifejezését, hogy benne legyen a lázas erőfeszítés is, amellyel mindezt elérjük. E komoly problémákról, bizonyos hiányosságokról az irodalom szocialista tartalmának kifejezésében stb. igen részletesen, plasztikusan és meggyőzően szólt Miroszláv Krležsa az írószövetség tavalyi, októberi plenumán. Szavai azóta nyomtatásban is nyilvánosságra kerültek, közismertek, úgyhogy nem is időznék tovább ennél a kérdésnél.

Az irodalmi műfajok kérdése. — Időzni fogok azonban egy másik problémánál, amely utóbb jelentkezett s amely — úgy látszik — a valósággal való szoros kapcsolatban s a dolgok fejlődésével párhuzamosan oldódik meg. Az alkotói lendület szélessége, a gáttalan, szabad inspiráció — a motívum és a kifejezés formája tekintetében, amellyel a mű megvalósul — kifejezésre jut a műfajok sokféleségében is, amelyekben irodalmunk ma megvalósul. A műfajoknak, — nekem úgy tűnik, — meg van a maga törvényszerűsége: nem önkényesek, változásuk összefügg valósá-

gunkkal. Mindenesetre nem érdektelen egy pillantást vetni arra, hogy alakul ez a kérdés is 1945 óta nálunk, hogyan alakul a műfajok kérdése és milyen hullámszámok vannak alávetve. Első esztendőinkben, a teljes forradalmi extázis éveiben — tehát a diadalmas forradalom sodrában, amely hatalmas erőfeszítésekre ösztönöz szóval: a kollektív emotivitás éveiben a líra volt szembeszökő, magas fölényben s mellette a rövid elbeszélés, a kisebb novella (bizonyos belső láz fokán.) A hosszabb elbeszélés, klasszikus értelemben vett novella, szélesebb alapon, nagyobb belsőbb objektivizációval — amely a múlt irodalmában központi helyet foglalt el — csak a későbbi években tér vissza polgárjogaiba, amikor már a valóságban is állandóbb az objektivizáció és a kritikai átgondoltság. Az elbeszélés és novella aztán mennyiségileg nőtt, minőségileg elmélyült és átalakult, átfejlődött legmagasabb fokára a regénybe.

Az utóbbi években a regény nálunk teljes virágzásban van és központja lett egész irodalmi alkotótevékenységünknek — ellentétben irodalmi múltunkkal, ahol ritkább jelenségeknek mondhatjuk. Nekem úgy tűnik, hogy korunk mind általánosabb, mind nagyobb és termékenyebb konstruktivitása hatott irodalmi téren is mindinkább ösztönzően. A kor törekvése, hogy fenséges és hatalmas konstrukciókkal hatalmas vállalkozásokkal operáljon — ezek maguk emotív és inspiratív elemeket tartalmaznak — az írókra is ösztönzőleg hatott: aspirációkat ébresztett náluk is a nagyobb konstrukció felé: így jutottak el a regényig. A regény tekintetében első forradalmi évtizedünknek éppen befejező szakaszában mutatkozik nagy termékenység, a regény lesz egyre inkább az irodalmi műfaja korunk irodalmának; ez jelentős mennyiségi eredményben is kifejezésre jut.

A líra ezalatt — ha nem is sorvad el és nem is veszít minőségében — mindinkább visszavonul egyéni élménysáncái mögé, egyre inkább szubjektivizálódik, ami különben lényege is ennek a műfajnak. Amely műfaj azonban — még akár a legmagasabb művészi fokon — teljes öncélúságba zárkozhatik, mintha külön világ-egyetem lenne, az élettől teljesen sterilé válik. Ez az irányzat, a lírának teljes önmagába zárkozása és annak keretén a mind mélyebben önmagában való vájkálás — hogy ez már maga az értelem kárára megy — az utóbbi időben egyre sűrűbb jelenség nálunk.

Ami a drámát illeti, számomra rejtély marad, miért vagyunk ebben az irodalmi műfajban még mindig olyan szegények, különösen minőségi munkákban. Dráma kevés születik és ebben a kis termésben is jelentéktelen a valóban komoly értékű alkotás. S ezért van kevés dráma és színdarab színházainkban is. Ennek a jelenségnek valóban nehéz magyarázatot adni. Lehet — ez az én véleményem — hogy ennek oka az, hogy a dráma olyan műfaj, amely igen könnyen „optikai csalódáshoz” vezet: szemre úgy tűnik, hogy a legkönynyebb megírni, megvalósítani mert az irodalmi leegyszerűsítés érzését kelti, valójában azonban a dráma az irodalmi alkotás mezején a „legkeményebb dió”. Ez az optikai csalódás vezeti az írókat arra, hogy felelőtlenül közeledjen az alkotáshoz s amikor — a drámai alkotás nehéz feladatában a felelősség összecsap benne, készületlenül áll e nehézségek előtt. Különben a drámáról e kongresszuson külön beszámoló lesz.

Az irodalmi műfajokról szóló fejezethez hozzátennék még néhány statisztikai adatot, amelyek bár nem teljesek, de mutatják a fejlődést és átalakulást az egyes műfajokban. 1945-től 1955 közepéig kerek számokban beszélve kiadásra került nálunk: 150 regény, 300 elbeszélés kötet, 350 verseskönyv, 200 kritikai munka és esszé valamint útleíró mű és emlékirat, 270 gyermekkönyv, továbbá 130 drámai mű. A líra 1950-ben volt a legtermékenyebb, amikor is 40 kötet jelent meg, míg a kötetek száma évi átlagban 30. Regény 1945-ben tíznél kevesebb volt, 1955-ben a számuk 30 körül van. Érdekes, hogy esszék, kritikai munkák, útleírások, emlékiratok száma egyenletes és évenként 20 körül van. Az 1954-es év a regényekben, valamint az esszé-útleírás-emlékirat stb. műfajokban volt a leggazdagabb. Ezek a nem egészen hiteles adatok nem szolgálhatnak természetesen alapul arra, hogy általános következtetéseket vonjunk le belőlük, annál is inkább mert néhány évben — különösen az utóbbi esztendőinkben — a könyvek megjelenésére negatív módon hatottak bizonyos külső körülmények mint például papírhiány, papírár drágulása és kétségtelenül nem reálisan végrehajtott nyomdai áremelés. Valamit azért mégis mutatnak ezek az adatok és bizonyítékaik lehetnek egyes tételeknek, amelyeket ez a referátum a műfajok kérdésben megállapít.

A *macedon irodalom*. Nem fejezhetem be beszámolómat anélkül, hogy zárószavában ne tegyem szóvá a kétségtelenül

legérdekfeszítőbb tény, amely irodalmunkat ebben az új évtizedben jellemzi, ha szembeállítjuk irodalmi múltunkkal. Ebben az időszakban ugyanis egy új délszláv nemzeti irodalom született: a macedon irodalom. Ez mindenekelőtt a nemzeti kérdés helyes rendezésének következménye hazánkban, ami kétségtelenül forradalmunk legnagyobb vívmánya. Izgalmas ez a tény azért is, hogy a macedon népnek hosszú és sötét történelmi nyomást kellett elszenvedni nemzeti öntudata és nemzeti jogai tekintetében, hogy aztán végül szabadsága a jugoszláv forradalom — tehát a macedon nép forradalmának eseményeiben is — megszülessen. Mint a délszláv irodalom többi ágai, a macedon irodalom a maga életét éli, de telítve és áthatva jugoszláv szellemmel, amelybe — saját önállóságán keresztül — beömlészi a jugoszláv teljeséget. Izgalmas és érdekes azonban ez a tény azért is, hogy vele kifejezésre jutott a macedonok törhetetlen nemzeti öntudata valamint rendkívüli alkotó képessége. Tíz év alatt irodalmi és művészi fejlődésükben nyelvet teremtettek s ez az instrumentumuk megteremtette a kétségtelenül értékes irodalmi alkotások egész sorát. S ez az irodalom ma tízéves fennál-

lásakor emelkedőben és fellendülőben van s ami valóságos csodaszámba megy, színvonalban egyenrangú a többi jugoszláv nép irodalmával. A jugoszláv kultúrára ez kétségtelenül nagy nyereség. A macedon irodalomról külön referátum lesz a kongresszuson, én csak megragadtam az alkalmat, hogy örömmel üdvözöljem azt a körülményt, hogy kongresszusunkat — amely Makedóniára és Jugoszláviára egyaránt ünnepi — az ősi Ohridban tartjuk meg.

Engedjék meg, hogy ezzel be is fejezzem beszámolómat, nem érintve néhány kérdést amelyekről szólni lehetett vagy egyenesen szólni kellett volna, mint amilyen például folyóirataink életének ügye, a könyvkiadói tevékenység kérdése, helyesebben a könyv megjelenésének lehetősége nálunk. Ezek azonban olyan folyamatok, amelyek állandóan szemünk előtt vannak s e kérdéseket a vitában bárki érintheti. Azonfelül a beszámoló szintetikus kellett hogy legyen, az érintett kérdések bármelyike viszont valamiféle analízishez vezetne. Kérem tehát, elégedjenek meg a beszámoló ilyen formájával és keretével; ha talán nem is felel meg teljesen a várakozásnak, a maga nemében mégis hasznos lehet.

Az egyik vers

be sok is az ötvenhárom,
ötvenhárom hosszú év;
annyi tavasz, annyi nyár is,
annyi ősz is, annyi tél;
be nehéz is tavaszt hinni,
telet várni s megint hinni,
folyton hinni, újra hinni.

tegnap volt csak : kora reggel
édesanyám sírva keltett,
ünneplőbe öltöztetett,
(kék ruha volt, matrógallér)
s úgy sirt szegény, most is látom:
— kicsi fiam, iskolásom.

be sokat kellett tanulni,
míg nem tudni megtanultam;
be sokszor kellett felállni,
hiszen annyi sokszor buktam,
s ha azt hittem, megérkeztem,
másnap újra elindultam.

tán ez a szép: elindulni,
s nem érkezni soha célba;
fittyet hányni, füttyörészni,
s asztal alá hullni néha;
aztán megint elindulni,
délibábok után futni,

aztán megint lelkesedni,
foggal marni, újjal tépni,
sárga dühökkel gyűlölni,
piros szavakkal békélni;
nem is lehet, nem is tudok
mit bánomén-módon élni.

de ha egyszer a tanítóm,
az igazi, a legelső,
elémjönne Varga László
kedves-csöndesen; derülten;
újra, mégis csak azt szólnám:
tanító úr, nem készültem,

tanító úr, nem készültem.

Gál László

A másik vers

csöndes éjjel, egyedül,
egyedül, vidáman,
cigaretta füstje száll
szerteszét szobámban

ez a szoba a világ,
belefér a minden,
palota, ha akarom,
ha már viskóm nincsen

iskola is e szoba,
temető és kocsmá,
isten-ördög idejár,
ha velem borozna

király vagyok ebben én,
néha hadvezér is,
itt vagyok én fiatal,
itt vagyok én vén is

be gyönyörű a tető,
s ó, ti, ajtó-ablak,
Szezám tárulj! Boldogok,
akik kívül vannak

akik kívül vannak,
akik egyszer élnek,
daloljatok szomorút
víg lányok-legények

Gál László

Kanizsa

Ez a Csönd szép városa,
(magam is halkán írom)
most elmegyek és a szívem egy darabja
marad és csöndesen emlékezik
a Tiszára és a parkra; a halkszavú
[emberekre —
— köztük barátokra is — szép volt.

Kanizsa a csönd szép városa
hangos időkben.

GÁL LÁSZLÓ

K a r a v á n

— Pista-a — ringatta a nyelve hegyén a legény nevét a leány, aki a sátor oldala mellett ülve körülölelte térdét s úgy nézett bele a legénybe, mintha tükörbe nézne.

— Borkám — olvadt a legény a leány tűzétől, ami valami végtelen mélységből lángolt elő, mintha feneketlen éjszakából törne elő a fény, aminek központjában a legény állt.

— Úgy szeretem a nevedet, Pista — súgta mégegyszer s mintha csak fuvolázna vele, még a szemét is lecsukta hozzá.

A legény szemérmesen lehajtotta fejét s a füvet simogatta a leány lábai előtt, ahová lekuporodott.

Körülöttük a bíborszín alkonyatban tücsökmuzsika zsongott, a kalászos róna lágy zenéje, ami álmélnodni csalja elő az éj milliárd csillagát. A széles országút két oldalán hatalmas eperfák mártották koronáikat a balzsamos alkonyatba s lassan beleszővődtek a homályos távolokba. Ágai-
kon a fészükbe hazatérő madarak hunyoro-
rogtak szemben a nappal, ami az ég alján vastag felhőre szállt le, hogy megpihenjen égi útja után. A búzatáblák széleiből pipacsok és kék búzavirágok dugták elő kicsi fejeiket, mintha csak valakit lesnének a haragoszöld fűvű úton, aminek posztópuha kellemére ütötték föl sátraikat a vándorcigányok. Rissz-rossz kocsik lapultak a sátrak mellett. A görcsös rudakon mezítelen purdék csimpszkodtak, hintáztak, hancúroztak, lábatlankodtak az apjuk és az anyjuk körül. A kocsioldalon színes rongyok tarkállottak, pelenkák, dunna és vánkoshuzatok, hetvenhét-ráncú szoknyák, blúzok, kendők szűrték át magukon az alkonyi levegőt. Arrább lovak legelészték s belehemperegtek a pu-

ha fűbe. Egy öreg moré ezüstsín szakállal, pitykés mellényben tüzet élesztgetett s úgy nézett ki a tűz mellett, mint egy bibliai alak, aki a Tábor hegyén áldozati oltárhoz töri a gallyat. A karavánban ő a tűzmester. Neki köll gondoskodni a láng-ról, ami körülnyalja a füstös krasztókat, amiben zsírba aprított hagyma csicsereg. Kócos asszonyok hajlonganak a lábasok fölött. Egyik kocsi mellett szép fekete legény teknőt farag. Baltája meg-megvilan a naplementében s a forgácsok, mint bibordarabok szállnak széjjel a csapás után, mintha a nap sugarát aprítaná. A csönd olyan érzékeny, hogy minden kis neszre megrezdül, eldajkálja sokáig, visszhangzik vele, végighordozza a vidék fölött, míg valahol messze letéve belepólyázza a homályba, elaltatja s egy csillagot gyújt ki örnek álmai fölött. Szinte azt hinné az ember, hogy láthatatlan hurok vannak most kifeszítve egyik égaljtól a másikig s az rezdül meg, ha valami megmozdul a tájban.

— Szép éjszaka lesz, Pista — mondja a leány s hosszúkás barna ujjaival megérintette a legény karját. — Elmegyünk megint kettesben? — nézett bele a leánybe csodálatos fekete szemével s egy kissé megfeszítette melleit, amelyek úgy emelkedtek föl a kék selyemblúzban, mint teremtés pillanatában a szigetek emelkedtek ki a végtelen kék tengerekből. Nem csüngött kicsit sem, szilárdan és mereven tapadt a bronzbarna testhez, mintha csak szobrász faragta volna ki rajta, oly keményen és masszívan lapult a blúz alatt. A római függőkertekben sem teremték formásabb almák, mint e két női mell, amelynek érintésétől lánggra gyúl a szív és lélek.

— Gyerünk! — nyújtotta a leány felé kezét a férfi s fölállt, hogy induljanak.

— Ne még — rázta meg fejét a leány s hullámos fekete haja eltakarta két zablakarika nagyságú függőjét, ami a füléből csüngött. — Várjunk míg egészen besötétedik. Addig te is elvégzesz odabent s azután kihozod, amit mondtál. Jó lesz?

— Jó — fogta meg a leány kezét a legény s a két kéz percekig forrott egybe. A leány is fölállt s fekete szemébe fölitta a férfit.

— Várlak, — simított hátul ruháján s érezhető fájdalommal váltak el egymástól.

A legény vállára emelte a kaszát, amivel körülkaszáta az út mellett a búzát, amit a kocsik és a lovak letapostak s megindult befelé a tanyába. A gazdája már várta bent a tanya előtt.

— Hun az ördögben voltál ennyi ideig? Be is köllött volna hozni azt a búzát a jószág elé! Nem jó vége lesz ennek, Pista! — csóváltatta fejét az öreg gazda, aki gyanús szemmel kísérgette bérése el-elmaradásait a munkából. Milyen szépen megvoltak eddig, míg ez a cigánykaraván ide nem telepedett az útra, minden ment a maga rendjén, de most egy hete már, ha csak szerit teheti ez a gyerek, folyton ott ólálkodik körülöttük. — No csak fogjál hozzá az elvégzéshez, oszt gyere vacsoráznj, — fordult el pipával szájában Marci bácsi Pistától és bement a konyhába.

Pista pedig nekifogott az etetésnek, abrakot adott a lovaknak, szarát hányt az akolba a marhák elé, megetette a disznókat, megaljazott és csitlett-botlott egy kis ideig még az udvarban. Úgy érezte magát, mintha álomvilágban élne. Minden olyan szép, olyan jó volt hozzá, az állatok, a gazdáék, akik egyébként nagyon is házsártosak voltak, de most tudja isten, mintha minden és mindenki másik színt és szívet cserélt volna. A Borkán, a gyönyörű cigánylánynon, s annak szerelmén nézett és érzett minden körülötte történő dolgot. Pár napja csak, hogy megismerkedett Borkával, aki kártyát vetett neki s azóta nem tud tőle szabadulni. Olyan csodálatos érzések fakadtak benne a leány iránt, amit még húsz évével sohasem érzett. Mindenét oda tudná érte adni, az egész évi bérét, özvegy édesanyjának azt a faluszéli házát és mindenét, mindenét, ha kérné az életét is. Ha sokáig itt lesz még, ezt a tanyát is kilopja nekik. Ma estére is egy fél zsák lisztet ígért, ha a gazdáék elalszanak. Krumplit, kukoricát, szalonnát már vitt, hogy a tojásról ne is be-

széljünk, meg a csirkékről, amiből annyi van Marci bácsiéknak, hogy ők maguk sem tudják, mennyi.

Alig várta, hogy megvacsorázzanak és a gazdájaék lefeküdjenek. Óyatosan föllopakodott a padlásra s a zsákokból egyikből is, másikból is kivett egy-egy szakajtónyi lisztet s egy üres zsákba öntögette, volt abban tiszta és kenyérliszt is keverve. Több mint félzsákkal összeöntögetett, vállára vette s ahogy jött, úgy osont le vissza a padlásról. Marci bácsiék nem vették észre, rá sem mertek Pista mesterkedésére gondolni, hiszen úgy megbíztak benne, mintha csak az ő gyermekük lett volna. Semmit sem zártak előle, sőt az ő dolga volt este mindent bezárni s a kulcsot a szokott helyére, a konyhaszögre akasztani.

A mélységes éjszakában úzték-kergettek egymást a csillagok, amint Pista lisztel a vállán megkerülve a tanya elejét kukoricás szélén lopakodott ki a sátrak felé. Borka a sátor mellett küsszéken ülve énekelt. Amilyen gyönyörű volt maga a lány, olyan szép volt a hangja. Mintha ezüst pillangószárnyak csilingeltek volna epedve a búzák fölött, úgy csengett dala egyszer fölemelkedve a csillagok fölé, máskor pedig lehullt a sötétselyem zöld kalászsorokra, hogy megpihenjen a virágok kelyheiben.

Pista azt hitte, összerogy a harminckilónyi liszt alatt, amint fülébe jutott a hang, ami olyan forrón érintette dobhártyáját, mintha csak parázs hullott volna bele. A lány már várt reá. Lesegítette válláról a lisztet és bevitte a sátorba, mely alatt vékonyabb és vastagabb horkolással aludt a karaván. Egyik sátor előtt még parázslott a hamu, mintha egy csomó szentjánosbogár fénylene. A teknőfaragó legény a kocsikeréknek vetve a hátát cigarettázott s unottan bámulta a csillagokat. A lovak, ezek az örök éhséggel megvert állatok még mindig harapták a füvet, suhogó farokkal hajtva magukról a szűnyogokat, ami úgy hangzott a csöndes éjszakában, mint a nagyon messziről idebent égzengés. Észak felől fények lobbantak föl a láthatár széléről.

— No, gyerünk Pista — bujt elő a sátorból a leány, ahová bevitte a lisztet. Majd mind a két karjával belecsimpaszkodott a legény jobbáiba, s húzta lefelé, mintha csüngene rajta. A legény keze lassan a leány karcsú derekára tévedt s szorosán egymás mellett megindultak a pihető mezők között a düllőúton. Itt-ott még mindig húzták a tücskök s forróhan-

gú pitypalatty csobbant a haramatos éjszakába.

— Borkám — állt meg a legény, — mondanék én neked valamit. — A sátor már messzire elhagyták maguk mögött. — Legyél a feleségem.

A lány nem szólt semmit, csak csüngött a férfi jobbája kapaszkodva, ringatta magát rajta s sarkignyitott szemekkel bámult az esthomályba.

— Hát miért nem szólsz, Borkám?

— Mit mondjak, Pista? — ocsúdott föl ámulatából a lány. — Szeretlek, mert szép és jó vagy.

A legény széles melléből mély sóhaj szakadt elő.

— Van édesanyámnak egy kis háza a faluszéli akácosok alatt. Nem nagy, de hároman nyugodtan megférünk benne. Nem köll sátorban laknod, én elmegyek dolgozni, oszt lesz mindenünk.

— Kiscsirkék is, ugy-e? — csicseregte a leány. — Még kiskacsa, kismalac, liba, meg talán tehén is?

— Minden lesz, Borkám, ha az enyém lesz!

— No meg azután mi lesz? — bújt hízelgve a legény álla alá, a leány. — Kis Pista is, ugy-e, olyan szép erős, mint te vagy?

Pista azt hitte, hogy elszédül, amint mellén érezte a feszes leány mellet, ami a ruhákon keresztül is sütötte a bőrét. Iszonyatos erővel ölelte magához a leányt, úgyhogy az fölszisszent fájdalomában. Hosszan, nagyon hosszan megcsókolták egymást, ami után egy csöpp vér bugygyant elő Pista alsó ajka szélén. De nem törődött vele, hogy megharapta a leány. Két vállát fogta a leánynak és nézett bele, megbomolva ettől az eget-földet betöltő nagy szerelemtől, ami majd szétfeszítette mellkasát. A leánynak csak a fogai fénylettek s a nyakában csüngő, vagyontérő arany dukát csillant meg néha a lehulló csillagfényben.

— No akarsz a feleségem lenni, Borkám?

— Holnap majd megmondom, most csak szeress, úgy ahogy akarsz. Csak nagyon-nagyon szeress. Pista. — S azzal mind a két karját a legény nyaka köré fonta. A legény nem tudta hirtelen, hogy mit is kezdjen ezzel a csodálatos szép cigánylánnyal, aki talán nem is valóság, csak gyermekkori tündérmeséinek tüneménye egy megszakadt és újból folytatódó álom az istállók szalmaágyain. Úgy érezte, mintha a csillagok is közelebb volnának most hozzájuk. Szinte írgyelte önmagától a leányt.

Ó te csodálatos szerelem, mi a te lényed és honnan van erőd, hogy érintésedtől elolvad a harag? S megszéledül tőled a legvadabb állat is? Micsoda csodákat tudsz tenni fűben, virágban, állatban, emberben, micsoda színt tudsz adni a világnak és hogy megtudod egy csöppöddel édesíteni a tengernyi szenvedést is.

Több mint felét áthúzta az éjszaka fölöttük, mikor fölkeltek a haramatos fűről, ahol mindenről megfélekedve a szerelem gyönyöreiben alig vették észre hogy a zivatar föléjük nőtt. Hatalmas villámlások és mennydörgések között érték el a sátrakat, ahol ideges izgalomban már kint rajzott a karaván a sátrak között. Karókat erősítették a földbe, lovakat fogtak össze és mentették a menthetőket a ponyvák alá az elszabadult égi tántosok elől.

A két szerelmes mégegyszer átölelte egymást, mintha sohasem akarnának egymástól elválni. Az eső nagy szemekben hullott rájuk s egy hosszú cikk-cakkos vastag villámkar a sátor melletti eperfa lombjába nyúlott bele. Óriási reccsenés követte a fényes égi kar útját. A leány nagyot sikoltva térdre esett magával rántva a leányt is.

— Jaj devla, jaj devla, bocsáss meg nekem — takarta el keze szárával szemét a leány. — Te meg menj innen Pista, mert sújt az ég a bűnömért.

— Borkám — lihegte ijedten a legény.

— Eriggy, menj, menj! — tolta el magától a férfi kezét, aki még mindig térdelt, ahová az imént esett. — Nem látod az eget és a haragját? Eriggy, ha kedves az életed! Hagyj itt magammal, hogy kibéküljek az éggel.

— De Borkám, tán csak nem küldesz el? — kúszott felé szenvedélyesen a leány.

— Mondom, hogy menj. Szeretlek, de gyűlölöm a véred, ami bűnbe vitt. Az égi vajda nem akarja, hogy a feleséged legyek. Menj, menj!

Egy újabb hatalmas villámlás gyújtotta föl körülöttük a tájat. Közvetlenül egy másik fába csapott bele. A lány magánkívül volt és arccal borult a földre. Hullámos haja szétterült a fűvön.

— Eriggy má a pusztulatba attú a lánytú! — dugta elő a villám fényinél a sátor nyílásán kócos fejét egy hetvenhétráncú öreg cigányasszony.

— Borkám — sírta el magát a legény — csak mégegyszer nézz rám. — A lány hóna alá nyúlt és fölemelte a földről.

A leány félig alétan a legény karjában maradt s hosszasan ránézett a legényre, aki beleveszett a két sötét szembe, mintha koromsötét éjszakába hullna, amiből nincs visszatérés. A lány lassan összecsuksa szemhéjait, mintha koporsófödél csukódna a benne maradt képre.

Pista mégegyszer megcsókolta a vérpiros kis száját, majd odavitte a lányt a sátor nyílása elé. Ekkora az eső is megeredt, szüntelen villámoktól metélve, hatalmas jégdarabok ugráltak szerteséjjel a földön. Ahogy csak a lábai birták, úgy szaladt befelé a tanyára a zivatar elől. Mire az istállóba beért, csuromvizes lett és a jég is jól hátba verte. Alig tudott aludni az óriási csattogásoktól. Hajnal felé szűnt meg a zivatar és csendesedett el az égiháború. Mikor elvégezte a reggeli munkákat, megreggelizett, első dolga volt, hogy kinézzen az útra. Mindenfelé vizek álltak, a zöldkalászosok a földre hasáltak, a kukoricák levelei pedig sallanggá voltak tépve. Amint kiért az útra, a sátraknak hült helyét találta. Úgy eltűntek, mintha az ég szippantotta volna magához őket kocsistól, lovastól, pereputtyostól együtt. Nem maradt ott más csak egy kis szalma, rongyok és tollak, égett és megszenesedett fadarabok, uszkáltak a sátrak helyén, ahol fél-lábszárjg ért a víz.

A karaván alá szaladó víz kiöntötte őket, mint az ürgéket s szakadó esőben kerekedtek föl, hogy új sátrakat üssenek más tájakon a végtelen kékség alatt... Pista azt hitte, hogy a szíve szakadt meg fájdalmában. Mereven állt ott föltúrt nadrágzsárban, nézve a nyomokat, hogy merre mentek el a kocsik. De nem találta meg mert minden nyomot elmosott az eső s a víz úgy állt az országúton, mintha folyó volna. Egy teljes hétig viaskodott ömagával a legény, hogy legyűrje a fájdalmakat, mint evés közben a falatot, ami sehogyan sem akart kiszáradt torkán lemenni.

Egy szombat délután sietett dolgát elvégezni, hogy idejében hazamehessen édesanyjához, akinél már három hete nem volt. Mikor mindennel készen volt, összepakolta szennyesét egy fekete kendőbe, botjára akasztotta és elköszönt gazdájától azzal, hogy másnap délután a szokott időben meg fog érkezni s megindult az országút felé.

Gyönyörűszép szombat délután volt. A határ ugyanolyan szép volt, mint amilyen a zivatar előtt. Kék szarkalábak pipiskedtek búzák szélein, mogyoróvirágok lengtek a búzaszárakon szerelmes öleléssel fonták indáikat a szálas termények közé. Pista, amint az útra kiért, megállt és sokáig nézte a karaván helyét. Végignézett a dül-lőúton, amelyen sétálni szoktak s ahonnét bekergette őket a zivatar. Szemeibe lassan könnyek szivárogtak, elhomályosult előtte minden s a könnyein keresztül fölmerült előtte Borka szoborszerű alakja. Úgy nézett rá mint ismerkedésük első napjaiban, mikor a kártyát vetette neki, csábítóan, vonzóan, ellenállhatatlanul. Lassan megindult, maga sem tudta, merre, csak ment fáradhatatlanul az alkonyat alá ahol a nap mint nagy tüzes ostya ült egy nagy sötét felhő szélén.

— Hol vagy Borkám? — rezgett lelkében a hang. — Merre talállak meg újra? — Levelet kellene írni, gondolta. De hová? Mi lehet a címe egy vándor karavánnak, melyet eső üldöz, zivatar tép; villám veri a kocsisaraglyát s ki tudja, hogy hová hajtja őket az idő? Hol az a póstás, aki rájuk talál egy szerelmes szív lángoló levelével? Csak ha azt tudnám, hogy merre mentek, melyik részére a világnak, fölkeresném őket még a pokol fenekén is!

Késő este lett, mire egy falu alá ért, éppen az ellenkező irányban az övétől. De nem törődött vele, csak ment, ment amerre a szíve vitte. Keresztül érve a falun egy szalmakazalba fúrta bele magát éjszakára, ahol alig aludt valamit. Pirkadatkor újból tovább indult, mindenkitől érdeklődve a karaván után, de senki sem tudta nyomra vezetni. Szíve mindig megdobbant, ha cigányokkal találkozott össze, mert őtőlük remélt legtöbbet. Egyik látta a másik meg nem. Így gyalogolt heteken át, kéregetve, éhezve Borka után, akire mélyen legördült a messzeség függőnye, s akinek nyomát örökre elmosta az eső. Egy dombtetőre érve leült, botját a batyúval maga elé tette, állát tenyerével fölpöckölte és nézett a messzeségek felé, ahol minden emberi élet örökös karaván-sors, ki így, ki úgy szedi föl sátrát és bolyong a boldogság keresése közben, megy mindig jobbat remélve a mindenség végtelen utain.

Miroszláv Antics:

Búcsú

Nem akarok jogot hallgatni, mert sohasem tudnám bebizonyítani a világnak, hogy igazad volt, amikor tavasszal a vonat alá vetted fehér gyermeked, és orvostudományt sem, mert sohasem tudnám meggyógyítani a beteg kis epreket, amelyek meleg hasadon értek meg,

de mindig ilyen igaz és csúnya verseket fogok írni, mint ez a füstös kocsmá és mint ez a mi esti ismeretségünk.

Lökdösd csak a lábam az asztal alatt, mert végeredményben ezen a földön mindenki úgy tolakodik, ahogy tud.

Utánad itt maradnak ezek az utcák és a gyerekek, akik az iskolában a tavaszt tanulják rajzolni, és az újságárúsok, és utánad senki sem hinti meg hamúval a fejét, és nem jajgat örülten a holdra, pedig te szürke szemedben viselted a világot, amely többet ér minden háborúnál, vizierőmnél, minden nyereségnél a tőzsdén és szerencsejátékon.

De én, aki gyűlöltem minden királyt, úgy szeretném, ha ma éjjel királynő lennél, hogy körülvigyenek a város terein, hajlongjanak előtted, dicsőítsenek, és írjanak verseket a hajadról.

Megparancsolnánk a leveleknek, a fővárosi opera táncosnőinek és a vásári körhintáknak és a fényreklámoknak, hogy forogjanak körbe, mint a spirócheták milliói a véredben.

Vedd fel a poggyászkod. A vonat egy perccel éjjél után indul. Én nem vagyok sem Gábor arkangyal, sem az utasokra ügyelő rendőr. Részeg költő vagyok, és soká integetek majd vonatod után, mert mindketten tagjai vagyunk a nagy családnak, amelyet úgy hívnak: emberiség.

Vaszkó Pópa:

Távozás

Már nem vagyok itt
Én el sem mozdultam
De nem vagyok itt
Jöjjenek
Kutassanak keressenek
Bordák árnyékában
Érett ürességet őrl a vízimalom
Hamutartóban füstölögnek
Olcsó álmok csikkjei
Már nem vagyok itt
Kikötött csónak ring
Piros hullámokon
Néhány éretlen szó
Felhős torokban lóg
Már nem vagyok itt
Én el sem mozdultam
De már messze vagyok
Aligha érnek utól.

Szteván Raicskovics:

Éber álom

Ha megmozdítod az ajkad, megnyugszik
[a tenger,
kinyílnak a kagylók, és örökké a halaknak
[énekelnek.
Gyere az álmomba fénylábaidon,
s lépéseid változzanak pipaccsá vízzé
[s valami emlékké.
Kerestem egy szerb szót, amely a szemedre
[hasonlít.
Halkan mondogattam esténként a fűben
[a kis hangyáknak.
Bocsáss meg, nevetséges voltam, mint száz
[évvel ezelőtt.
A szó eleinte hasonlított, később elveszett
[az értelme.
Ha elfordulsz, egy üres mellkasba harang-
[szó költözik.
(Hallottad a mezőn a zúgást, amely esővé
[változtatta a világot?)
Kissé gyenge vagyok, mintha a madarak
[véreid volnának,
de az én kezem csak a hold családjából
[való.
Ha megmozdítod az ajkad, a kagylók
[örökké énekelni fognak.
A halak csendesen csúsza megjelölnek
[egy szívet a homok felett, a mélyben.
Ha behúnyod a szemed, kiálszik minden
[fény.
Gondold el: a szél kővé változott. És én
[egy sziklát lélegeztem be.

Szlobodán Markovics:

Az őszi hídon elválunk egymástól

*Elvezettem önmagam az őszi hídra
elfeledtek engem az ablakok és piros
[függönyök.*

*Olyan jó a hídon nekem és őneki bennem
pedig elfelejtett már engem minden ablak.*

*Esőbe nyújtom a kezem. Két ember ázik
én és bennem ő, aki épp olyan, mint én
[vagyok.*

*Elkésett madár száll a halott hajó felett.
Halljuk az elkésett madarat én és ő
[bennem.*

*Hűnynak már a lámpák a ködös parton.
Látjuk a lámpák halálát én és ő bennem.*

*Robog egy távoli vonat a rónán, a vizeken
[túl.
Halljuk a távoli vonatot én és ő bennem.*

*Valaki valahol elválik a barátjától, szerel-
[métől, az égtől,
kezet nyújtunk mi is egymásnak bennem.*

*Ősszel, váláskor, esőben mindenki hallgat.
Hallgatunk mi ketten, én és ő bennem.*

*Két útja van a hídnak és a harmadik kék,
[végtelen.
Két úton megyünk el én és ő bennem.*

Petár Popovics:

Kék Mozart

(Dufy)

*Levelek kék menüettje
a tenger jön felém.
ibolya nyílik
a kard
hegyén.*

P i ó c á k

Egy szomorkás, borongós januárvégi délután Slezák, a nagyhasú, nagyfejű közvetítő ott állt az egyik külvárosi utcasarokon, s Röszkével, a rosszgúnyás, ragyás-arcú tapasztókőművessel beszélgetett.

— Szóval, ha maga meglát bennünket, felénk jön, mintha véletlenül találkoznánk velünk, s kérdéseimre azt feleli, amit mondtam — fejezte be szavait. — Megértette?

— Meg — válaszolta az szolgálatkészen.

— Nohát, akkor menjen előre.

Azzal megfordult, s nekivágott az egyik sáros, szűkmellű utcának. Ott, az egyik bóbiskoló házacska kapuján benyitott, s barnárafestett konyhabejáró bekopogtatott.

— Mindjárt kinyitom — hallatszott belülről egy vénlányos hang.

Slezák kidüllesztette hasát, s türelmesen várt.

Végre megfordult a kulcs, s az ajtó kinyílt.

— Maga az Slezák úr? — fogadta nyájasan egy sovány, hosszúkás arcú, szegényesen öltözött vénlány. — Már vártam. Csak hogy eljött.

— Megigérttem, Flórika kisasszony — mondta hajlongva, készséggel tele Slezák — s amit én megígérek, azt betartom. Mindenki ismer erről az oldalomról — dícsérte magát.

— Szóval megnézhetjük a házat.

— Meg, meg, a tulajdonos is ott lesz.

— Nohát ez pompás! — örvendezett Flórika — Tessék, töltsön magának az asztalon levő pálinkából, s gyújtson rá egy cigarettára, míg rendbeszedem magamat. Pár pillanat az egész, nem csinállok sok faksznit.

— Csak tessék.

— Már itt is vagyok — jött ki Flórika a másik szobából, fején csuklyával s télikabátban. — Ha tetszik, mehetünk is.

— Mehetünk.

Flórika bezárta az ajtót, s a nehézkes-járású közvetítő kalauzolásával elindult a sivár külvárosi utcákon, melyek alig különböztek egy faluétól.

— Mondja, kérem, messze van az a ház? — érdeklődött Flórika, vékony, pisze orrát fölkapva, mintha szippantani akarna a levegőből.

— Innen messze, de a város központjától nem. A távolság oda — innen és onnan — körülbelül egyforma — szépítette Slezák.

— Mégis, hol van?

— Hogy is magyarázzam? Mert nem hiszem, hogy járt volna arra felé. Azt tudja, hol a katolikus temető?

— Tudom.

— Nohát, annak szomszédságában, csak egy házsorral idebb. Az utánakövetkező házsor már a csatornára néz.

— Olyan messze van? — nyúlt meg Flórika arca. — Azt hittem, közelebb lesz.

— De kedves kisasszony. Ezért a pénzért sehohsem kap beljebb házat. Még más-hol sem. Ez egy olyan ritka alkalom, amilyen két évben egyszer ha akad. Az illető meg van szorulva, és sürgősen kell neki a pénz. Még jó, hogy nem tud róla senki.

— S gondolja, Slezák úr, hogy megelőzhet valaki bennünket? — aggodalmaskodott Flórika.

— Hátha nem sietünk, megtörténhetik — válaszolta Slezák, számítónan elkomolyodva.

— Akkor igyekezzünk.

— Annyira épp nem sürgős. Megvár a tulajdonos bennünket. Jól tudja, ki vagyok.

— Csak megfelelne — izgult Flórika.

— Miért ne felelne meg? Egy kétszobás ház. Konyhával, pincével, disznóóllal, fáskamrával, kerttel. Kész ajándék kétszázötvenezerért!

— Kétszázötvenezerért? Azt mondta, Slezák úr, hogy tizet lealkudott?

— Kétszázötvezret mondtam? — Tévedtem.

— Jaj, csak már túllennék a dolgon! Ha végre saját fedelem alatt lakhatnám! Nem is képzeli, Slezák úr, mennyire vágyom már rá.

— Hogy én ne tudnám elképzelni? Én, aki annyi embert juttattam házhoz...

— Elhiszem, Slezák úr. S tudom, hogy jóakaróm.

— Jól mondta, kisasszony. Csakugyan jóakarója vagyok. S ha én azt mondom, hogy megkapja a házat, hát biztosan megkapja. Csak hallgasson reám.

— Ki másra is hallgatnék? A többiek csak ki akarnak használni. Ez azt kér, a másik meg amazt. Mind szegénységemre éhesek. Nincs itt egyetlen igazi, önzetlen barátom. Maga legalább becsületesen megmondta, hogy a ház eladás közvetítéséért mit kér. Ez tiszta, egyenes eljárás.

— Hát igen, én nem szoktam álutakon járni. Csak a tiszta, rendes üzletet szeretem.

— Ezért is bízom magában.

— Nem szoktam dicsekedni, de benem még senki sem csalódott — kérkedett Slezák.

— Csak azt sajnálom, hogy nincs itt most a barátnőm, Magdi, akkor nem teketóriáznék sokat. Ő olyan gyakorlatias érzékű.

— Bocsásson meg, kedves Flórika kisasszony, de én mégis csak jobban értek a házakhoz, hisz ez a szakmám.

— Nem kételkedem benne, Slezák úr, de én olyan nehezen határozom el magamat valamire, annyi csalódás ért már az életben.

— Elhiszem, kisasszony, de nem kényserít senki, hogy megvegye a házat. Akár mindjárt vissza is fordulhatunk. Én nem veszték semmit, találok azonnal vevőt, akár tizet is — játszott a közőnyöst.

— Dehogy fordulunk vissza. De megszoktam, hogy fontosabb ügyekben Magditól kérek tanácsot.

— Hát ha Flórika kisasszonynak megnyugvás, tessék, írjon neki. Visszajövet

majd bemegyünk a kávéházba és írhat. Bár — vakarta meg fülét — nem tudom, fog-e a ruszin addig várni. Én azonban megkísérlem rábeszélteni.

Ebben állapotok meg, s csendes beszélgetés közben folytatták útjukat. Végre beértek egy szűk, tudósorító utcácskába, melyben dagadt a sár, s melynek végén ott állt az eladó ház. De mielőtt odaértek volna, Röske nagyhangos köszönéssel eléjük jött.

— Hát magát, Slezák úr, mi szél hozza erre felé? — tudakolta.

— Talán inkább én kérdezhetném, hogy maga mit csinál itt — válaszolta a gyanakvót tettetve nézéssel Slezák.

— Én bizony a Hornyák háza miatt jártam itt.

— Hornyák háza miatt — horkant föl megütközve Slezák. — Mi dolga van magának Röske, a házzal?

— Meg akarom venni — válaszolta ő nagyképpén, mintha a vételárat akár rongyos ruhája mellényzsebéből kirázhathatná.

— Maga? — meresztette rá nagy ökörszemét Slezák. — Ugyan honnan volna magának annyi pénze?

— Nekem? Azért mert nem ütöm nagy-dobra? Ha éppen tudni akarja, most is van annyi odahaza, hogy lefoglalózhatom vele a házat.

— Szóval másnak akarja megvenni? — engedett föl Slezák.

— Persze, hogy másnak. Kicsodán keresne a magamfajta, ha nem máson? Élni csak kell valamiből!

— Talán már benn is volt?

— Onnan jövök.

— Meg is ette akkor a fene.

— Miért ette volna meg?

— Mert konkurensünk s föllicitálta az árat.

— Licitálta az ördög, Kétszázötvezret kér, s abból egy parát se enged.

— No mit mondtam? Elrontotta az üzletünket. Én tegnap kétszázötvenezerre alkudtam le.

— Ha tudtam volna. — vakarta meg fejét Röske.

— Ezt jól megcsinálta! — adta a dühösét Slezák. — De gyerünk be, Flórika kisasszony, ne vesztessük az időt. Míg mindent megnézünk...

— S ha sikerrel végzik, gondoljanak rám is. Slezák úr tudja, milyen jó tapasztókőműves vagyok. Biztosan elkel itt is egy kisebb tapasztás. Olcsón vállalnám — ajánlkozott cigánykodva.

— Hagyjon, ne tartóztasson föl bennünket. Jobban tette volna, ha nem üti ide az orrát — mondta Slezák, s kinyitva a kiskaput, udvarias mozdulattal előreengedte Flórikát.

— Hogy ennek is épp most kellett ide jönni — dohogott még mindig, Flórikához csatlakozva. — Most már biztos, hogy a ruszin nem adja kettőszázötvenezeren alul.

— Ilyen pech — viszonzta sopánkodását a kárvallottak együttérzésével Flórika. — Már azt hittem, hogy a háromszázezerből biztosan megmarad negyvenezer, s most, ha a kisebb javításokat is hozzáveszem, ennek is vége. De így vagyok mindennel. A mileticsi nagyházat alig tudtam háromszázezerért eladni, s két hónap múlva már négyszázötvenezerért cserélt gazdát.

Slezák türelmes udvariassággal hallgatta végig, majd benyitott az üveg folyosóra s bekopogtatott a konyhába.

— Izvolite! — válaszolta belülről egy le-föl járkáló, epésarckifejezésű, sovány férfi.

— Jónapot, Hornyák néptársam! Ez a kisasszony akarja megvenni a házat — mutatta be széles karmozdulattal Flórikát. — Eljött, hogy megnézzze.

— Hát csak nézzenek körül, Slezák néptárs. Maga már tudja a járást, s ha mindent megnézték, beszélhetünk a többről.

Slezák tehát sorra megmutogatott mindent. A parasztablakos utcai szobát, az udvarit, a pincét, a padlásfeljárót, az ólat, a faskamrát, a kertet. S közben kiapadhatatlanul dicsérte a ház előnyeit. Csak azt felejtette el megmondani, hogy a tetőgerinc olyan korhadt, hogy két-három éven belül egy kiadós vihar rádönti a házra, s a ház homlokzatával is baj van.

— Majd meglátja, Flórika kisasszony, milyen jó lesz itt lakni. A falak vertek, télen sokkal jobban tartják a meleget, mint a téglából épültek, nyáron meg a hűvösséget. — S nézze ezeket az alacsony mennyezeteket! Itt nem kell órákig fűtenie, hogy a szobák bemelegedjenek. S ha a svédkályha nem tetszik, kidobhatja, s ideállíthat egy másikat. A konyhai tűzhely, mint érezhette, kifogástalan. Éppen ezért télen — szobában és konyhában — fél tüzelőt megtakaríthat, ami majd másfélhavi nyugdíj, ez pedig nagy szó! A pince is, mint láthatta, száraz, az ól, a faskamra jókarbanlevő, a kert olyan nagy, hogy felesbe kiadhatja. Nyáron a csatorna felől kapja a pormentes levegőt, s ami a

legfontosabb, a házba azonnal beköltözhetik, s lakó egyáltalában nem zavarja — fejezte be Slezák ügyes keveréssel a hangulatcsinálást.

A tapasztalatlan vénleánynak, a szóáradat közepette, nem is jutott eszébe, hogy a ház fogyatékoságai iránt érdeklődjék. Ideje se lett volna, hogy jobban széjjel nézzen, mert a különben lomha mozgású Slezák szinte trappolva vezette egyik helyről a másikra, ezzel s a hozzákevert szőözönnel valósággal elszédítve Flórikát.

Annak valójában tetszett a tömzsi falakon guggoló ház, a jó konyhameleg pedig egészen levette lábáról. Különösen, midőn a számításból becsavart százas égőt is felkattintották, s nappali világosság áradt szét. Meleg és világosság! Ez volt Flórika két éltető eleme. De az előbbiben alig volt része. Hol kosavától ostromolt emeleten lakott, hol hideg, sötét, befűthetetlen hodályban. S bár kályhája zabálta a tüzelőt, takaróba kellett magát becsavarnia, hogy ne fájjon idegzsábás dereka. Ez volt az első hely, ahol a fuvalmaktól mentes, egyenletes meleg oly jól esően ölelte körül, mint kádban a meleg víz. Egyedül a vad, haragoszöld konyhai festéssel nem volt kibékülve. Nem sejtette, hogy penészfoltokat leplez. Dehát legfeljebb lekapartatja és átfesteti. De tettségének, vénleányos bizalmatlanságból, nem adott kifejezést. Ráér erre később is, vagy akkor sem fontos. Amidőn tehát Slezák megkérdezte, hogy meg van-e elégedve, tartózkodóan válaszolt:

— Hát nem mondom, hogy éppen nem felelne meg, de mielőtt megvenném, szeretném, ha Magdi is látná.

Slezák magában a fenébe kívánta Magdit s minden bizalmatlankodó vénleányt. De az üzlet kedvéért jó képet vágott.

— Hát tessék akkor Magdinak írni — válaszolta — De még vasárnap előtt itt legyen, mert a ruszin tovább semmi esetre se vár. Most pedig menjünk vissza hozzá.

A barnaüstökű ruszin keresztbefont karal várta őket, a konyhaasztalhoz támaszkodva.

— No, mindent megmutatott, Slezák néptárs? — kérdezte.

— Mindent — bókolt Slezák, kávébar-na szemében mézédés nézéssel.

— És?

— Hát tetszik a kisasszonynak, csak szeretné, ha barátnője is megnézné. De az csak a hét vége felé jöhet. Arra kéri hát a Hornyák néptársat, hogy addig legyen türelemmel.

— És ha nem veszi meg? — aggályoskodott Hornyák. — Tudja, hogy nekem sürgősen kell a pénz.

— Biztosan megveszi! — nyugtatta meg Slezák.

— No jó, a hét végéig még várok, de tovább egy napot se! Ez az utolsó terminusom. Ha odaadtam volna Mironnak vagy Cimbalmosnak, már rég túllennék rajta.

— Ezt maga se hiszi komolyan — válaszolta Slezák szemtelen mosollyal. — Megköszönheti nekem, ha eladom.

— No jó, néhány napig még várok.

Flórika, aki a ruszinul lefolyt beszélgetésből jóformán egy kukkot sem értett, a végén, a maga párszavas szerb tudásával, gyamoltalanul alkudni próbált.

— Gazda, dvestotinačetirdeset...

Hornyák a fejét rázta.

— Ne gospodjice! Dvestotinepedeset. To je poslednja cena.

Flórika lehorgasztott fejjel vette tudomásul.

— A fene ette volna meg azt a Röszkét — mérgeződött kifelé menet Slezák. — Hát nem volt igazam, hogy fölveri a ház árát? De csak találkozzam vele.

De a találkozásra nem kellett várnia. Röszke ott leselkedett a sarkon.

— No, megveszik a házat? — csapott rájuk nagyszívesen.

Slezák dühösen mordult rá:

— Magának is mindenhová oda kell tolni a pofáját. Nagykeservesen lealkudtam a házárból tíezret, s maga újra felverte.

— Mit tudtam én, hogy maga is a házra pályázik.

— Pályázik a fene. Tudja, hogy a kisasszonynak akartam megvenni.

— Egy kutya. De megmondhatná már, hogy megveszik-e?

— Majd megtudja — válaszolta még mindig a mérgeset adva.

— S ha lesz valami, ne feledkezzenek meg rólam — ajánlotta magát jóindulatukba Röszke.

— Nagyon megérdemli — dohogott Slezák.

— Most pedig sietek, mert vár a vevőm.

— Ahogy magát a vevője várja. Bár már a háta közepét látnám — mormogta Slezák, mert Röszke még mindig ott látatlankodott.

— Hát akkor alászolgája! — köszönt el a tapasztó, s nekilódult, félrekapott sapkával, a keresztutcának.

— Mi most elmegyünk a kávéházba. Flórika kisasszonynak pedig azt ajánlom,

hogy vegyen útközben levélpapírt s bélyeget, mert ott ugyan hiába kér ilyesmit a pincértől.

Flórika tehát, mindent megvett, azután letelepedtek a nemrég átalakított, de máris újabb javításra szoruló, kétes tisztaságú nagyterembe, ahol csak néhány telepes lézengett, asztalra könyökölve, némán fújva a füstöt vagy nagynéha egy-egy szót ejtve. Úgy, mint odalenn a semmittevő öregek a *kafanákban*.

— Egy deci pálinkát — rendelte meg a maga adagját Slezák.

— S maga, kisasszony? — hajolt hozzá mézédés nézéssel.

— Én is egy snapszot, de egyelőre csak féldecit.

— De valami jobbat hozzon — kiáltott a pincér után Slezák.

Az rövidesen hozta is, s eléjük tette az ételfoltos terítővel letakart asztalra.

Slezák megkóstolta.

— Ez a jobbik? — kérdezte fölvetett bikaszemével.

— Ez.

— Képelem, milyen lehet a másik. S ezt mérik pálinkának. — Jól van druzse — szolt nagykegyesen a pincérhez.

— Én inkább feketét rendeltem volna — mondta Flórika — de azt hallottam, hogy az meg csupa difka.

— Jól tetszett hallani. Azonban térjünk át, kérem, a levélíráásra, mert magam szeretném kivinni az állomásra, hogy a hatórás vonat postakocsijába bedobhassam.

— Hát ez nagyszerű! Előre köszönöm. De előbb igyunk — s szájához emelve, előbb megízlelte, majd egyszerre lehörpintette a pálinkát. Utána elővette tarsolyából a levélpapírt s elkezdett írni.

Slezák egyideig elgondolkozva nézett maga elé, azután megszólalt:

— Ne feledje el, kérem, hogy még a hét vége előtt várjuk. Azt is, hogy táviratozza meg érkezését. Mert kimennék eléje az állomásra. Vállamra akasztott kampós botomról ismer majd rám a kijáratnál.

— Egye fene! — gondolta. — Ugyan gyanússá teheti magát, de jobb, ha látja, kivel van dolga. Olyannal-e, akivel, szükség esetén, „okosan is beszélhet.”

S egy hajtásra kiitta az üzemből a terhére rendelt ízetlen, csupaszesz pálinkát.

— Megvagyok — jelentette ki Flórika, mikor befejezte s leragasztotta a levelet.

— Adja ide kisasszony — nyúlt utána Slezák, s kopogott a pincérnek, hogy fizessen és idejében kiérjenek az állomásra.

Magdi azonnal ráismert vállára akasztott, vastag, kampós botjáról Slezákra, az is reá. A pufók, tejarcú, kékszemű, csodálkozónézésű lányról, aki fölemelt karjával tehetetlenül úszott, sodródott a kifelé tartó áradatban, azonnal megvolt a véleménye. Ettől ugyan nincs mit tartania — gondolta. — Inkább csak a szája járhat, mint az esze. Van benne némi magatudatosság, s a szeme sarkában ugyan bujkál valami mosoly mögé rejtett ravaszság, de azzal játszva elbánik.

— Slezák Bertalan vagyok — mutatkozott be kissé meghajló bókolással. — Csakhogy megismerhettem Flórika kisasszony annyiszor emlegetett barátját — mondta hízelegve.

— Terebes Magdi — ejtette a lány lustán puha, tejfehér kezét Slezák hatalmas tenyerébe. — Én is örülök.

— Ha megengedi, elkísérem.

— Kérem — tessék.

Slezák néhány jelentéktelen bevezető mondat után rátért a tárgyra.

— Mit tetszik szólni Flórika kisasszony házvételi szándékához?

— Csak helyeselhetem — válaszolta a lány nagyos fölénnyel. — Épp ideje, hogy saját házában lakjék.

— Most itt az alkalom, csak Magdi kisasszonyt vártuk.

— No és milyen a ház?

— Körülbelül olyan, mint ez itt — mutatott rá Slezák egy útjukba eső, kisebb házra. — Csak nincs annyira jókarban, dehát azért a pénzért...

— Én is azt hiszem, hogy nem drága.

— Magdi kisasszony délután is meggyőződhet róla. Egy kis javításra persze szükség lesz, dehát e nélkül nincs manapság házvétel. Csak arra kérem, hogy délután okvetlenül döntsenek, mert a tulajdonos tovább nem vár, máris jelentkezett újabb vevő.

— Hogyne, hogyne — ígérte felületesen Magdi. — Délután kimegyünk és háttározunk.

— Nem szeretném ugyanis — jegyezte meg Slezák — ha más adná el orrom elől. Ezért bizonyos áldozatot is hoznék.

— Hogy értsem ezt Slezák úr? — fordult felé érdeklődéssel a lány.

— Azt gondoltam, hogy valami ajándékkal kedveskednék, ha segítségemre lenne.

— Nem mondom, jól jönne. De hogy én éppen Flórikán keressek, azt mégsem lehet!

— Nem kerül neki egy dinárjába se. Bele van az már kalkulálva a közvetítői jutalékba. Kevesebbet keresek, punktum!

— Az egészen más. Bár ha Flórika megtudja...

— Ki mondta, hogy meg kell tudnia? Miért van közvetítői titoktartás?

— Akkor hát — s itt Magdi pár pillanatig elmélázott — talán inkább pénzben gondolnám... Én mégis jobban tudom, mire van szükségem.

— Kérem, kérem.

— Én mennyi lenne az? — tudakolta Magdi most már üzleti hangon.

Slezák nem válaszolt azonnal. Előbb számadást csinált fejben. Mert Röszkének is adnia kellett valamit.

— Négyezer! — vágta ki pár pillanat múlva. De nyomban vissza is szeretne volna szívni. E helyett sajnálkozó képet csinált.

— Szívesen adnék többet is, de az üzlet nem bírja — tette hozzá.

— Hát ha nem lehet több — vette tudomásul Magdi.

Ily előzmények után mentek el délután újra megnézni a házat.

— No, hogy tetszik? — kérdezte Flórika a lakásban ide-oda tekintgető barátjától. — Megvegyem, mit gondolsz?

— Mit gondolnék? — felelte Magdi vállát megrántva. — Azt, hogy vedd meg. Nem mondom, hogy tudja isten micsoda, de a pénzt megéri.

— Akkor hát megveszem.

....

Slezák ilymódon végre eladhatta a rozoga házat, melyre addig nem akadt vevő. Mert akinek mutatta, annak azonnal elment a kedve, amint fölment a padlásra, s meglátta a korhadt tetőgerendákat s a dűledező homlokzatot.

Flórika nemsokára be is költözött. De csak lassan, fokozatosan jött rá, hogy mennyire becsapták. Egyik is, másik is. Először Slezák, utána Röske. Mert ő is visszaélt a vénlány járatlanságával. A tapasztás jóval többbe került, mintahogy először számította. Azt hazudta, hogy nem látta mindjárt, mennyi a javítanivaló, csak mikor már benne volt a munkában.

De megjelentek, szípolyozták Flórikát mások is. Eljött mosónője, Örzse néni, hogy majd kiveszi felesbe a kertjét, csak a magot kell megfizetnie. Hát meg is fizette, de borsosan. Hogy Örzse néni — korareggel — szorgalmasan megvámolta az ő részét, arra Flórika csak akkor jött rá, mikor konyhaszükségletét, bár elég nagy kertje volt, többször a piacról kellett beszereznie.

Mosónője rászabadította férjét, András bácsit. Azzal, hogy helyette majd ő meg

ki az állomásra, fát, lignitet nézni, s leg-
alább nem kell félnapokat ácsorognia.
Hogy az öreg — visszafelé jövet — fából,
lignitből maguknál is lehajigált, Flórika
nem sejtette. A vénember annyira biztos
volt dolgában, hogy a fűrészeléssel és ap-
rítással is drágábban számította.

Időközönként ellátogatott Magdi is.

— Minek neked ez a sok könyv, mikor
már tízszer is elolvastad? — vetette oda
megszokott fölényeskedő modorában. —
Hogy rádpenészedjenek, mikor jó áron el-
lehetne őket adni?

— Gondolod? — kérdezte elbátortala-
nodva Flórika.

— Gondolom? — Tudom!

— Hát akkor vigyél el néhányat.

— Néhányat? Azzal el se kezdem.

— Hát akkor ezt a sorozatot — mondta
Flórika kényszeredetten, rámutatva az
egyikre. (Mert oly nehzen vált meg ked-
venc könyveitől.)

A pénzre azonban várhatott. S mikor
végre megkapta, mert Magdi további

könyvekért jött, ugyancsak kevésnek ta-
lálta. De nem merete szavá tenni.

Szívták, szípolyozták, kihasználták. S
nem volt elég lelki ereje, hogy piócait le-
szaggassa magáról. Nem telt bele három
esztendő, maradék pénze teljesen elolvadt.
Nyugdíját meg élőködői vámosták. Mert
minden szolgálatot borsosan megfizettet-
tek vele. Leszokott italról, nem evett ren-
desen, rongyokban járt, újságot, új köny-
vet nem vásárolt. Egyetlen élvezete a fe-
ketekávé maradt. Erről nem tudott le-
mondani. Negyed nyugdíját arra költötte.
De mikor ott ült a finom illatával egész
szobát betöltő fekete mellett, lassan, szin-
te cseppenként élvezve a forró italt, egy-
két órára megfeledkezett nyomorúságáról,
s valami könnyű, hangulatmegszépítő má-
mor szállta meg. Így élte egyre rövidülő
mámor és hosszabbodó gond közepette
hátralévő éveit a rápenészedő szobákban,
mert a számára idegen környezet miatt
nemigen mert ablakot nyitni, miközben
lassan meghajlott, gerinche tört fölötté a
háztető.

Száva Sumánovics

Téli pejsszás

Téli esték

*Csendes esték,
téli esték,
mért keresnék
a víg tavaszt?*

*Nem kell nekik,
zöldjét félik,
törnek vélik,
mi telet öl.*

*Mért is várnák,
kiért várnák,
miként párját
a szerelmes?*

*Jól megvannak,
és maradnak,
megmaradnak,
amíg lehet.*

*Téli esték,
csendes esték,
mért keresnék
hát, a tavaszt?*

*Jobb így nekik,
faggyal verik,
s által szelik
az esztendőöt,*

*mint a dinnyét
az éles kés.*

, 1955 február 19.

Nyár a hegyekben

Reggel

A feles vágja a füvet; látom a kocsiját lent a hűsben a gyümölcsös alatt. A lovat kifogták és a lócsőhöz kötötték; az állat nyakig beletemetkezik a fűbe. Néha-néha nagyokat bölint hatalmas fejével miközben erősen megrázza a kocsi oldalát meg a saroglyát. Széles háta benyúlik a barackfa lombja alá, — barna gömbölyű háta a sötétzöld árnyékban az egyetlen meleg folt. A barackfák alatt csipős szél fujdogál. A buzatáblák szétszórtan fekszenek. Sárgák mint a nap, teljesen elütnek a rét színegyességétől, amely a magasan húzódó parlagtól hullámszik alá a völgybe. Sima, mintha kézzel egyengették volna, mintha éppen most fésülték volna, szinte hangtalanul és szárazon susog.

Már szürkületkor nagy zöld pokróccal függönyöztem be az ablakot. Mikor újra lefeküdtem a kasza-élesítés csengő pengése vont a magára figyelmemet. Ez a kristálytisztán csengő hang egybeolvadt a madarak csicsérgésével és az első napsugarak vékony hálójával. Egy pillanatra elszenderedtem és mikor felriadva kimentem a verandára a ragyogó fénysugarak teljesen elvakítottak úgy, hogy belefájdult a szemem. Reggel volt és az egész mozgó zajos mindenség fehéren csillogott. A fémes világosságon át belemerülök ebbe a kékes és zöldes világba. A feles éppen a rét másik végén van. Nézem milyen hangtalanul vágja a füvet.

Élvezet vágni az idei nedves és dús füvet. Megérezem ezt már a kaszás mozdulatain is amelyek szabályosan és ütemesen követik egymást. Az egész olyan, mint könnyű tánc a réten.

Odakiáltok a kaszáshoz: — Jó reggelt. Felemeli a fejét és megáll. Egy kicsit meglepődik mert tavaly óta nem láttuk egymást.

— Ó, jó reggelt — kiált vissza. Hazajött? Mikor jött?

Megfordítja a kaszát s kezével a tok után nyúl. Az acélpenge fényes éle a mellette elé kerül. Vakítóan csillog.

— Hogy van? — kérdezi.

— Hát jól — felelek és mosolyogva bólogatok a fejemmel.

Lemegyek a verandáról és megindulok felé a harmatos fűben a menedékes lejtőn. Felettem zöldelő gyümölcsös, alant a Duna kanyarog tekergős zárt medrében. Lehetetlen egymástól mindent megkülönböztetni ebben a hatalmas látókörben amely szétfolyik a hátam mögött az egyenes zsiros Bácska felé a mélységbe. Közelebb megyek a kocsizhoz. A körtefa alatt szétterített pokróc fekszik, a tarisznya felakasztva lóg az innenső lócsőn.

A kaszáson kigombolt olcsó ing van, elnyútt színehagyott nadrág, lábán hatalmas bakancs. Nehéz kezei hasonlóak a szerszám végéhez. Egyedül csak fiatal szeméi élénkebbek és fiatalabbak mint ő maga.

— Ezt mind levágja?

— Mind. Nem akarok parlagot. Nem érdemes. Csak minél előbb megszáradjon a fű, hogy föl lehessen gyújtani.

Megfordítja a kaszát és könnyebb lendületet vesz. A kasza éles és ez csalogatja. Elmozdul egy lépést, kettőt, hármat. Utána a rétnek csak egy letarolt csíkja marad, amely tovább nő. Csillogva fehérlik az elomló száraz, sárgás föld. A földön, mint a szőnyeg fonákján levágott zöld fűszálak és meghúsosodott gyökerek maradnak.

A még le nem tarolt mező, a kaszás lassú mozgása előtt végtelen tengerré változott, tengerré amelyet le kell győzni. Átérezem lassú mozgását mely pillanatnyi

is, mégis óriási. Minden ilyen pillanatot izomerővel kell legyőzni.

— Jó a fű ebben az évben.

— Most jó mindenütt.

Újra megáll.

— Hallom, hogy a gazda eladja ezt a darabot — fordulok hozzá kérdőleg.

— Mondják.

— Nem tudom... Nem jó föld ez. Nagyon elhanyagolt. Nincs trágyázva már nem tudom mióta. Először jól meg kell trágyázni akkor oszt nézze meg milyen lesz a fű. Itt aztán csuda nagy fűnek kellene lenni.

„A fű szép” — állapítom meg magamban.

— Hát hogy lehet az, hisz már évek óta nem terem. Pihent föld — mondom.

— Mindegy az.

— Itt mintha sose termett volna semmi...

— Hogyhogy semmi? Szőlő volt itt. De még milyen. Csakhogy az öreg gazda meghalt és a földet parlagon hagyták.

— Ki volt a gazda?

— Klimentnek hívták. Ez itt mind az övé volt. Mikor meghalt mindenét a menyére hagyta. De az nem birt dolgozni. Tudja már: asszonyok. Mások dolgoztak neki, mindenki úgy, ahogy éppen akart. Így ő maga se tudta mit kezdjen a földdel és eladta. Így ment ez a föld tönkre. — De még, hogy milyen szép szőlő volt. Bizony. Itt van ni, még most is látni hogyan mentek a sorok.

A magas nedvdús fű nem törődik sem az idővel, sem az emberekkel. Fáradhatatlan. Emlékezés nélkül nyúlik a magasba.

— Milyen a maga szőlője — kérdezem.

— Gyöngé. Nagyon gyöngé. Peronoszpóra bántja, vagy mi a fene van vele. A négy holdat eddig már négyszer-ötször permeteztem. Eső után mindig járt permetezek. És mégis: sárgul. Senki se elég okos ilyenkor. Esett az eső. Az eső mindig rosszkor jön, a lehülés után mindig jött nagy meleg van. Nem ér ez már semmit. A gyümölcs se.

— Viziontlátásra — mondom.

— Egészségedre.

Egész délelőtt kaszált. Délben láttam a barackfa alatt ülni a pokrócon, ebédelt. Utána leheveredett. Később a domb felől sűrűn hallottam ahogy fente a kaszát.

A z e s ő

A tiszta és hangtalan korai délutánon hirtelen beborult az ég és megjelentek a felhők. A meleg és felhős síkság lomhán

terül el. A nagy csöndet hirtelen tompa mennydörgés zavarja meg. Bemenedültem a kis szőlőskunyhóba a fák alá és vártam hogy a dörgések megerősödjenek. Csapzottan s izzadva néztem a nedvdús öszibarackokat a ház előtt. Lassan lehült a lég; most már minden friss volt.

Az éjszaka is korábban jött mint más-kor. Szobafogságra ítelve ülök az asztal mellett. Az ablakon szunyogháló feszül. Az eső zuhog. Korán van még lefeküdni. Nézem az éjszakát és az esőt.

Holdtölte van és a sötétség piszkos. Ott ahol a felhők vékonyabbak az ég porosnak és szürkésnek látszik. A sötétség mint valami kárpit függ a domb csúcsán és átható feketeségével mindent beborít. Lent a rónán pára és sötétség szétfolynak a vízözönben elnyúlva a víz síkján. A domb felett is dús vízfelhők lógnak.

Egyedül nézem ezt a homályos képet az éjszaka üvegén keresztül. Mellettem már szuszognak az alvók. Ki tudja hol tartanak az álomban. Én magam, mint mindig egyedül vagyok. Szomorú ez a süket csend, ami a dörgéseket követi. Ilyen lehetett ez valamikor a világ kezdetén és ilyen lesz majd talán a világ végén is, ha az eljön. De mellettem valaki álmában, az aranyos álomban elmosolyodik.

Mégis egyedül vagyok. Egyedül maradtam e roppant lidérc előtt. Barát nélkül és hangok nélkül. Érzem hogy nemsokára nagyon közönyös leszek. Mint a homok, mint a hamu érthetetlenül néma. Mégis van aki alszik az éjszakában, az arany álmokban. Az éjszaka lassan átváltozik, elmosódik. Az óra ketyeg. Magányosságomban rágyujtok egy cigarettára és az utolsó szippantásoknál magam is elálmosodom.

E s t e

Megyek a völgyben, ahol a patak kiszáradt medre kanyarodik. A fák sűrű lombjai összeölelkezve kísérik mindkét oldalról. A fák között magasra kúszik a dudva és zöldel a puha fű. Az egész partmeder buja lejtőjét sűrű gaz borítja. Nem látom csak tudom, hogy ott van. Átvágok a mezőn: a leveles fürtös szőlők, sárga buzamezők, ezüstös zabtáblák, bokrok, fák, nádkunyhók hallgatnak.

Egy kerthez érek, keresztül haladok az ösvényen, át a réten ahol a fű olyan hajlékony hogy átfonja az ember bokáját. Az árok peremén lombos ágak csapódnak az arcomba. Az ösvény úttá szélesedik, ahol a kocsinyomok közepén legyőzhetetlenül

nő a fű. A kocsinyom azt jelenti, falu és kovács van a közelben.

Távolabb egy ember permetezi a szőlőt. Úgy tartja a csövet mint valami vilámhárítót.

— Jó estét. Permetez?

— Hát permetezek.

Az úton kocsi áll, a lovakat kifogva hozzá kötötték. Az állatok türelmetlenül dobognak és a herét tépdésik a saroglyából.

— Sokszor permetezett már?

— Magam sem tudom, talán ötször.

A csőből kékes sugáralakú pelyhecskék felhője száll. A szőlő először csak nedves lesz és csöpög, majd kék szeplők lepik el. Az ember megáll.

— Ugy-e maga idevalósi? — kérdezi és tekintetét a ház felé veti amely a dombon a háta mögött maradt.

Én is megfordulok, hogy lássam a házat: sötét-piros tetejével beleolvad az alkonyat homályába és a messzeség palástjába.

— Ez az út vezet Bezsánija felé?

— Ez, csak ezen menjen, egyenesen neki vezet.

És tovább permetezni a tőkéket, majd megfordul és eltűnik a zöldelő barázdában.

Megyek tovább. A dinnyeföldön az út mellett szedik az érett gyümölcsöt, azután a kocsira viszik a diófák alá ahol a kifogott lovak vannak. Nemsokára elkészülnek a munkával. Három legény vidáman kergetődzik. Egy öreg asszony tűnik elő, nehézkesen hajlong egy veteményes tábla fölött. Egy lány követi kosárral a karján. Ránéz a legényekre és megindul befelé a sorok között.

Hűvös van. Az emberek elmaradnak mellőlem és belemerülnek a kék és harmatos dombok hátterébe a szabad természet öntudatlanságába, az estébe amely elmosza őket.

A forrás

Felfelé kapaszkodom a meredek lejtőn. A föld olyan közel van, hogy majdnem az arcomat éri. Beszívom a száraz fűnek és apró virágoknak illatát. Elfáradtam. A dombtetőn kifújom magam és tekintetemmel átölelem az egész tájat, amely mintha megáldana tarka szépségével és a szabadság érzésével.

Átvágok a zabtarlón. A nap magasan áll az égen. Sűrű fűben lépkedek míg újra egy meredek lejtő ereszkedik a szomszédos völgyoszorosba és összeolvad vele. A

talaj kegyetlenül kiaszott barnás föld. A munka ostromozta és falta ezt a darab földet.

Most leereszkedek a veszélyes sávon keresztül. A nap kegyetlenül tűz s én lemegyek a völgy fenekén a forráshoz.

Víz és buja fű oázisa ez. Egy szelíd diófa árnyékolja be. Odahajlok a homokos medence fölé melyből egyenes nyílként folyik a víz egy rézcsapon keresztül. A diófa árnyékával és leveleivel megőrzi a víz jeges hidegségét. A fa maga is szívja a vizet gyökereinek erejével. Termése és levelei ráesnek a vízre, a mélységbe, ahol lágy szellő lengedezik. A fa nedvességet és vitorlát ad neki, ő pedig szelídséget és értelmet s valamit a saját földfeletti életéből.

A merőleges és keskeny mélyedés melyből a víz folyik rózsaszín téglafallal van körülkerítve. A barokkstílusú építmény homlokzatán az 1935-ös évszám olvasható. De az ötösnek a kampója nem a helyén van, hanem kissé a nyaka alatt. Ezt a kőműves írta ide. A kőműves aki a falat építette gondosan és óvatosan dolgozott. Míg válogatta és nyesegette a téglákat, keverte a maltert és rakta a sorokat, sokat verejtékezett.

Amíg itt ülök, isten tudja mi mindent nem olvasok ki ezekben a falakból, amelyeknek mindkét oldalán keskeny lépcsőkön át víz csurog le az alacsony csapból a homokos medencébe. A medence vizét, mint valami álmodozó szemet, vibráló vízkarikák táncolják körül. A forrásból mint hangtalan hívás előtör egy távoli világ üzenete. Szavakon, anyagon, ritmuson keresztül, munkán keresztül. Izen a lombnak, a fűnek, és dombnak az ösvénynek és nyári utaknak, a forrás rózsaszín falának a víz halk csobogásában.

Susogás és csönd van mindenhol: a forráson, a fűben és a diófán. Az életnek minden forrásán.

Viszem a vizet, amely kellemesen hűsít ebben a hőségben.

Egy ember éppen a permetezőt tölti meg kék gálliccal és a beton-tartály nyílása fölé hajlik. Köszöntöm:

— Jónapot, — válaszol — na, vízért volt?

— Azért — és dicsekszem: — Jó víz!

— Az a!

— És kinek a földjén van ez a forrás?

— Az enyémen — mondja.

— A magáén? Úgy látszik mindenkié.

Hát ki fúratta?

— A környék — feleli. A környező szőlőkre mutat melyeken mindenütt az emberi munka keze nyoma látszik.

Esti fényben

Nézem, a gépgyár ablakán
záporként ömlik ki a fény,
mint a rongy fennakad a fán,
vagy bearanyoz arcokat s fém —
vágta vonásokból formál
nyugodt mozdulatot felém.

Künn éj van már a házakban;
az esti váltás csoportja
most porzik az útra, fáradtan
hömpölyög, hogy nyugovóra
térjen, nyomukban ártatlan
árnyak mozdulnak lopózva. —

A gyár tovább rejtelmesen
zsibong, száz csillogó kerék
játszik, forog, rág sebesen
vasat, acélt; s itt a nemzedék
melynek lelkében kegyetlen
gépek szőnek győztes mesét.

Most új történelem az ember,
kinek kezében a mozdulat
titka rejlik s meg se retten,
nyugodt, ha Kelet, vagy Nyugat
nem marad értelmes csendben
s rögtől fárasztók az utak.

Itt, a holnap mindig munkára
lázít, a család, a tudat
tűzéből pattan a szikrája,
gyújt, nincsen helye alkunak;
az izmok rendjét muzsikálja
bennem az esti hangulat.

Eredj ember, pihenni kell,
az éjben tovább zúg a gyár,
ablakán, az est fényt terel
s termő időnk Napra talál,
beragyog elébünk a reggel
és bennünk meghal a magány.

Sinkó Ervin:

Töredékek nagy költője

Izsák Emanuilovics Bábel

„Man muss schreiben, wie man lebt, erst um sein selbst willen, und dann existiert man auch für verwandte Wesen.”

Goethe: Italienische Reise

Harminc év előtt, 1925-ben egy bécsi emigráns magyar folyóiratban ismertetést írtam Pavel Dorohov „Golgota”, Vsevolod Ivanov „A 14—62. számú páncélvonal”, Jurij Lebedinski „Egy hét” és V. Veresajev „A zsákutca” című könyvéről. S akkor megkísértem meghatározni, hogy mi az, ami általában lényegesen új a Szovjetunió polgárháborúról szóló irodalmában. Akkor megkísértem körülírni azt is, amit ez az új irodalom nemcsak ad, hanem perspektivikusan ígér is. Akkor úgy tűnt nekem, hogy míg a legújabb modern európai regény mindinkább az egyéni benső élet ábrázolására szorítkozik, mindinkább mint terra incognita fedezi fel a kozmoszban épülő mint a társadalom szövevényében idegenül magányosan és folyóként vergődő ember lelki életének titkait s ennek megfelelően ez a modern regény nem egyszer egy álprimitívizmus örve alatt egyre inkább dematerializálódik, egyre inkább intellektualizálódik — addig abban a másik világban, ahol a leggyökeresebb és legátfogóbb forradalmi gondolat vált megrendítő, minden mult átkát romboló s az emberek közötti viszonyt s magát az embert felszabadító, megtisztító és ujjáremtő energiává, ott a költői képzeletet a dologi világ, a mozgásban átélt valóság apokaliptikus látványa, a földrengés élménye nyugtázza. Míg nyugaton a külső világ az emberileg befolyásolhatatlan, az emberitől idegen, a maga külön törvényei szerint működő automatikus valóság s mint ilyen már ismert, túlságosan ismert, valóság, melyről a XIX. század realista művésze és a naturalizmus merészen lemeztenítő módszere már úgyszólván mindent elmondott, valóság, ami mint téma ki van merítve, művészig érdektelennek tűnik, nem ingerli a képzeletet felfedezetlen titkokkal s az analitikus, introspektív művészi alkotásban már csak az ember benső életének elkerülhetetlen háttereként jut szóhoz, addig a vörös keleten a művész számára megint időszerűvé vált az ősi epi-

kus feladat: felfedező útra kelni a szédületes hevességgel mozgásba hozott, szinte utólérhetetlenül halmozódó események világába, hírt adni arról, ami cselekmény, ami történik, énekes lenni a valóságnak.

Könyvismertetésemnek — akkor, 30 év előtt — „A születő eposz” címet adtam, mert a homéroszi eposz is előbb töredékekben jelent meg, töredékekben élt s csak később, nemzedékek élete és nemzedékek során éneklő költők munkája fedezte fel a számtalan töredék egygértartozását, azt, hogy megfelelő perspektívából nézve összefüggő szerves egészzé érlelődtek. Akkor úgy tűnt nekem, hogy a polgárháború szovjetirodalma kezdetét jelenti a folyamatnak, mellyel a művész megint meg fogja találni az ősi epikus magatartást, az objektív világ véres bűvöletének hatalmában szétvetve a szubjektív regény kereteit egy a földhöz hú új eposzt hív majd életre. Mint a közös mythos, melyet minden hallgató ismert, kötötte az ókori rhapsodust és paradox módon ép ez a tematikus kötöttség volt az, ami ellenőrizhető alapot és szárnyat adott a művész alkotó fantáziájának, úgy a szovjetirodalomban is van valami, ami ilyen termékeny módon köti a polgárháború költőjét. Köti az, hogy kortársakhoz maguknak e kortársaknak a viselt dolgairól szól. A születő eposz tárgya maga az a közönség, melyhez szól, a születő eposz közönsége magának az eposznak szubjektuma, mely a képelet üres önkényének határt szabva az alkotó fantázia igazságát a maga élményei mértékével ellenőrzi. Míg a művészetnek nyugaton mindinkább egyetlen tartalma az egyén, a vacuum, az embert emberhez fűző tartalmaktól megfosztott egyéni élet, addig a polgárháború szovjet rhapsodusai a feladattal viaskodnak, hogy, a minden egyéni életet s egyéni életformát meghaladó s döntően befolyásoló kataklizmának, a polgárháború közös élményének adjanak művészi, tehát egyéni ábrázolást. Millió és millió sorsban, mil-

lió és millió féle egymástól különböző egyéni sorsban az egyetlen a n a n g k é, a polgárháború az, ami tükröződik; a valóság mítikus jelentést kap és a mythos megtelik húsból és vérből való tapintható, izlelhető, hallható, látható valósággal, a történelem nem kontemplatív tudós agyában született fogalom, hanem az egyéni életet magával sodró vérszagú hétköznap ténye.

Ember, események, sőt maga a hely, a színtér is: minden csak a Sors tehetetlen tükrözéseként válik elménnyé. A színtér, ha Oroszországban van, így vagy úgy, de a Sorsnak, a Polgárháborúnak a színhelye és a Sors szól, mozog és mozgat városokban, falvakban, vizeken és mezőkön mindenütt a csillagok alatt cseh légionistákat, parasztokat, vasúti munkásokat, katonákat. Bizonyos egyformaság van bennük, mint ahogy a homéroszi csataleírások megismétlődései ugyanannak az egy ezerformájú, de ugyanegy véres küzdelemnek. Az események ereje és általánossága az egyéni lehetőségeket, az egyéni beavatkozás, szembeszállás, különállás lehetőségeit minimálisra csökkenti; mint ahogy egy városban földrengés idején az egyéni cselekvési lehetőségeit a természeti katasztrófa méretei végtelenül összeszűkítik.

Vsevolod Ivanovnál a Sors a páncélvonat képeiben jelenik meg. Tömeg orosz paraszt a mindenrendű átvonuló katonacsapatoktól fölperzselt falvak közül a hegyek közé menekül. A parasztok megett a hegyek között, melyek maguk is kigyulladnak, feleségeik, gyermekeik vonulnak — és megjelenik a páncélvonat. A páncélvonattal harcolni kell, mert élni kell. Guerilla-harc az irtózat, mitológiai szörnyeteggé nő a páncélvonat ellen, amely sebezhetetlenül, halált ontva rohan végig a mindent lekaszáló gépfegyverrel. Vagy az idő mint a sűrített Sors, csak egy hét, a Jurij Lebedinski „Egy hét” csendes kis városban, ahol kitör a forradalom, de nyomban, már másnap bejönnek a fehérek, aztán újra forradalom, megint ott vannak a vörösök. Egy hét egy kis város életéből. Mindenki öl, mert élni kell, a vörösök a fehéreket, a fehérek a vörösöket és semlegesség — ez az, amit senkinek nem enged meg a Sors. Katja, aki nem akar elismerni egy világot, alak, de beletartozik a közös nagy époszba — melyben a törvény, hogy öl, aki szembekerül fehérekkel és vörösökkel egyaránt, egyszerre azon veszi észre magát, hogy egy embert fojtogat, mert nincs ellenszegülés s ott a Sors a legapróbb hétköznap legszürkébb óráiban is. Az egykori orosz hercegnő, aki éhes és ellopja a szintén deklasztált professzorné gyűrűjét s a hajdan jómódú házaspár, kiknek vagyona egyetlen tehén s nem tudják, hogy kell megfejni s végül összekötik a lábait, hogy fejés közben ne rúgjon.

Egymásba folynak a határai az egyes történeteknek, ugyanegy történet, egy készülő éposz majdan összeálló töredékei: ezt jelenti a polgárháború szovjet irodalma.

*

Hogy mi volt ebben a gondolatmenetben ifjasan elméleti, mennyiben volt többé-kevésbé elhamarkodott és túlságosan „nagyvonalú”, mennyi a komplex tények leegyszerűsítése, az introspektív intellektuális regénynek az epikus, a közös objektív témát irodalmi szovjet irodalommal való szembeállítás megett, mi az mégis, ami a levont következtetésekben, legalább is mint diagnózis vagy következmény helytálló — mindezt az azóta eltelt harminc év meglehetősen nyilvánvalóvá tette. Ma már aligha lehet

elzárkózni a felismerés elől, hogy a belletrisztikai hagyományokból született, főleg belletrisztika által inspirált belletrisztika mindinkább elburjánzik s hogy az minden a divatnak köszönhető látszólagos elevensége ellenére époly halvaszületett, mint ahogy halva születtek az államosított, pártpolitikai reklámszükségleteket szolgáló s ennél fogva még csak reklámként se beváló, rendeletekkel szabályozott irodalmi ipar termékei.

Amivel annakidején a húszas évek szovjet irodalma még a forradalmi gondolatától idegenül, sőt ellenségesen szembenálló emberben is szenvedélyes érdeklődést váltott ki, az ép úgy ennek az irodalomnak a témája, mint az akkori szovjet elbeszélőnek a műben manifesztálódó viszonya nemcsak a témájához, hanem általában a saját művészi munkájához. Valami gyökereken új, irodalomban szokatlan irodalom tört be az esztétikai régiókba.

A letiport vagy elmaradt forradalmi kísérletek után, a már megint konszolidáltan távlat nélkül egyik napról a másikra élő Európába, egy civilizációba, melynek életformái jogosultságában és jövőjében már senki egészen nem hihetett, a húszas évek szovjet irodalma egy témával tört be, mely nem „irodalmi” téma, hanem az irodalomban megjelenő történelem. Ez az irodalom az élet napirendjére tűzött, legnyersebb s méreteiben monumentális, minden víziót fölülmuló valóság hű ábrázolásáért való erőfeszítés. Borzalmakban, áldozatokban, vérben, lázban, pusztításban — és sose látott, teremtő szándékban mérhetetlenbe nőttek az arányok, a téma, a polgárháború arányai és az irodalom, mely szegény emberi szóval ezt próbálta megrögzíteni, az azért is, mert ezt dokumentálta, mert erről adott hírt, a témája erejénél fogva is az esztétikai élményt új megismerések, a megismerés izgalmaival gazdagította. Kiderült, hogy lehet, hogy van olyan esztétikai élmény, mely nem emeli az embert egy különleges tüneményes szférába, hanem épp ellenkezőleg, a valóság felfokozott átélésével és megismerésével gazdagít. Kiderült, hogy lehet, van ma is olyan esztétikai élmény, melyben, mint az antik tragédia esetében, az esztétikai megrendülés elválaszthatatlan az ember emberrel való közösségének, az etikai kapcsolat sebének vagy gyönyörének intenzív élményétől.

Ami esztétikai érték — úgy értem, valóban esztétikai alkotás, tehát olyan, mely ad valamit, ami nélküle nem volna adva — ami esztétikai alkotás, az tán minden esetben egy rendkívüli dramatikus feszültségnek, az etikai krízis egy fajtájának köszönheti keletkezését. Ez áll a polgárháború szovjet íróira általánosságban is, de különösképpen érvényes az orosz polgárháború leglírikusabb irodalmi monumentumának, a „Konarmijá”-nak szerzőjére, Izsák Emanuilovics Babelre. Míg sok más akkori szovjet írónak a polgárháborúról szóló irodalmi művei főleg a témájuk miatt és hiányos művészi kvalitásaik ellenére érdekesek s ma már inkább krónika, dokumentum, megrendítő tanúságtétel, szinte nyersanyag, melyet az élmény intenzitása csak egy-egy pillanatra s akkor is nem egyszer szinte meglepően hevít át művészién kifejező erejű alkotássá, a „Konarmija” úgy hat, mint csak a kivételes nagy művek: egyszerre, egymástól elválaszthatatlanul dominál a téma nagvsága és az író művészetete, mintha a téma és az írója egymásnak lettek volna rendelve, mintha épp ez a „szerencsés” az író, az íróját megtaláló téma lett volna az, mely által a költőnek a maga legsajátabbját és legtöbbit, azt, ami benne a legbensőbb és legigazibb volt, kel-

left és lehetett adnia. A „Konarmija” egy-egy balladaszerű novellája, egy-egy polgárháborúbeli figura vagy háborús kaland, tények szinte irreálisan objektív, plasztikus megrögzítése s ugyanakkor, paradox módon ép ezáltal tragikus. foitott pátoszú, legszemélyesebben intím vallomás is.

Amikor művészi alkotás értékelése a feladat, felesleges és helytelen az író életrajzi adatainak előrúncigálása. Azok semmit se tehetnek hozzá ahhoz, ami bele van vagy nincs beleépítve a műbe. Amit magából a műből nem lehet látni, az csak az író privát biográfiája, az esztétikai szempontból nem létező. A művészi alkotóerő a képességek manifesztálódik, mellyel a művész az ő egyéni, egyébként mások számára nem létező intím biográfiáját, élete múltó percekkel együtt múltó eseményeit és élményadatait úgy fejezi ki, hogy azok maradandóan mások számára is eseménnyé és élménnyé, objektív tényé és faktorrá váljanak a tények és cselekedetek egymásra ható világában.

A „Konarmija” a Budjonny vörös lovashadseregéről szól, arról, hogy miként látta s élte át ezt a hadsereget, ennek tagjait s rajtuk keresztül a polgárháborút egy, ugyancsak ebben a hadseregben harcoló I. E. Babel nevű vöröskatona. Az, hogy az I. E. Babel nevű ember egy volt a Budenny vörös lovasai közül, ez az esztétikai szempontból közömbös életrajzi adat azért válik esztétikailag valóságossá, mert I. E. Babel tud egy teljesen, kizárólagosan sajátos, egyéni módon képet adni Budenny vörös lovasairól s a térről s az időről, melyben azok a maguk harcos életét élik. Ez által az ő teljesen, kizárólagosan sajátos, egyéni ábrázolása által történik, hogy bár ez a vöröskatona alig veszteget szót közvetlenül a maga személyére, Budenny hadseregéről, Budennyi koráról, városokról és falvakról, tájakról és időjárásról szólva minden szavával az ábrázolt eseményekkel, emberekkel és tájjal közvetve még valamit revelál: azt az embert, aki az elbeszélő, az embert a maga összetéveszthetetlen egyszerűségében s annyira benn a konkrét időben és térben, hogy a külső és belső, az általános és az egyéni elválaszthatatlan. Elválaszthatatlanok mint a láng elválaszthatatlan a martalékatól. Babel azért tudja az időt s az időben az embereket ábrázolni, mert van bátorsága el nem rejtieni azt a pápaszemes sovány és ifjú zsidó intellektuelt, aki ő maga. Van bátorsága nem elméletek, nem hagyományos formulák, nem illedelmes széptani előírások, nem államalkotó vagy forradalmi tézisek szemmel tartásával, hanem a maga szemével, a valóságra éhes, valósággal be nem tellő, meztelenül kiszolgáltatott szemével nézni és látni és van bátorsága mindig úgy érezni, ahogy érez és — ez tán nem kevésbé fontos — van bátorsága megvallani mindent, amit lát és mindent, még akkor is ha borzalom, ami fáj.

Egy egész világnézet, önmagához s a világhoz való viszonya jut kifejezésre abban, hogy Babel miként rendeli alá a benne élő lírikust a tárgyilagos elbeszélő attitűdjének: szubjektív individualista, aki nem engedi át magát percre sem az egyéni hangulatok üres és önkényes végtelenségének, mintha félne tőle, hogy a közvetlen szubjektívítással épp az folyna szét, ami őbenne valóban egyéni. Mindig matéria után markol, mindig mintha az egyénit meghaladó történések ábrázolásával, csak a pusztán szubjektív szükségleteken, vágyakon és követelményeken kegyetlen automatizmussal keresztüljáró egyénfeletti valóság rögzítésével, mintha a közös harcban és sorsban való részvétellel váltaná meg magának a jogot ahhoz, hogy meg-

maradjon annak az egyéneknek, aki benn a sorban állva is nézni és látni tudja a sort és önmagát a sorban. Látni azzal a borzadó csodálkozással, mely nála az emberinek, az ember miatt való kétségbeesésnek, az emberrel való együttérzésnek s az emberibe vetett szorongó reménynek spontán és poétikusan termékeny, szinte állandó attitűdje.

Borzadó csodálkozás, de nem szentimentális és nem naív elámulás; a Babel különös, fanyar, könnytelen keserű humora nem a naív, nem is az irónikus s legkevésbé se a csufoló, hanem a nehéz emlékekkel tele látó emberé. Az ő megismeréssé érlelődött meglepetése az, hogy emberek közt, emberekben nemcsak lehetséges, hanem az adott világban engesztelhetetlen törvény, norma az embertelenség. A háború az emberért való háború, ez a háború az ő háborúja, de ennek az emberért való háborúnak módszereit sem az emberség, hanem a háború diktálja, a háború, mely embertelenségével bizonyítékká válik nem az ember ellen, hanem a küzdelem szükségessége és rettenetes nagyszerűsége mellett, a küzdelem mellett, melyet az éhez és vérző, tudatlan és gyűlölködő ember azért folytat, hogy míg maga is teljesen benne van még a vadság állapotában, maga alá gyűrje a vadság, az éhség és vérontás, az tudatlanság és gyűlölet uralkodó démonait: ez a megismerés az, ami a Babel látási és ábrázolási módjának valami száraz, világostalan keménységet ad, mely megett azonban mint valami átsütő titkos fojtott forróság ott saog a vágy valami távoli tiszta és lágy emberiség után. Bármily sok alakot elevenít meg az ő szava, ő maga sose azonosítja magát azokkal, akikről beszél — az ő humorának titka, hogy ő, az elbeszélő, látszólagos inkognitóba vonul vissza s épp ezáltal inkább jelen van, mintha bármennyire is előtérbe helyezné magát. Úgy tesz, mintha nem tenne mást, mint csak hűségesen regisztrálva, úgy szólván szentelen irónikként venné jegyzőkönyvbe, amit lát és hall. Nála a humor eszköz a borzadásnak érzékeltesítésére — egy objektívizmus, mely megett ép humor alakjában húzódik meg vagy tör át a néma, az iszonytól megnémult ember csodálkozó tekintete.

A „Konarmija” gyűjtőnéven egybefoglalt novellák között aligha akad még egy, mely oly jellemző volna Babel ábrázolási módszerére, mint „A levél” című.

Az egész novella egyetlen levél. A költő csak azt a kommentárt fűzi hozzá, hogy neki ezt a levelet egy Kurdjukov nevű vöröskatona mondta tollba s hogy ő betűszerint pontos másolatot készített róla, mivel a levél „nem érdemli meg, hogy feledésbe vesszen”. A maga anonimitását őrizve, ennél többet nem is mond. A szót nyomban a levél veszi át, melyet a vöröskatona a „kedves mamához Jevdokija Fjodorovna Kurdjukovához” intéz s melyben közli édesanyjával, hogy „hála istennek élek és egészséges vagyok, amit hasonlóképpen kívánok” s hogy „Budennyi elvtárs lovashadseregében vagyok” és hogy ott „igen szépen élek”. Ez utóbbi mondatról nyomban kiderül, hogy nem szó szerint értendő, mert a következő mondatban, miután előbb megint előrebocsátja a jó fiúhoz illő tisztességtudó megszólítást — „kedves mama Jevdokija Fjodorovna” — kéri, hogy „küldjön, amit csak tud. Kérem, vágja le a tarka disznót és küldjön nekem csomagot a Budenny elvtárs politikai osztályára Vasili Kurdjukov számára. Minden nap éhesen fekszem le és ruhám sincs, úgy hogy rettenetesen fádom.”

S folytatódik az aggódó kéréssel: „Írjon nekem levelet az én Sztjopámról, hogy él-e vagy sem. Kérem, vigyázzon rá...” Sztjopa, e gyen-

géd gondoskodás objektuma, mint kiderül, a levélíró otthonmaradt lova, melynek a mellső lába rühes. „Kérem magát, kedves mama Jevdokija Fjodorovna, ne mulassza el, hogy megmossa neki mellső lábát a szappannal, melyet a szentkép megett hagytam és ha a szappan már elfogyott, vegyen másikat Krasznodarban és isten meg fogja ezért jutalmazni.”

Ez a Babel realizmusa: úgy adni a valóságot, hogy az író feleslegessé tegye a maga reflexióit, érzelmeit és magyarázatait. Mint a legendabeli kínai festő, aki, miután megfestette a tájat, belemegy a festményébe és eltűnik benne nyomtalanul. Eltűnik benne s ezzel a megsemmisüléssel éri el saját létének teljes realizálódását.

„A levél” csak egy levél, illedelmes, százados hagyományokat tiszteletben tartó parasztfiú levele anyjához — de a polgárháború forrataga közepette íródik és első sorától kezdve szoborszerű plaszticitással láthatóvá válik nemcsak a parasztfiú, a hely, ahonnan jött, a világ, melyben felnőtt, a lényeges szokásai, hanem a forratag is, mely a hagyományos, bukolikus formulák körül viharzik. Babel fanatikus a realitásnak; minden, ami hús, vér, minden, ami valóság, az önzetlen hódolatot és szenvedélyes szerénységet követel a művéstől, aki tudja, hogy senki, aki él, nem redukálható pusztá logikai vagy morális kategóriák leegyszerűsítő keretei közé. A művészi forma az, ami visszaadja a látszólag banális faktumoknak az individuális realitásukat. Ezért a realizmus, ahogy azt Babel érti és gyakorolja, sose másol, hanem a művészi forma erejével vallatva valamásra bírja a valóságot, az időt, az embert és az emberit és embertelent az emberben és az életfeltételekben. A naív és bukolikusan ártatlan levél, anélkül, hogy a hanghordozásban a magától értetődő ártatlanság öntudata a leghalványabb változáson is menne át, folytatódik. Szó van a vetés állásáról a vidéken, ahonnan ezt a levelet küldi, a zabról és az árparól és hogy a „búza itt olyan alacsony, hogy nevetünk rajta” s aztán ugyanabban a tempóban következik ez a mondat: „Levelem ezen sorokban sietek hírt adni arról, hogy az atyus egy évvel ezelőtt agyonverte az én testvéremet, Fjodor Timofejevics Kurdjukovot...” Történt pedig ez azért, mert atyus Denikinnél volt szakaszvezetőhelyettes és a fogságba jutott vörösök közt felfedezte saját fiait. „Dög, vörös kutya, kutyafejzet és más hasonlókát kiáltozva ütötte, verte testvéremet Fjodor Timofejevicsét, míg csak be nem sötétedett s addig míg csak ki nem múlt.” A levélből aztán megtudni azt is, hogy a levélírónak sikerült megszöknie és végül is eljutnia másik bátyjához, Szemjon Timofejevicshez, aki szintén a vörösöknél volt, ahol, mint ezt a fontos dolgoknak kijáró részletességgel megírja, libahúst és minden jót ehetett s jól ki is alhatta magát. „Abban az időben az egész regiment Szemjon Timofejevicsét, az ő vakmerősége miatt parancsnoknak akarta és Budennyi elvtárstól meg is jött a parancsolat és Szemjon Timofejevics két lovat kapott, kitűnő ruhát, szekeret a poggyász számára és a Vörös zászló rendjelet — és én, lévén a testvére, nála maradtam. Ha most bennünket valamelyik szomszéd megsértene, Szemjon Timofejevics minden további nélkül a másvilágra küldené.”

A levél igen rövid. Még csak az van benne elmondva, hogy mint jutott el Szemjon Timofejevics a katonái élén Majkop városába, ahol „rettenetesen sok a zsidó”, de azok ellenére, Szemjon Timofejevics rátalált az ott rejtőzködő apjára és „bebizonyította, hogy ő a regiment pa-

rancsnoka és hogy Budennyi elvtárstól a Vörös zászló minden rendjelet megkapta és mindenkit megfenyegetett, aki az atyus védelmében felszólt... S amikor Szemjon Timofejevics rátalált apánkra, verni kezdte és az udvarban háborús szokás szerint felsorakoztatta mind a katonát... és Szenka megkérdezte Timofej Rodionicsot (az apját):

— Jó magának az én kezeim között, atyus?

— Nem — felelte atyus — rossz nekem.

Akkor megkérdezte Szenka: — És Fedjának, amikor maga halálra kaszabolta, jó volt a maga kezei között?

— Nem — mondta atyus — rossz volt Fedjának.

Akkor Szenka tovább kérdezte: — És gondolta-e, atyus, hogy egyszer majd magának is rosszul megy majd?

— Nem — felelte atyus — én nem hittem, hogy nekem rosszul megy majd.

Akkor Szenka a körülálló néphez fordult és mondta: — Én azonban azt hiszem, hogy nem kímélne engem, ha én a maga hatalmába kerülnék. És így, atyus, most végezni fogunk magával...”

A levélben ezzel kapcsolatban még csak az áll, hogy nem írhatja meg, miként végeztek az atyussal, mert őt kiküldték az udvarból. A levél még arról szól, hogy azután Novorosszijskbe kerültek, ahol a város megett nincs szárazföld, hanem csak víz, a tenger s a levél utolsó mondata: „Anyácskám, ne felejtkezzék meg Sztjopáról, isten majd meg fogja jutalmazni...”

Objektive a valóságban nincs komikum; az ember az, aki meghatározott jelenségekre, jelenségek egymáshoz való viszonyában mutatkozó szembeszökő bizonyos aránytalanságokra, nem adekvát helyzetekre emotive, a tragikum vagy a komikum szenzációjával reagál — szenvedélytel s fájdalmasan, ha ő maga a szenvedő áldozat, a komikum szenzációjával pedig, ha kívülálló szemlélő.

Vaszilij Timofejevics Kurdjukov, aki a levelet diktálja, nincs tudatában annak, hogy ebben a fiú- és apagyilkosságról szóló episztolában az az állhatatos komolyság, mellyel a jó istent emlegeti a Sztjopa nevű lovának a rühes mellső lábáért aggódik, hátborzongatóan humoros — annál hátborzongatóbban humoros, mennél kevésbé kísérti a komoly levél küldőjét a humor gondolatának még csak árnyéka is. És ép azért, mert Vaszilij Timofejevics Kurdjukovnak ez a gyanutlan lelki egyensúlyozottsága az egyensúlyból alaposan kibillent világ közepette Babel paraszthőseire szinte általában jellemző, Babelnél mindig van egy humorisztikus komponens, humor, mely nincs távol a szatíra határától, de anélkül, hogy érintené ezt a határt vagy ép átcsapna rajta.

Goya, Swift vagy Daumier itélkezve ábrázolják a valóságot. A szatirikus minden esetben felette áll vagy felette akar állni az ábrázolt jelenségeknek és szenvedéllyel alkalmaz velük szemben egy morális vagy intellektuális mértéket. A szatirikus nem a csodálkozó, hanem a pártütő ember, aki az ábrázolás erejével oszt büntető igazságot.

A „Konarmija” költője azonban empirikus, közelebb van Rabelaishez mint minden más hívőhöz és gondolkodóhoz s az élmény, az ő nagy élménye arról, hogy milyen ingatag, mennyire erőtlenné, léttelenné válik minden hagyományos vagy intellektuális konstrukció ott, ahol az ember a maga animális létében van fenyegetve és ahol a szenvedély mint sorshatalom veszi át a szót, ez az ő élménye egy sajátosság intellektuális alázatban jut nála kifejezésre. Nem itél-

ní, hanem — borzadó csodálkozással — nézni és látni akar. Látni a polgárháborút, olyannak amilyen, látni a népet, mely meghazudtolva minden romantikus hazugságot óserdőbeli óriásként évezredek vad áldozataként válik láthatóvá, mikor végre véget akar vetni áldozati állapotának, látni, hogy mi mindenre képes ez a mindig meglepő lény, melyet embernek neveznek, mi mindenre képes rosszban és jóban, gyűlöletben és hitben, szenvedésben, kínzásban és ugyanakkor szeretetben.

Mintegy utóiratként, mintha csak mellékesen volna odabiggyesztve Kurdjukov levelének befejezése után még egy adat. Megszólal az is, akinek tollba mondták a levelet „mely nem érdemi meg, hogy feledésbe vesszen”. S megint nem azért, hogy oktatóként álljon a levél és az olvasó közé. Babelnek, a csak álcázott lírikusnak, amikor ír, nincs gondja az olvasóra. Nem az olvasónak akar igazságokat szuggerálni, hanem önmaga miatt, önmaga elementáris erejű szűkségletéből történik, hogy tovább vallatja, kényszeríti szóra a félelmetes ellentmondásokkal teli hatalmat, mely a szinte derűsen józan Vaszili Kurdjukov monológján keresztül mint valami tébolyogott dies irae, dies illa vulkanikus mennydörgése és villámlása süketít és vakít.

Senki annyira nem tudja mint a költő, hogy minden valami makacsul lelketlen magabazárt némaságban néz vissza az emberre; maga az emberi szó is a hétköznapi gyakorlatban nem a némaság áttörésének, hanem csak elfeledtetésének vagy elrejtésének a szolgálatában áll; a költő azonban át akar törni ezen a némaságon. Mindenek előtt azzal, hogy magát teszi a közlés tárgyává, keresve a szót, mely által megszólaltathatja, feltárhathatja magát és azt, ami szorongatja, vonzza, rémíti, életét betölti. Babel messze elkerül minden olyan szót, mely hamis lehetne s hamis lenne, amennyiben azzal az igénnyel lépne fel, hogy összegezést tartalmazzon. Ő nem összegezni akar, hanem az olvasóra bízva az erkölcsi és bölcséleti érdeklést és minden interpretációt, ő „az anyagot” foglalja szóba, az anyagba hatol bele, anyagot szolgáltat.

Miután tehát Kurdjukov befejezte levelét, „melyen” — ismétli Babel — „egy szót se változtattam, megkérdedtem a legénykét:

— Mondd, Kurdjukov, a te apád rossz volt?

— Kutya volt az én apám — válaszolta komoran.

— És az anyád jobb?

— Megjárja... Ha látni akarod őket — itt a mi családunk.

És egy gyűrött fényképet nyújtott nekem. Azon látható volt Timofej Kurdjukov, egy szélesvállú katonasapkás őrmester, gondosan elválasztott szakállal, mozdulatlanul kiálló pofacsontokkal és merev, szintelen, kifejezéstelen szemekkel. Mellette fonott karszékben egy pici parasztasszony pislogott. Egy a szoknyájára leülő blúzban ült itt, beteges, szelid és bátortalan arccal. És a fénykép szegényes háttére — virágok és galambok — előtt mint a fa állt két legény: csudás óriások, tompa tekintettel, széles arccal mereven mint a „vigyázz!” vezényszóra — a két Kurdjukov testvér: Fjodor és Szemjon.”

Mint az evangéliumi tanítás szerint a szó igen vagy nem legyen s ami ezen felül van, az a gonosztól való, Babel szinte asketikusán óvakodik az így van vagy úgy van-on, az így vagy úgy történten túl valamit is állítani. Ezzel az utóirattal mindent, amit biztosan tudott, elmondott. Ez ép a lényeges különbség a novellista és a regényíró vállalkozása között. Míg a regényíró háttérével, egész szövevényességében, össze-

függéseiben, számtalan ellentmondó aspektusával ábrázolva az életet, a részletek tömegén keresztül szintétikus egységes egészt domborít ki, addig a novellista egy-egy mozzanaton keresztül nem a hömpölygő áradatot, hanem ép és csak a mozzanatot, az időben a pillanatot, a valóság töredékeit mint töredéket ragadja ki és formálja meg. Ezért a novella végét jelző pont a befejezést jelenti ugyan, de nem konkluziót. A novellista nem azért írja le a kalandok sorozatát, hogy közben vagy utólag egy út etapéjaiként fejtsse meg valamely rejtett értelmüket — a novellista, aki, mint Babel, meg akar maradni a hű tanu megvesztegethetetlen szerepében, nem bocsátkozik összefüggések felfedésébe illetve konstruálásába.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy Babel művészete nem szociálisan tendenciózus művészet. Ha nála kisebb, erőtlenebb költő kísérelné meg az ő ábrázolási módszere alkalmazását, kísérlete menthetetlenül naturalista pillanatfelvételeket vagy vigasztalan dokumentációs anyag didaktikus felsorakoztatásánál különb eredményre aligha járna. Ez is bizonyítja, hogy mennyire nincs jó és rossz írói módszer, mennyire nincs haladó és nem-haladó ábrázolási mód, hanem hogy csak költő van vagy nincs. Nem a „módszerben”, hanem a költői mű egészében lehet csak megtalálni a forradalmiság titkát. Ellentétben a költészetet csak utánzó, tehát rosszul utánzó propagandairóvalommal, melyben a racionális és deklaratív elemek vannak túlsúlyban s melyben a költészet némely külső kellékei csak arra szolgálnak, hogy áttetszőn kosztümirozzák esetlen önmagukban helytálló politikai téziseiket, Babelnél paradox módon nem fogalmak, nem egy megformulázott ideológia, nem a rétorikus lelkesítés, hanem mind ennek az ellentéte t. i. az ő fojtott intenzív lírai emóciója, az a szubjektív fogalom, kimondott szövése sose való nosztalgikus csend, mely az elbeszélő tárgyilagos szavai megett szuggesztíven él, ép a rejtett és mindenütt jelenlévő líraiság az, amely a Babel-novellákban a forradalmi szellem mély erőforrása.

Igen, aki úgy megmutatja az ember embertelen életét, a brutalitás és a sötétség vak hatalmát, az minden szónokias optimizmusnál forradalmibban demonstrálja az emberi követelmények szépségét, az embernek az emberéhez és széphez való jogát, a rosszba való belenyugvás lehetetlenségét.

A „Konarmija” eredeti orosz kiadásában a legtöbb novella alatt az író feltünteti keletkezése helyét és dátumát: Novograd—Voljinszk 1920, július; Radziwilov, 1920. július; Beleb, 1920. július; Brodi, 1920. augusztus; Kovelj, 1920; Berestecsko, 1920. augusztus... Ezzel is értésére adva az olvasónak, hogy ezt a könyvet olvasva öröskatonát kísér különböző harci állomásain végig, részleteket olvas egy naplóból, objektív formában nyújtott intimen szubjektív feljegyzéseket. S a „Konarmija” novelláit valóban nem jól olvassa az, aki nem így, nem mint egy könyvet olvassa őket. Együtt többek, mint egyenként külön-külön. Egymást világítják meg újabb fényvel s csak együtt a maguk egészében magát a költőt.

Így „A levél”-hez fűzött utóirat s maga az egész „A levél” című novella is még beszédesebbé válik az egész „napló” részeként. „A levél” a „Pavlicsenko Matvej Rodionics életrajza” című s más novellákkal, a töredékek együtt valami egészet revellálnak — túl egyes sorokon magát a költő vízióját magáról a millió véletlen eseteket és sorsokat irányító és eldöntő Sorsról, melynek neve Polgárháború. A Polgárháború énekeséről akkor kiderül, hogy épúgy

énekese annak a „rendnek” és „békének” is, mely előtte járt a Polgárháborúnak — kiderül, hogy a Polgárháború tűzvésze ennek az énekesnek a szemében irgalmatlanul igaz világításba helyezte magát az embert, az embernek a Polgárháborúban megmutatózó arcán keresztül az egész embert a jelenével és a múltjával együtt magát ez a jelent és a csak most láthatóvá vált multat is.

„Földiek, elvtársak, vérbeli testvérek! Tudjátok meg az emberiség nevében Matvej Pavlicsenko vörös generális élete történetét” — naív páthosszal proklamációszerűen így kezdődik a Pavlicsenko Matvej Rodionicsról szóló novella.

Mint ahogy a fiú, aki meggyilkolta apját s az apa, aki fegyvert fog a fiára a polgárháború banális témája, a Matvej Pavlicsenko vörös generális élettörténete is egy a polgárháború sablonszámba menő motívumának variációja. Művész számára nincs nagyobb s nincs „eredetibb” téma, nincs izgatóbb és megrendítőbb mint az, amit banalitásnak vagy sablónnak neveznek. Nikitinszkinék hívták a földesurat, akinek a birtokán a novella hőse disznó- majd tehénpásztor volt, s mert mindig tehenek között volt, már úgy érezte, hogy „ő maga is már rettenetesen tejtől szaglik”. Egy volt tehát azok közül, akik legeslegálul, állatokkal egy sorban tengetik életüket. Matvej Pavlicsenkonak tán sose eszébe se jutott volna, hogy már magában véve azzal is sérelem esett rajta, hogy így kell élnie. Megjelent azonban az életében a szép Nasztja. „És miután egy ideig egymással mindenféle butaságot beszélünk, megházasodtunk. És éltünk, ahogy ép tudtunk és mi tudtunk. Egész éjjel melegünk volt, télen is melegünk volt, egész hosszú éjszaka meztelenek voltunk és egymásról még a bőrt is letéptük volna. Jól éltünk, akár az ördögök, míg...”

Ezerszer és ezerszer megírt történet: Nikitinszki, az öreg földesúr szemét vet a menyecskére. Hozzák a hírt:

„Matvej, a nagyságos úr tegnap a te feleséged minden oldalról megtaogatta, el fogja venni tőled, a nagyságos úr...”

Elcsépelet történet, de Pavlicsenkonak az ő egyetlen élete története. Húsz kilométert gyalogol vidám földesura kastélyáig. Azt akarja kérni tőle, hogy bocsássa el a szolgálatból. S még mindig teljesen banálisan folytatódik tovább is a téma. Az öregúr a szobájában nyergekkel van elfoglalva s álló egy óráig hagyja maga előtt állni az ő szolgáját anélkül, hogy pillantásra is méltatná. S aztán nevetve csúfot úz belőle. „Anyáddal és nagyanyáddal, igazhitű keresztényekkel is azt tettem, amihez kedvem volt és ha akarod, elbocsátalak, de mondd csak, barátocskám, nem tartozol-e te nekem még egy csekélységgel?”

S ahelyett, hogy megfizetné a bért, ami járt volna a későbbi Pavlicsenko vörös generálisnak, az öreg földesúr valami járommal hozakodik elő, amit eltörtek az ökrök és amiért neki jár kártérítés. S mert az, aki később Pavlicsenko, a vörös generális lesz, csak beszélni is mer a bérrel, ami jár neki, az öreg földesúr ráront, földreterperi, úti-veri, rugdalja.

Az eset nem is lehetne banálisabb s hogy így van, ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni. Babel ép azért beszélgetti el első személyben magával Pavlicsenkóval. Az élmény annak, aki átéli, sose banális, hanem mindig megrendítően új, mint a világ a teremtés első napján. Ha az élmény tehát nem is, az eset azonban banális és ha nem az volna, ha nem illene bele pontosan egy a polgárháborút megelőző világállapot

sablónjába, akkor sokkal kevésbé volna érdekes Pavlicsenko életrajzának a rendkívüli folytatása. A rendkívüli folytatáshoz a forradalom, a polgárháború síkján lényegesen hozzátartozik, hogy ami megelőzte, az közönséges ember közönséges története a „normális” világban. Pavlicsenko életrajzának a polgárháború síkján történő embertelen folytatása az életrajz embertelen első szakaszának embertelen konklúziója — embertelen konklúzió, melyben azonban — s ez döntő jelentőségű — valami mélyen, rettenetesen emberi, de emberi az, ami manifesztálódik.

Megjelenik tehát Pavlicsenko a vörös tábornok ugyanannál az öreg Nikitinszkinél, aki egykor a földesura volt. Pavlicsenko személyében most a „normális” világ helyére került forradalmi világ köszönt be a kastélyba, köszön s vidáman néz Nikitinszkire, de annak „mintha szeme helyén a fejébe a homloka alá két golyót nyomtak volna bele. És ez a két megrémültlen pislogó kristálygolyó igyekszik vidámnak látszani... Elkezdi szorongatni a kezemet, előbb a jobbat és aztán a bal. — Matjusa — szól — sorsom vagy nekem vagy sem?

— Nem, — mondom — hagyj fel ezekkel a szavakkal, isten bennünket, söpredéket, eltaszított. Sorsunk fillért se ér, életünk nem különben. Hagyj fel ezekkel a szavakkal és hallgass meg, ha akarod, Lenin levelét, melyet nekéd...

— Nekem írt — levelet?

— Neked. — És én előhúrom a szolgálati könyvem, fellapozom egy üres oldalát és ámbár lelkem mélyéig írástudatlan vagyok olvasom: „A nép nevében” — olvasom fel — „és egy jövőbeli szebb élet megalapítása érdekében ezenel megparancsolom Matvej Rodionics Pavlicsenkonak, hogy saját belátása szerint különböző embereket kivégezzen...”

„Ez — mondom én — a levél, amit Lenin írt nekéd.”

Babel hőse azt mondja ugyan, hogy minek a sorsot emlegetni s azt hiszi ugyan, hogy kitalálta a Lenin levelét, de ez nem változtat a tényen, ő igenis a sors és hogy Lenin levele a parancscsal, mely minden forradalom megíratlan parancsa, igenis valóság. Matvej Rodionics Pavlicsenko azonban igenis sejti, jól sejti, hogy ő sorsot jelent ugyan, de egy nála és mindenkinél hátalmasabb, sok százados multban gyökerező Sorsnak parancsából, melynek ő ítéletvégrehajtója — de ugyanúgy áldozata is.

Pavlicsenko nem szabad, nem az ő választásán múlik, hogy mi a dolga, de az egykori földesúr, Nikitinszki nem érti, nem értheti, hogy Pavlicsenko nem irgalmazhat. Könyörög neki: Mikor megpróbálja azzal kegyelemre bírni, hogy arannyal, ezüsttel kínálja, akkor, mintha égő sebéhez értek volna, Pavlicsenko ráveti magát, torkon ragadja és felhördül: — És mit tegyek az arcommal? — ezt kérdi az egykori földesúrtól, aki akkor meggyalázta, arculverte úgy, hogy „azóta lövészárkokban, menetelésekben, még asszonyoknál is mindig égett ez az ő arca.” S Pavlicsenko megismétli a kérdést, de most már nem a földesúrhoz intézi, hanem mint a novella első mondatában, az emberiség nevében a földiekhöz, elvtársaihoz, a vérbeli testvérekhez fordulva, megismétli a kérdést, mely ezen a helyen egyszerre a tehetetlenség vad panaszaként tör fel belőle, megismétli mint ahogy az antik hős, aki az ókori tragédiában szintén egyszemélyben mindig áldozat is, a tragédia kórusához fordul. „Embertestvérek, mihez kezdenék az arcommal?”

Pavlicsenko, a legendás vörös generális, nem szabad ember Nikitinszkivel szemben — eleve el van döntve, hogy Pavlicsenko mivel tartozik magának és mivel Nikitinszkinék, aki egykor a gazdája volt és meggyalázta benne a férfit és az embert.

„És mit tegyek az arccommal?”

„És akkor ő meglehetősen hangosan nevetett magán és többé nem próbálta kitépni magát a kezem közül.

— Sakál lelkiismerete a te lelkiismereted — mondta és nem próbálta kitépni magát a kezem közül... — Lőjj belém, ebfajzatja...

„En azonban nem lőttem, mert semmiképp se voltam köteles, hogy golyót adjak neki, hanem felvonszoltam a terembe... És ott akkor elkezdtem az én uramat, Nikitinszkit lábbal tapodni. Egy óra hosszat tapostam rajta több mint egy óra hosszat s ezalatt az idő alatt teljesen megismertem az életet. Egy golyóval, ez az én véleményem, csak ép hogy lerázhatsz magadról egy embert, golyó — azzal kegyelmet adsz neki s magadnak aljas megkönnyebbülést, golyó által nem érsz el a lélekig, odáig, ahol az az emberben van és ahol megmutatkozik.”

Hang ez de profundis — egy emberből, de egy civilizáció legelhagyatottabb, legmélyebb legsötétebb mélységéből is s ebből a mélységből felemelkedő ember hangja. Félelmetes, őserdőbeli rituálé szelleme szólal meg, őserdőbeli emberé, aki gyilkossággal úz ördögöt, de a maga démonját is csak gyilkossággal tudja kiűzni. Pavlicsenko önmagát, az embert, az emberit követeli, keresi, hogy végre felszínre kerülhetett, betörhetett abba a civilizációba, mely őt és az ővét kirekesztette, vaddá tette és semmiképp se akarta embernek. Hogy szabaduljon meg Pavlicsenko a vadságtól, a felgyülemlett gyűlölettől emberibb módon, mikor egy egész civilizáció ép azon épült, hogy neki nem szabad részese lenni a civilizációnak? Pavlicsenko talán nem is tudta, mit tettek vele, talán nem is „égett egész idő alatt úgy az arca”, mint ahogy most tűnik neki, amikor a forradalom fényében látja a multat, most, amikor a forradalommal éhesen, sürgetően hirtelen kapott lángra benne a vágy minden után, ami emberi ígéret, szépség és vádám igazság. Bosszújának azzal a szörnyű mágiikus és szimbólikus ritusával — „egy óra hosszát vagy még többet” taposni azon, aki tiporta — taposni, „kitaposni a lelkét” neki — ezzel Pavlicsenko a saját lelkét is idézi, keresi, kényszeríti találkozásra. S a novella azaz Pavlicsenko utolsó monumentális mondatában így van kifejezve a derengő tudat, hogy ezért kell és ezért van a küzdelem és a bosszú kegyetlensége:

„En pedig, történetesen, magammal szemben sem vagyok irgalmas, tiprok az ellenségen egy óra hosszat vagy még tovább mint egy óra hosszát, mert kívánkozm meg tudni, hogy milyen miben nünk az élet.”

*

Amde mégis, vajjon lehet-e forradalmi költő a polgárháborúnak olyan énekese, aki a forradalom katonáit, közkatonáitól a legendás vörös tábornokig „közönséges” embereknek ábrázolja, akik minden harci erényük ellenére se tudják kivonni magukat a pogárháború törvényének, az elvadultság, a vérontás, a kegyetlenség téboly határát érintő hideg mámorának apokaliptikus bűvölete alól?

S lehetne a kérdést agresszívebben is megfogalmazni: nem a forradalom katonái emlékének s magának a forradalom megbecstelenítése-e, úgy látni és úgy ábrázolni a forradalom katonáit és a forradalmat, mint ahogy Babel teszi?

Vajjon dicsőségére szolgál-e a polgárháború ügyének Prisztsepa, a fiatal kozák? Babel elmondja róla, hogy a fehérek elől menekült és azok erre bosszúból meggyilkolták a szüleit, a szomszédok pedig kihasználva a kínálkozó jó alkalmat széthordtak mindent a viskóból. Mikor a fehéreket aztán kiverték Kubánból, megjelent a falujában Pristsopa fekete köpenyében, oldalán görbe karddal, maga megett szekérrel. Ment egyik szomszédtól a másikig s ahol csak egy az ő házukból való korsóra, kendőre vagy pipaszárra ismert, mindenütt vér folyt. Mert a fiatalok elmenekültek, öregeket szúrt le. Mikor elkészült, visszatért a szülőházába, lerakta a szekérről a megtalált holmikat, visszatette őket a szülői házban a megszokott helyükre, pálinkát hozatott és magára zárta az ajtót. Két nap, két éjsze iszik, énekel sír s kardjával az asztalt verdesi. Harmadnap Pristsopa házából füstoszlop száll fel. A falubeliek nézik a füstoszlopot, ő meg tántorgó lábbal megy az istállóba, hogy elővezesse és egy revolvergolyóval leterítse a tehenét; az égő istállóban hiába bógnek a visszamaradt ökrök. Pristsopa még eloldja a lovát, nyeregbe veti magát, kitepi egy csomó haját, beledobja a tűzbe és elvágtat.

Ilyennek festi Babel a szocialista forradalom harcosát, bajtársát, a vörös kozákokat. És nem tűnteti fel nemesebb színben az ideológust, a lapszerkesztőt, aki miközben az álmos szakácsnének politikai órát tart a cárok rémtetteiről, egész idő alatt a vágy kínozza, hogy lefekhessék a szakácsné mellé úgy, mint ahogy azt szeme látára a szakács megteheti és teszi. És Hlebnyikov, aki sértődöttségéből, mert elvették a fehér csődőrért, hátat fordít a vörös hadseregnek, még a pártból is kilép, de azért mégis a vitebszki forradalmi tanács elnöke funkcióját tölti be. És Szavicki, az ezredparancsnok, „a világhírű hős”, aki ünnepélyes búcsúlevelében nem áll borélyházat és trippert emlegetni. Félelmesen, sokak számára bizonyosan visszataszítóan közönséges emberek. S durvák. Ejszaka van, az ezred halálosan sebesült politikai megbízottja magával tehetetlenül fekszik a szekéren, mellette az asszonya és Ljevka, a kocsis. Közvetlen közelben dül a csata, a fehérek áttörtek és idehalatlazik nemcsak az ágyúdörgés, de a fegyverroptogás is. A politikai megbízott csukott szemekkel, ünnepélyes mint halott a ravatalán, nagy viaszkszínű füffel figyel a harc lármájára. Mellette a kocsis csámcsogva eszik, aztán az asszonyhoz fordul, aki nem igen kéri magát. Ott hagyja a sebesültjét, hogy a kocsisal, Ljevkával éljeze a szerelmet a magas fűben. A haldokló látja az asszony meztelen térdét, hallja a csata zaját és egy-egy csendesebb percben, hallja, hogy szeretkeznek azok ketten a bokorban. Az asszony miután feltápáskodott, szó nélkül visszatér a politikai megbízott kocsijához, kötést vált s közben miután kézi lámpával megvilágítja a sebet, kimondja a gondolatát: „Holnapra már a túlvilágon leszel” — mondja letörölve a politikai megbízott homlokáról a hideg verejtéket. Bombák hullanak, az egész vidék lángba borul, menekülni kell. Ljevka, a kocsis vadul hajt. Az erdő szélére, a szanitéc állomásra jutva, az asszony látja, a sebesültje halott. Sikoltva veti rá magát. A kocsis nézi az asszony kétségbeesését és megjegyzi: „Meg kell hagyni, jól megvoltak egymással” — s nyomban, hogy magyarázatát adja az asszony fájdalomának, így folytatja — „Most majd az asszonynak megint mind az egész század alatt kell ficáinkolnia. Nem könnyű...”

Összeférhet-e forradalmi szellemmel az ilyen kép azokról az emberekről, akik annyit szenvedtek, vérüket ontották, életüket áldozták egy

nagy eszme, a forradalom győzelméért? Ha itt-ott valami szépet, egy-egy megható gesztust, nagylelkűségre és áldozatkészésre valló jellemvonást is fel-feljegyez az író, mindent túlharos és lelki durvaság, az állatias ösztönök lelketlen és szegyénten tombolása.

Forradalmár-e az, aki ilyen képet fest a forradalom katonáiról és magáról a polgárháborúról?

Ha nem volna másról szó, mint ideológiai kérdéssről, feleletképpen hivatkozni lehetne Leninre, aki ép azokban az években, melyekben a Babel novellái íródtak s melyekről ezek a novellák szólnak, azt írta, hogy „a forradalom nem az égből pottyán alá, hanem azon a földön születik és nő nagyra, amely a népek négyéves mérszárlásának a vérével van megöntözve, millió és millió ember közepette, akik el vannak kínozva, össze vannak törve és elvadtak ebben a mérszárlásban.”

A kérdés azonban ideológiai és esztétikai.

Magával a kérdéssel, hogy szabad-e ezt vagy azt így vagy úgy ábrázolni az írónak, aki forradalmár, a pusztá kérdéssel már voltaképp kétségbevonják a költő esztétikai és etikai jogosultságát arra, hogy „önzőn” minden kompromisszumot elutasítón ragaszkodjék a valóságról alkotott saját egyéni víziójához és annak a teljes művészi realizálásához. Ezzel a kérdéssel a teljes őszinteséghez való esztétikai és etikai jogot vitatják el — nem minden írótól, hanem ép az olyantól, aki nem tudja — s nem akarja — különválasztani a maga művészi alkotó munkáját attól az egyetemes társadalmi küzdelemtől, mely az embernek emberibb életfeltételeket, egy tisztább, igazabb és dúsabb életet akar kivívni.

A költészet — és minden művészet — a ki nem mondott vagy ki nem mondható kimonódásával, azzal kezdődik, hogy az ember nem akar titkot, nem akar „illedelmes” maradni, hanem a kifejezés erejével minden elhallgatást és némaságot, a konvenciót áttörve az unio humana extázisát éli át és akarja átélelni. A forradalmi költészetet megfosztani a nem mérlegelő, vakmerő és individuális őszinteség jogától csak egyet jelenthet, csak azt jelentheti, hogy a forradalmi tendenciát összeférhetetlennek deklarálják a művészettel. Csak azt jelentheti, hogy a forradalmi művészet — eszerint a felfogás szerint — esztétikailag szükségszerűen bátortalanabb, személytelenebb, szürkébb, szegényebb a nem-forradalmi művészetnél, melynek — a forradalmi művészettel szemben — előjoga, hogy nem kell öncsonkítónak lennie.

A művész, aki nem forradalmár, merészebben nyúl a témájához, egész egyéniségének szenvedélyesebb latbavetésével, a maga mélyebb élményrétegeiből, konvenciókat inkább felrúgva szólalhat meg, megdöbbenetben, megdöbbentebben s inkább az egész emberhez szólhat, mint a művész, aki forradalmár — a művész, aki ha teljes értékű művész, nem lehet forradalmár: nagyjában és egészében ilyen abszurd következtetések lennének egyedül helytállóak, hogyha forradalmi művész csak az volna, akinek a művét a napi politika közvetlenül plakátszerű propagandaeszközként használhatná fel.

A huszas években Szerafimovics „Vasáradat”-ától Babel „Konarmijá”-jáig ép azért látszott a szovjet epika esztétikai forradalom kezdeményezőjének, mert nemcsak a témája döbbentett meg újszerűségével, hanem az ábrázolás is a merészségével. Izgató újságot jelentett épúgy a tartalmak sűrűségével, mint az élménynek az író ábrázolási módjában kifejezésre jutó

szenvedélyes, szinte vad intenzitásával. Valósággal barbár, valósággal fenyegető erőszakos betörésnek hatott a mindinkább ezoterikussá váló modern európai irodalom finom és kifinomodott ízléssel gondozott kertjeibe, ahol mindinkább az izolált benső élet szenzációi, a tudatalatti élmények félhomálya és rémei maradt az uralkodó probléma. De ugyanakkor a huszas éveknek ugyanaz a szovjetirodalma a pusztá megjelenésével nyilvánvalóvá tette egész kietlen esztétikai szegénységét és emberi lapos-ságát annak a szavaló és érzelmes, a proletárt kizárólagosan hőssé és nemessé romantizáló szociális illetve szociáldemokrata „irodalomnak”.

A huszas évek szovjetirodalmában sem sehol se nyilvánul meg olyan egyértelműen és olyan művészi erővel a forradalmi irodalomnak a róla alkotott addigi fogalmakat revidáló, addigi kereteit szétvető, esztétikailag és etikailag egyaránt új koncepciója, mint a Babel „Konarmijá”-jában. Forradalmi irodalom, ahogy az a „Konarmijá”-ban megjelenik, már nem azt jelenti, hogy az író kézenfogja az olvasót és egy a célnak megfelelően leegyszerűsített, stilizált világon keresztül vezeti el egy politikai-társadalmi igazsághoz, melyet aztán író és olvasó egyaránt megindultan vallanak és hirdetnek a magukénak. Forradalmi irodalom, ahogy Babel felfogja és alkotja, azt jelenti, hogy az adott shakespeare-ien orkesztrált valóságot shakespeare-i orkesztrációval kell kifejezni. Az adott shakespeare-ien orkesztrált: valóságban époly kísértetiesen halvány, époly élettelenül szegény az apolitikus, magában s magával játszódozó artizmus, mint amilyen halvaszületett az a fajta szociális-tendenciózus irodalom, mely az ellentmondásoktól, problémáktól és materiális nyomortól marcangolt élő embert siralmasan unalmas pozitív vagy negatív hőssé, társadalmi képletté avult iskolakönyvek tanulságos történetei tanúságának megtestesítőjévé, jó vagy rossz példaképpé, az író pedig fölemelt újjú tanítómesterévé vagy pedig népszónokká redukálja.

Forradalmi művészetbe nem politikai tézisek, nem pártprogramm és nem elméleti ismeretek lehelnek lelket. Forradalmi művészet nem születik elhatározásból, nem a művész szándékából, hogy művet alkosson, mely majd egy előre megformulázott forradalmi világnézet felvilágosító és buzdító illusztrációjaként szolgál. Minthogy minden művészet egyéni élményből támad és a művész drammatikus benső feszültségének explozív kénvszere hívja életre, forradalmi akkor lesz valamely műalkotás, ha alkotójának egész érzelmi- és gondolatvilágát, egész életét betöltő és meghatározó élménye, hogy a valóság, melyben él, elviselhetetlenül esztelen és lázítóan embertelen.

Az életfeltételek embertelenségének, az élet ellen mint hóherélet ellen való lázadás kényszerének intenzív élménye az író egész műve minden részletében ellenállhatatlanul kifejezésre fog jutni. Nem deklaratív, hanem mint ábrázolási mód, mint stílus, mint az író szenzibilizálásának tényezője, mint a képzetársításainak irányítója, mint a mű életeleme, mint mindig és mindenütt kiütöző fájdalom, harag és vágy.

Babelnél még a táj és az egész természet ábrázolásában is tükröződik a vád, a harc s az egyetemes pokol víziója:

„A narancssárga nap mint egy levágott fej bukik le a láthatáron, a felhők közül gyenge fény szívárog és fejeink felett a naplemente lobogói lengenek. A tegnapi kiontott vér és a megölt lovak szaga csöpög bele az esti hűvös-

ségbe...” S nála „az utca gránitja síma, mint egy halott koponyája”. S az alkony Zsitomirban: „az ég a színét változtatja: abból a felfordított palackból ott fenn a magasban finom vér folyik” és csatater a naplemente is „a naplemente narancssárga csataterén bátortalanul gyullad ki egy csillag.”

Messze, ó, nagyon messze megettünk maradt a romantikus rousseau-i természetimádát! Az embernek több és szörnyűbb fájdalmat senki se okoz az embernél, de az ember az élete számára gyógyulást, értelmet és szépséget sehol másutt nem kereshet s nem keres, mint az embernél, az emberrel való szolidaritásban s az ember és ember közötti viszony megtisztulásában.

S az egyetemes pokol víziója közepette, e vízió felett él egy vágy, egy akarat, melynek igen egyszerű s megrázó nevet ad az író. Van benne valami hátborzongatóan kihívó és egyben főlemelő, Zsitomirban, a hullák halotti némaságába dermedt Zsitomirban, a házban, mely csendjével és ürességével — nyilván kirabolták — halottaskamrát juttat Babel eszébe, Babel, a zsidó vöröskatoná, akit elvezettek a híres bölcs rabbihoz, miután a rabbi kérdésére: „Honnan jött a zsidó?” — megmondja: „Odesszából”, a kérdésre: „Mit keres a zsidó?” — Babel röviden egy szóval felel: „Örömet”.

Hamletnek igaza van, mikor megveti a pusztá szót. A kérdés ugyanis mindig az, hogy hol és kinek ajkáról hangzik el a szó. Abban a Zsitomirban és ennek a vöröskatonának ajkán a szó: öröm — több a szónál, hitvallás és fanatikus, forró és dacos forradalmi jelszó. Forradalmi, jövőt hívó, jövőt formáló akarat szava. Nem a pillanatnyi politikai hasznosságán s hasznavehetőségén s nem a forradalmi szótár fáradhatatlan alkalmazásán, hanem a művész szenvedélyén, szenzibilitásán, talentuma nagyságán — és mindennek előtt e talentum merészségén múlik a mű forradalmisága. Ha nem így volna, akkor például egy Daumier műve csak addig élne művészetként és forradalmat szító művészetként, míg az a társadalom él, mely ellen lázadt. A valóságban azonban az a szabad emberre, tisztaságra és szépségre éhes emberség, ami lázadásra ihlette, benne él gúnyjában és haragjában, benne él művében és forradalmi erőként él túl forradalmi győzelmet és győzelmeket is.

S nem igaz, hogy csak támadó gúnyban és vádoló haragban nyilvánulhat meg lázadás. Mint fojtott sikoly az öröm, az annyira távoli öröm után, úgy még a sírás is lehet forradalmi, lehet nagyra és egésze törő, teremő erejű elégedetlenség megrázó hívása. A Babel odesszai novelláiban a pogrom leírásában annak a gyerekeknek a sírása, akinek a csikorgó tolókosiban ülő nyomorék kapja ki a táskájából az áhított

galambot és arculütve a gyereket annak a halántékán morzsolja és keni szét annak a még meleg testét — az több gyereksírásnál, az a gyereksírás az első ráborzadás egy világra, mely nem hallja meg a sírást. Ez a kezdet. Kezdet egy világ felfedezésének. Mindenki azt hiszi, hogy ismeri a világot, melyben él — de ezen a síráson keresztül először válik láthatóvá a megszokott világ, melyhez ez után soha többé nem lehet hozzászokni.

A Babel irodalma azért forradalmi, mert a költői élmény intenzitásának erejével tör át minden szellemi inercián és némaságon, a költői élmény intenzitásának erejével tárja fel önmagát, azt, ahogy ő élte át a „rendet” és a „békét” és ahogy ő látta és élte át a forradalmat s a polgárháborút s a költői szó szuggesztivitásával kifejezve a felfedezéseket és élményeket, melyek forradalmárrá tették és melyek ellenére se lehet, se tud más lenni mint forradalmár — ezzel elvégezte a maga dolgát s ezzel válik minden töredéke egyetlen egésszé, mert mind erről az egyről tesz maradandó tanúságot. Erről az egyről, arról, hogy nem lehet embernek és nem forradalmárnak lenni, hogy nem lehet másképp forradalmárnak lenni, mint annak ellenére, hogy nem az ember parancsol a forradalomnak, hanem a forradalom az embernek. Erről tesz tanúságot, mely tanúság ép ezért tanúságtétel a nagy vágy mellett, melyet a „Gedali” című novella hőse „a megvalósíthatatlan Internacionálé alapítója” ki is mond, a nagy eretnek vágy mellett amaz „édes forradalom” után:

„Igent kiáltok a Forradalom felé, igent, de ő elbújik előlem és csak lövöldözéssel teszi magát észrevehetővé...”

„Neki lőni kell, Gedali” — vágok az öreg szavába — „mert hiszen ő a Forradalom!”

„De a lengyelek azért lőttek, édes uram, mert ők az Ellenforradalom. Ti lőttök, mert a Forradalom vagytok... A jó ember jó dolgot cselekszik. A Forradalom jó emberek jó dolga. De jó emberek nem ölnek. Tehát rossz emberek csinálják a forradalmat. De a lengyelek is rossz emberek. Ki fogja Gedalinak megmondani, hol a forradalom és hol az ellenforradalom? Tanulmányoztam én egykor a Talmudot és szeretem Rase kommentárjait és Majmonidesz írásait. És élnék Zsitomirban más tudós emberek is. És mi mind, mi tudós emberek mind. arccal a földre vetjük magunkat és tele torokból kiáltjuk: Jaj, hol késik az édes forradalom?”

Gedali nem forradalmár s hogy mennivre nem az, azt senki se tudja jobban, mint a forradalmár, aki gyöngéden úgy hajol a kis öreg fölé, mint a saját gyermekébe tiszta álmai fölébe.

Vigasság

Halom szölleje szűri a bort,
fürtökbe darázs csíp idebb
megpréselik dünnnyögő szelek.
Egy karó kazalba szeret,
tántorognak a venyigék.

Parti fecske kerüli a sort,
szárnya nyoma öles fonál,
vércsecsőrű, valamit keres,
s viháncoló kesely és deres
tücskökkel siklón boronál.

Lapály fenekébe vesz a por.
Félfalu lakziban donog,
s míg a fal, a föld szíve remeg,
nekicsördít három szekeret
egy zuhanás és elrobog.

Emlék

A táj szokatlan.
Süppedő zsombék
zizzen koronként
s a töltés mellett
kis ér, fut versenyt
a sugarakkal.

Kavicsait míg
halkan csiszolja,
fölcsap a sodra
s hajlongó hídnál
ámulat hintál
fonálon ing-ring.

El-elcsatangol
egyre messzebbre,
fű közé veszve
a töltés mellől,
csobogón, csengőn
el-elbarangol.

Az ég bús káosz...
remegő fénnel,
olvadón kékell.
Nyílt idő kattog! —
s képzelet kapkod
a valósághoz.

Városi fények

Rejtélyes város sötétlő utcáin
nekivágva vonzó fényeinek
száz szemet láttam
csillogni és kihunyni újra,
mint hajótörött felé közeli sziget,
száz arc nevetett messze s odaveszve
a hullámok közt ringatón, ringón — ringón
és elcsodálkoztam: hogy szállnak a szívek
körözve lejtő, sikló örvény
suhogó, lenge mélyébe —
hogy kék háló meriget
bíbort a káprázatnak.

Aztán két kék szemre tágult
végtelenségből szövődő mosoly
borított be egyre jobban
omló örömesőben,
széteső villamoson,
hogy egyetlen dallá olvadtak
a zörejek, robajok össze,
mint mikor szétnéz egy fény s beoson,
és villogó tükörré válik
benn minden —
míg kezemre nem mosom,
hogy elvigyem Csillagnak.

Ködszabó szél zúg köztem és a szik közt,
s befujja lassan sok zizzenő,
aszott, holt levéllel
az utakat, messzi tájat;
egyre laposabb mellű a mező,
riadt bokrai fölpipiskednek,
hogy elérjék a felhők rojtját
— pár barna marokverő —
szivárványt csókolni a zivatarra,
egy rám is vár tán —
s odakiált a messzeségbe vesz'
daloló darvaknak.

Mintha itt születtem volna, a zsörtölődő
ég alatt, fejem fölött
ezer új csillag gyullad
fénylőn, s sziporkáz az éjben,
a téren, mint lefödött,
elkerített nappal
bokros, buja kertként,
benne óriássá növök
idefut minden ér, patak, csermely,
itt kürtölnek a hajók bűgva,
mint örök, életes örömök —
egyikbe beszálok én is.

Saffer Pál:

A l k u

Szürke, vékony füstcsík kanyargott a lécekkal, pléhdarabokkal és kátránypárral foltozott kis kabin kéményéből, jelezve hogy a bárkán van élet. A kabin a bárka hosszának körülbelül egyharmadát foglalta el. Előtte, a nyitott rész tele volt apróra hasogatott tűzifával, üres pléhkannákkal, lécekkal és széles deszkákkal amelyeken különböző fűvek és falevelek száradtak kiterítve a napon.

Az ember a város felől, az öböl túlsó partjáról jött; fehér, lobogó felöltőt, vassal nadrágot és napszemüveget viselt. Megállt a töltés tetején, előbb jól szemügyre vette a bárkát, azután, mint aki végleg meggyőződött hogy jó helyen jár, rálépett a deszkapallóra és hangosan köszönt:

— Jónapot!

A hang elrepült a víz felett. Egy horgász aki feljebb, az öböl torkolatánál unatkozott, a jövevény felé fordult, de a kabinban semmi sem mozdult.

— Halló! — emelte fel a hangját a jövevény — Van itt valaki? — de feleletet ismét nem kapott.

Felöltője alját összehúzta magán mint az asszonyok a hosszú báliruhát és óvatosan, vigyázva hogy hozzá ne érjen valamihez, belépett a bárkába.

A kabin ajtaja lassan kinyílt és a résen felsőtestével kihajolva megjelent egy ember. Úgy hatvan év körüli lehetett, de ezt az arcát borító sűrű szakálltól nem lehetett pontosan megállapítani. A szem felé az arc minden, részéből mély ráncok barázdái futottak, sötét csíkokat húzva az amúgy is sötétbarna bőrre, amely csillogott a verítéktől. Hunyorogva, szótlanul szemlélte a jövevényt.

Az idegen a lába elé nézett. Annyira el volt foglalva önmagával, hogy észre sem vette az öregot. Akkor torpant meg amikor a kabin ajtó elé érve fölnézett.

— Jónapot!

Az öreg előbb tetőtől talpig végigmérte a látogatót, azután kelletlenül visszaköszönt:

— Jónapot.

— Maga az a Péro bácsi? — kérdezte a jövevény.

— Én vagyok. — felelte az öreg és tovább hallgatott.

Egy ideig az idegen is hallgatott, mintha azt várta volna, hogy jövevele célja felől kérdezzék, de amikor a hallgatás már kellemetlenné kezdett válni, megszólalt:

— A Miklós, a halász küldött magához... vettem egy csónakot... a motor majd valamelyik nap felhúzza és itthagya magánál. A napokban majd eljövök, megnézem hogy megérkezett-e... Gondoltam addig magánál ellehetne...

Az utóbbit már bizonytalanul mondta és feleletet várva megállt.

— Maga hol dolgozik? — kérdezte az öreg, mintha nem is hallotta volna amit a jövevény mondott.

— Én? ... A nyomdában. — felelte a jövevény. A váratlan támadás kellemetlenül meglepte.

— Ott ahol az újságot csinálják?

— Ott.

Az öreg még hunyorgott egy ideig, azután kinyitotta a kabinajtót:

— Gyere be.

Az idegen bepillantott a kötelek, drótok, pléhkannák és láncok tömkelegébe,

amelyek elborították a kabin belsejét úgy, hogy a végében álló ágy alig látszott tőlük. A látványtól meghökkent, azután mégjobban összehúzta magán a kabátot és lehajolva belépett.

— Van nekem egy unokaöcsém. Nem tudnál neki valami munkát adni ott nálad?

— Nyomdász?

— Nem.

— Mi a mestersége?

— Semmi. Paraszt.

Az idegen zavartan mosolygott... — Nem tudom, nem én határozok az ilyenről, én csak hivatalnok vagyok. De vagyunk ott így is elegenden. Nem hiszem hogy kellene.

— Hm! — morogta az öreg és újból szemügyre vette a jövevényt.

— Ül le.

— Nem ülök le, csak egy pár szóra jöttem. A csónak miatt. Mondom ha felhúzzák ide...

— No! Ül csak le ide nyugodtan — tölta felé az öreg a háromlábú széket.

— Ne félj, nem kenyed össze magad.

Az idegen leült. Óvatosan felhajtotta felöltője széleit, azután elkezdett a zsebében kotorászni. Cigarettaát vett elő. Amikor elébe tartotta, az öreg kivett egyet a dobozból.

— Drága cigarettát szívsz. Jól megy neked.

A másik hallgatott. Rágyújtottak.

— Vedd meg ezt a motort — mutatott az öreg a bárka közepén terpeszkedő nyersolajmotorra — Jó motor. Úgy dolgozik mint az óra. Neked oda adom negyvenezerért.

— Hány lóerős?

— Tizenkettő.

— Halászcsónakba bele lehet szerelni?

— Abba nem. Egy kettőre szétrázná.

— Hát akkor minek nekem?

Az öreg vállatvont:

— Gondoltam, van pénzed. Majd eladod. Haszonnal.

— Magának nem kell? — kérdezte a jövevény — Mivel hajtja a bárkát?

— Van nekem még egy. Harminc lóerős. Az még jobb motor. Úgy gondoltam hogy ezt eladom. Öreg vagyok. Valamiből élni kell. Nekem nincs társadalmi biztosításom. Nem kapok nyugdíjat — és sunyi pillantást vetett a vendégére.

— Mikor vette maga ezt a motort?

— A háború után. Az Otpad-nál, az ócskavaskereskedésben. Lehet ott találni mindenféle használható dolgot. Ma ilyen

a divat. Ha valami elromlik mindjárt ócskavasba dobják. Ennek is csak a mágnes hiányzott. Ötezer dinárért vettem. Kilóra.

Az idegen kinézett a foltozott kis ablakon a fokon üldögélő horgászok felé. A bárka és a horgászok között, felfordítva, félig partrahúzza egy kis vashajó roncsa feküdt. Csúszson meredező bordázataival olyan volt, mint egy nagy hal lerágott csontváza.

Az öreg követte a tekintetét:

— Vedd meg azt a bárkát. Nyolcvanezer dinárért odaadom. Ráköltesz még negyvenezeret és olyan kis hajó lesz belőle, hogy akárki megad érte félmilliót.

Az idegen hitetlenül csóválta a fejét: — Csak negyvenet? Hiszen ennek jóformán csak a bordázata van meg.

— Negyvenből meg lehet csinálni. Csak nem úgy, ahogy most dolgoznak. Magam venném meg hozzá a plét, a mestereket meg napszámba fogadnám. Fizetnék nekik napi kétezer dinár napszámot, de úgy dolgoznának ahogy nekem tetszik. Nem úgy ahogy most csinálják. Napi nyolc óra, meg miegymás...

Az idegen hümmögött valamit, de az öreg már nem figyelt rá. Más foglalkoztatta:

— Szóval te a nyomdában dolgozol. Ott ahol az újságot csinálják?

— Ott.

— És most miért nem vagy munkán?

— Este dolgozom.

— Rólam már írtak egyszer az újságban. Két évvel ezelőtt. Majd mindjárt megmutatom.

Az ágyhoz ment és felemelte a rongyokrócot. Alatta kisebb, nagyobb tömött zsákocskák feküdtek. Hirtelen az idegenhez fordult.

— Látod? Ez is megér félmillió dinárt amin fekszek. Ami ezekben a zsákokban van.

— Mi van bennük? — kérdezte kisé unottan az idegen.

— Fűvek. Gyógyfűvek. Kifizetnének érte félmillió dinárt ha eladnám.

Az idegen hümmögött valamit, az öreg pedig tovább kutatott. A zsákocskák alól egy összehajtogatott, régi, megsárgult, újságlapot húzott elő és az idegen orrá alá tartotta.

— Látod? Itt írja: Harminc esztendő munkája. Tomics Péro gyógynövénygyűjtő. Ez én vagyok... valamikor nagyban dolgoztam. Csak végig mentem a bárkával a dunamentén és az asszonyok hozták a fűveket. Néha az egész falu gyereke

nekem dolgozott... Vettem nekik cukrot és kész. Volt úgy hogy harminc, negyven mázsa növényt is összehordtam...

Az idegen visszaadta az újságot.

— Télen meg válogattunk. Befűtöttem odahaza a nagyszobában és jöttek az asszonyok. Egész nap. Volt ott nóta, beszélgetés. Az egyiknek selyemkendőt vettem, a másiknak szoknyát, úgy, ajándékba. Ha pénzt kínáltam volna nekik egy se jött volna. Ilyenek az asszonyok.

— Maga akkor sokat kereshetett — mondta az idegen.

— Kerestem is — felelte az öreg és a szeme megvillant — de nem csak kerestem, hanem segítettem is. Mert nővényel minden betegséget ki lehet gyógyítani. Ide nézz:

Az ágy feletti kis polcról egy mocskos, olajos könyvet vett elő és az idegen elé tartotta. A címét már alig lehetett kibetűzni rajta: „Gyógyítás gyógynövényekkel”.

— Ebben a könyvben minden benne van. Gyógyítok mindent. Aranyeret, meddőséget, gyomorfekélyt... neked nincs aranyered?

— Nincs — felelte az idegen és elnevette magát mintha megcsiklandozták volna. Kezdte szemmeláthatóan érdekelni a dolog:

— És mennyit keres maga Péro bácsi ezzel a ...gyógyítással?

— Mennyit?... — ismételte az öreg és szavaiban valami dühös büszkeség hangzott — Megkeresek én fiam húsz — harminc ezer dinárt is havonta.

Az idegen lustán bólogatott. Nem lehet tudni, hogy hiszi-e vagy sem. Künn a deszkapallón léptek koppantak, azután kinyílt a kabin ajtaja. Egy asszony jött be lábossal a kezében.

— Péro bácsi egy kis maradékot hoztam. Mondok, magának úgy sincs aki főzön. Az öreg nem szólt egy szót sem. A kis polcról elővett egy kormos, piszkos fazekat. Az asszony bele öntötte az ételt, valami levesfélét, végigmérte az idegent, azután szótlánul elment.

Az öreg föltette a levest a motor mellett álló dobkályhára, azután leült az ágy szélére. A cigaretta már a körmét égette. Még egyet szívott belőle azután eltaposta a padlón.

— Hálából hoz néha ebédet. Kigyógyítottam az urát. Aranyere volt.

— Hm! — morogta az idegen.

— Furcsa népek ezek a bácskaiak. Különösen ezek itt a városban. Mind azt szeretné, hogy előbb gyógyítsam ki őket, az-

után majd fizetnek... Ha meg kigyógyítom, felém se néz többet...

— Másutt is ilyenek az emberek — bökte ki az idegen, de az öreg a szavába vágott:

— Amarra lent azért jobbak a népek. Nem is maradok én itt sokáig. Ha megunom, lemegyek Beográdba, vagy Szmederevóra.

Az idegen szemmeláthatólag megijedt ettől a lehetőségtől.

— És mondja csak Péro bácsi, kinél lehet itt csónakot tartani?

— El lehet majd itt a bárka mellett.

— De ha maga elmegy... Szmederevóra...

— Nem most lesz az még... Jó borok vannak ott... Itt a városban csupa hamisbort árulnak.

— Ha följebb megy a folyón, a hegyalján is vannak jó borok.

— Vannak, vannak. Jártam arra a multkorában. Autóbuszszal jöttem haza. Alig értem ide a megállótól, úgy megfogott. Pedig csak három pohárával ittam belőle... Jó erős bor.

Az idegen úgylátszik készülődött, mert ismét a csónakra terelte a szót:

— Szóval, ahogy mondtam, Miklós motorral felhúzatja idáig... valamelyik nap majd erre nézek...

— Elintézzük...

— Javítani is kellene rajta egyet mást... kátrányozni...

— Mindent rendbe hozunk...

Odakünn a pallón ismét lépések hangzottak. Két fiatalember jött: Maga az a Péro bácsi? — rontottak be a kabinba.

— Én vagyok. Mi kell?

— Hallottuk, hogy van eladó motorja.

— Van. Itt van e...

A fiatalember megnézegette a motort jobbról balról. Körültapogatta és bólogatott.

— Na, mondj valamit — támadt rá az öreg.

— Mit mondjak?

— Mennyit adsz érte?

— Mennyit kér érte?

— Hatvanezer dinárt... Sok?

— Hát... kérni lehet...

— Te mennyit adnál érte... Mondj árat...

— Még nem mondhatok semmit — vont vállat a fiatalember.

Az öreg ütötte a vasat:

— Értesz te a motorokhoz?

A fiatalember vállatvont és nevetett.

— Volt már dolgom egy-kettővel.

— Mit nézel meg először a motoron — vizsgáztatta az öreg.

— Hát... megnézem milyen a kompressziója... megnézem a gyújtást...

— Kompressziót, úgy-e... én is értek ám a motorokhoz...

— Egy szóval sem mondtam hogy nem ért hozzá...

— No, mondd hát, mennyit fizetsz érte?...

— Van magának másik motorja is?

— Van, de nem eladó...

— Azt hol lehetne megnézni.

— Sehol. Nincs itt. Szétszedtem.

— Nagyobb mint ez?

— Nagyobb. Harminc lóerős.

A fiatalember bólogatott, mosolygott, azután a másikra nézett. Az idegen csendesen ült a kissozéken és figyelte a szópárbajt. Kicsit mintha az öreg pártján állott volna, mert időnként haragos pillantást vetett a fiatalemberekre. Különösen amikor azok nevettek az öreg együgyű erőszakoskodásain.

— No, majd meggondoljuk... valamilyik nap majd eljövünk — mondotta a motorszakértő és kifelé indult.

— Nincs ennek egy vasa se — mondta az idegen amikor becsukódott mögöttük az ajtó és egyedül maradtak.

— Nincs hát... felhajtó... — morogta az öreg — Valakinek veszi... kereskedik.

— Gondolja?

— Ismerem én ezeket... különben, ki nem kereskedik ma... mindenki valamit csinál. Vagy kereskedik, vagy privát dolgozik...

— Nehéz megélni a rendes keresetből... — bólintott az idegen és megint kinézett a kis ablakon a bárkaroncs felé:

— Sok a pecás erre... Van e jó fogás?

— Sok. Egye el a fene őket. — morogta az öreg — az ember nem győz velük veszekedni. Innen akarnak pecázni a bárkából. Meg se kérdezik a nyavalyások, hogy szabad e, csak bejönnek... mintha az övéké lenne... vegyenek maguknak csónakot ha pecázni akarnak...

— Ki kell zavarni őket...

— Alig hogy az ember kiteszi a lábát, már gazdálkodnak a szegénységibe... pedig hát néha a városba is el kell menni... Te nős vagy?

— Nős.

— Jó asszonyod van.

— Miből gondolja? — mosolygott az idegen.

— Meglátszik rajtad. Rendben tart... Gyereketek van-e?

— Nincs.

— Az baj. Ha legközelebb jössz, hozd magaddal az asszonyt. Majd adok neki valamit. Három héten belül megfogam.

Az idegen elnevette magát.

— Mit nevensz? Nem hiszed? Már többnek segitettem így. Fűvekkel mindent ki lehet gyógyítani.

— Már évek óta jár az orvoshoz, — legyintett a másik.

— Az orvosok se tudnak mindent. Csak te hozd magaddal ha jössz.

Az idegen felállt. Menni készült.

— Itt van Péro bácsi egy kis pénz. Majd megegyezünk aztán. Mondom, kell egyet mást javítani is.

— Jó, jó, csak bízd rám... Aztán, mondd csak, nem lehetne engem megint valahogy kitenni az újságba?

Az idegen már a kabin ajtajában állt.

— Nem tudom Péro bácsi, nem írok én az újságba.

— Elmész már?

— Muszáj. Dolgom van a városban.

— Várj, megyek én is. Veszek egy kis kenyeret, meg borotválkozni is kéne... Hány óra lehet?

— Fét tíz.

— Hm! Akkor még a temetőbe is kijutok. Meglátogatom az öregasszonyt. Amióta meghalt, olyan vagyok mint a kivert kutya.

Az idegen nem szólt. Lassú, egyenletes léptekkel ment kifelé. A palló végén megállt és a bárkaroncsot szemlélgette. Az öreg egy ideig az ajtó lakatjával bajlódott azután ő is utána indult.

— Csak ehhez tudnék valahogy társat találni. Háromszorosan kapná vissza a pénzt. Nem kellene több, csak negyven-ezer dinár. Így meg itt rozsdásodik — kezdte ismét és kutató pillantást vetett a másik arcára.

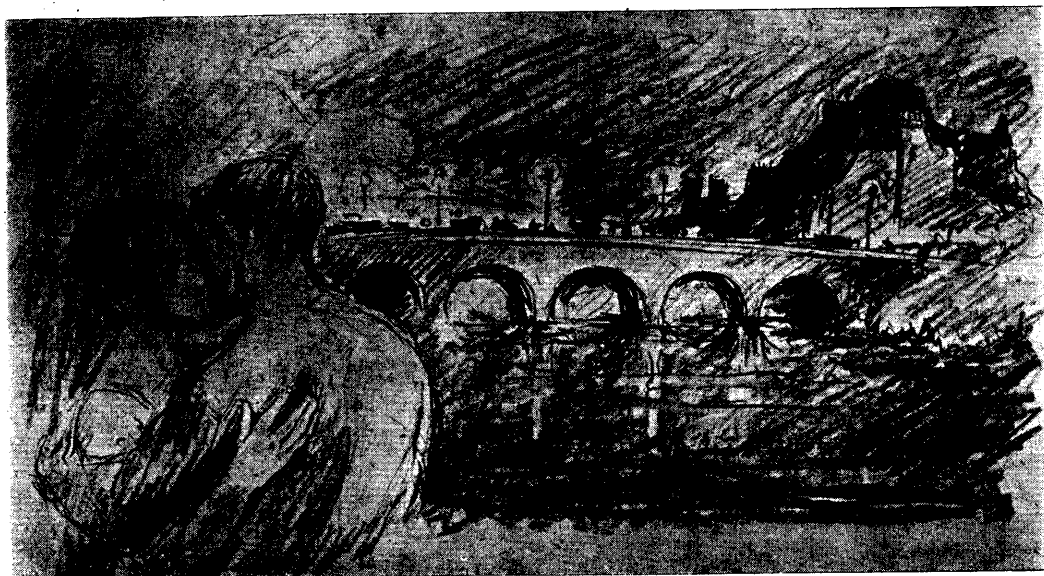
— Majd akad erre is valaki — mondta lágy, szinte bánatos hangon az idegen.

Az öreg rántott egyet a vállán.

— Dehogy akad. Öreg vagyok. Nem hisz nekem már senki. Ugyan ki bízna ilyen toprongyos vénemberre negyven-ezer dinárt? Tudom én ezt fiam... Csak nem akarom, hogy a világ meglássa rajtam, hogy tudom...

Mérgesen csapott egyet a kezével, mintha megbánta volna amit az imént mondott, és ráförmedt a másikra:

— No! Eridj ki a partra!... Én meg majd fölzedem a pallót.

Hangya András

A Szajna partján

Lévay Endre:

Aranypartok

(Párisi naplójegyzetek)

Előjáték

Nem Afrikába viszem most magammal az olvasót és nem is a képzelet rajzolt elébe képeket arról, amit nem láttam meg soha, ami csak a gondolatban él. Nem azért választottam ezt a címet, — hanem egészen másért s úgy érzem, hogy az a más, amit el akarok mondani, talán ebbe a címbe fér bele legszebben.

Amikor kiszálltam az autóbusból, ott valahol Európa legnagyobb repülőtere előtt, egy kócos kisgyerek toppant melém. Némán mozgó ajakkal betűzte gépkocsink föliratát, betűzte. Mellette álló hórihorgas társának motyogott valamit s erre mindketten meglegedetten mosolyogtak.

Kérdeztem:

— Mit olvastál, fiam?

Azt mondta:

— Yougoslavie!

Hm.

Vállat vont. Ennél többet nem tudott rólunk.

Vagy tudott, csak nem akarta nekem bevallani?

Mondtam:

— Gyere velem a céllövő sátor mellé, fagyaltot enni!

Nem mozdult.

Megismételtem a hívást. Erre már lassan lépett felém. Harminc frank. Itt van. Édes hűsítő. Hús és édes az íze. Olvad, tűnik a gyermeknyelv nyomán, ha boldogan csillog is a szeme, de nem sokáig csillog, mert elolvad a fagyalt, elhajtja a fiseket és már el is felejtettük egymást.

Szerettem volna valami olyasmit adni neki ami nem olvad el.

Kis francia proletár. Rongyos és nincs pénze ebben a hatalmas, gazdag városban. Folyékonyan beszéli azt a nyelvet, amit én az egész életemen át sóvárogva tanulgattam, hogy közvetlen közletről bepillantassak a francia szellem birodalmába. Ő folyékonyan beszéli, — de csak úgy, mint egykor Villon — és most milyen hálás nekem, hogy szóba álltam vele.

Rimbauld-i kép. Eszembe jutnak a kenyérlesők, a kis párisi utcagyerekek, akiket talán éppen itt, a város peremén pillanthatott meg a költő és papírra vetette ezt a bús gyerekdalt:

„... A széles pincelyukra dőlve
Áll öt gyerek.

Feszült inakkal lesve, térden,
Bámulják, hogy süti a pék benn
A kenyéret...

Hallják pattogni a kenyérkét,
Aztán a mosolygós, kövér pék
Egy dalt dalol.

Mind kuksol ottan, egy se moccan
És a pirosuló lyukra hosszan
Néznek kívülről...

Éjfél felé jár az idő. A repülőtér fölött már égnek a jelzőtáblák a légipályaudvaron. Zúgnak a gépek. Ereszkednek és emelkednek az óriási személyszállítók, az „Aire France” csodarepülői, mosolyogva járnak-kelnek a repülő keskeny folyosóján a szép „légicicák”, ezüst tálcán kínálják az utasokat édes hűsítővel. Ők ingyen kapják a konyakot is, meg a cukorkát, mert akik már a repülőbe belépnek, azoknak ingyen jár a hűsítő is, az újság is, a dohány is...

És az én kis kenyérlesőim...

... csak néznek õk...
Rózsás orrukát a rácsra nyomják
S dalolnak látva ezt a pompát,
Bús fény-lesők...

Azon tűnődtem, hogy éjfél van és még mindig itt csavarognak a gyerekek a repülőtér körül. A céllövő sátorban a matróztrikós ember megpörgeti a színes korongot és torkaszakadtából kiált:

— Mes Dames et Messieurs!... Itt aki talál, mindent nyerhet, az aranykarkötő órától a színházi messzelátón keresztül a csokoládéig mindent, mindent!... Aki mer az nyer! Tessék beszállni!

... Lám, itt is be lehet szállni, akár azok ott a repülőgépbbe.

Ott a légszavár forog s emeli az embert a világok fölé, itt meg ez a színes korong forog. Összefolynak a színek, mint a repülőgép alatt a hegyek és a völgyek; most már csak színfoltokat látni...

— Ó, kié lesz a karóra, kié a csokoládé?...

Forognak a korongok, itt lenn, és fönn, a légipályaudvaron. Még följebb, a fellegek fölött a „légicica” ingyen csokoládéval kínálja a szomszéd szemű hímeiket, akik nem is a csokoládét nézik, ... itt lenn megáll a korong, kiált a matróztrikós ember:

— Most elkerülte a mutató a karóráját meg a csokoládét, de itt van, forog már újra. Tessék beszállni!... Mes Dames et Messieurs!...

A lármába belevegyül a motorberregés. Villognak a lámpák fönn, a légipályaudvaron, talán a Marokkóba induló repülőgépek intenek, vagy az amerikaiak? Ki tudja?

A gyerekek a sátrak körül, akár Rimbaud kenyérlesői:

... úgy lehajolnak a kemence
Szent fényinél,
Hogy szétreped rajtuk a nadrág
S elkapja lengő ingök alját — A téli szél...
Akkor este léptem életemben először
[Páris köveire...]

Fehérek és feketék

Olyan magas ez a diadalív, hogy az ember a nézésébe is beleszedül. A franciák alaposan megtisztelték vele Napoleont. Ennél magasabb ponton csak a Sacre Coeur áll a Montmartre bejáratánál, — de innen is messzire ellát az ember. A Champs Elyseés-n át egészen a Place de la Concorde-ig, az Eiffel-toronyig s az Avenue Victor Hugo-n át a Boulognei erdőig.

Huzatos ez a magaslat itt a nagyszínek árnyékában, erős a légiárat meglobogtatja sörényemet, de nem baj, legalább kifújja fejemből a mámort a párisi szél.

Ezeket a sorokat a Diadalív lépcsőjén írom és hosszas, magányos szemlélődés után itt írtam a noteszomba a két szót:

„Aranypartok gyermekei”...

Néger diákok csoportja állta körül az ismeretlen katona sírját, megindultan és megilletődve. Bámulták a nagy kőkoloszszust s gondolatuk elröppent, talán Afrikába, arra, az Aranypartok felé, Marokkóba, Tuniszba vagy Szudánba, ahol már

annyi ismeretlen fekete katonát nyelt el az aranyszínű homok s eddig, ha állítottak, akkor is mindig a fehérnek állítottak emlékművet. A feketék emlékmű nélkül maradtak, annyi emberöltőn át elnyelte őket az idő, hiszen a költészet Othellót sem festette olyan színben, hogy büszkén állíthatták volna valamelyik fehér mellé...

Ezek a fekete diákok először jártak Európában. Először bámulták meg ennek a sírhegynek lobogó tüzét. Nem tudom, mikor járt az első néger Párisban és mikor az első néger középiskolás diák, de ezekre sokan fölfigyeltek.

Az egyik elővette fényképezőgépét, hogy lefényképezze a többit az ismeretlen katona sírja előtt. Kiáltott valamit, nem francia nyelven, hanem anyanyelvén. A hangzók egészen különös játéka volt. Mit jelenthetett, azt nem tudom, de az én süket fülelem túl halló fülekre is talált. Egy ötvenévkörű asszony lépett hozzájuk, azután egy fiatalabb, konfekciós amerikai öltözékben. Mind a két asszony néger volt. Utána jöttek a többiek: néger asszonyok és néger emberek. Amerikaiak, akik még soha nem jártak Afrikában, de most, hogy eljöttek Európába klasszikus kultúrát nézni, találkoztak afrikai testvéreikkel. Az egyik angolul szólt, a másik franciául, de csak az anyanyelvükön tudták egymást megérteni. Az öröm első pillanatra nagy zavart keltett. A diákok csak mosolyogtak s azt sem tudták, kezükkel, lábukkal mihez kezdjenek; az amerikai asszonyok könnyeket morzsoltak szét szemük szögletében, az amerikai emberek pedig köhögtek és ide-oda topogtak az Ismeretlen katona sírja körül. A fiatalabb néger asszony elővette jegyzetfüzetét és odanyújtotta a diáknak:

— Írja bele fiam a címét, hogy tudjam!

Előkerült egy másik füzet is, utána a harmadik és a címek hullámzó betűkkel egymásután s a cím, a tartomány, vagy a kormányzás neve alá

Africa.

A fekték egymásra találtak s mi fehérek Európából és Amerikából külön külön lődörgve néztük ezt az egymásratalálást az Ismeretlen Katona sírja előtt. Ismeretlenül néztünk egymásra amíg a néger asszony örömkönyeket hullatott, pedig a francia anyában én is anyát láttam és lehet, hogy tegnap Rimbaud gyereke is, ott a légipályaudvar alatt, amikor kócos fejét megsímogattam, talán egy pillanatra úgy nézett rám, mintha apja lettem volna... Lehet...

De örömkönyet egyikünk se hullatott, hogy találkoztunk, mert mi a „civilizáció

hordozói” vagyunk több mint kétezer éve már.

Kétezer év szellemének első bölcsője Athén volt, második Róma, a harmadik Páris...

Most fehérek és feketék együtt kereszük a negyedik bölcsőt, amelyben a bőrok színe szerint már nem választják külön a csecsemőt és ha fölnő nem nézi kívülről csurgó nyállal a bent pirosra sült kenyércipót.

Obeliszk

A hódítók itt is emléket állítottak az időnek.

Több a hódítók emléke, mint a szellemé. Azért csodálatos ez Párisban, mert itt mindig az alkotók voltak többen és mégis beszorultak a parkokba és a Sorbonne udvarára.

Az emlékművekről leolvasom, hogy az idők során a francia hadak merre jártak. A Napkirály, Sándor király, Napóleon és a győzelemmel együtt műemléket is hoztak magukkal.

A Place de la Concorde köröndjén, a nagy márványtalapzat falain a bevésett rajzok arról beszélnek, hogy a francia hódítók hogyan emelték le Egyiptomban a roppant obeliszket — az egyik legszebb obeliszket — a magas kőkockákról, hogyan tették hajóba és hozták át a Földközi tengeren Európába, hogy diadalmas gesztussal Páris szívébe tűzzék... Erről beszél a francia márványtalapzat, sorakoztatja egymás mellé a nagy emberek idézetét, mutatja a mérnököt, aki a szállítványozás e mestervállalkozását végrehajtotta s fölötte szökik a felhők felé a legszebb obeliszk, amit valaha alkotó alkotott.

Rajzok és hieroglifák az afrikai népmultjáról beszélnek. A Ramzeszekről, a piramis-építőkről, a Sphinx-faragókról, a szarkofágvésőkről, a szarkofágokról, amelyekben a múmiák többezeréves álmukat alusszák...

És most mindezt olvashatóan vagy olvashatatlanul itt hirdeti ez a sugároszlop, amelynek felső gúlája alatt a vonalak már alig láthatók.

Megáll az idegen alatta, hosszan elnézi a csodálatos művet s annyira belemerül, hogy észre sem veszi, amikor valaki mellette szól:

— Egyiptom azt üzente, hogy Páris adja vissza az obeliszket, mert az nem az övé. Nem az övé az a patina, amit az Afrikai szél annyi ezeréven át rárakott, nem az övé az a verejték, amit oly mohón ivott

föl a naptól égetett kő, nem az övé a hieroglifák, a kőrajzok... Adják vissza... Azt mondta Naszer: emeljék le ugyanúgy a talapzatáról, mintahogy azt a francia mérnök cselekedte huszonöt évvel ezelőtt az egyiptomi Louxorban, tegyék hajóra s evezzenek vissza vele a Földközi tengeren át oda, ahonnan elhozták...

A történelmi igazság néha ridegen szól, a francia fülnek esetleg úgy, mintha ünneprontás akarna lenni, pedig nem az! Egyszerűen csak való és igaz Naszer igaza, mert az Eiffel-tornyot sem lehet Párisból elvinni — mondjuk Afrikába — úgy, hogy onnan soha többé vissza ne kerüljön a Szajna partra.

Erre egy párisi azt mondta:

— A legjobb lenne visszaadni, hiszen az ő kezük munkája. Mert ha egyiptomi, vagy ha afrikai téved erre, nemcsak hogy rámutat, de magáénak is érzi...

Róma is így gyűjtötte össze kincseit, miután a farkas fölnevelte Romulust és Remust.

Hány vándorló obeliszka van még szerte a világban Rómától és Londontól Berlinig vagy Washingtonig, — hány sugárosszlop, szobormű vagy kép, csak, most legutoljára ezekből Párisnak nem jutott!...

„Ici Paris”

Tele van a város újsággal.

Mintha újsággal és karikatúrákkal lenne kibélelve. Nem is csoda, hiszen a *Journal* őse itt született még a „*Figaro*” előtti időkben. És itt hajtott ki a könnyed, csevegőhangú, derűs s minden olvasónak egyben szórakozást is nyújtó francia zsurnalisztika.

Mondom, annyi az újság, hogy egy bennszülött sem tudja a föltett kérdésre elsorolni a nevüket mind. Még ők sem tudják, hát még az idegen?!

Megvettem az „Ici Paris”-t, a francia főváros kedvenc lapját, amit a párisiak a hetilapok közül a legszívesebben olvasnak.

A lap első két oldala karikatúra. Azután tárcanovellák, humoreszkek következnek, egy-két képesriport, megint a karikatúrák egész sora. Mindent kifiguráznak és mindent kikacagnak. De a legszívesebben a rendőrt és a szerelmet. A karikatúrák szerint hol a rendőr ostobán fölényeskedő, hol meg a szerelmes férfi a naív és ügyefogyott. Nem tud mit kezdeni a fölkínált szabadszerelémmel. Nem úgy él vele, ahogy kellene és ahogy szabad...

Hagyományok ezek. Forradalmi hagyományok.

Párisban szabad a csók. Szabadon szidhatod, kigúnyolhatod a rendőrt. A munkásnak még azt is külön megfizetik, hogy naponta ötször megjárja az ötödik emeletet, de a fizetése emberséges emberi életre mégsem elég.

A parkokban munkanélküliek alszanak a padon.

És szerelmesek töltik el villoni éjszakaiukat, ahogy ott a lombok között megvilágítja őket a hold.

Gazdag ez a Páris, de a karikatúrák mégis arról beszélnek, hogy a régen kivívott szabadság elszegényedett.

Az maradt belőle, hogy most szabadon lehet kacagni.

Tündöklő kabaré

Ha az ember már végképp nem talál valamit a mában — akkor a multhoz, az emlékekhez menekül.

Igy van ez a kabarékban is.

A Folies Bergéres (Páris legelőkelőbb kabaréja) csupa tükör. Az ember épp úgy fölhorkan benne, mint a kutya a kirakat előtt, amikor mit sem sejtve váratlanul szembe találja magát önmagával — s ráviczorít vagy rárivall, mert képzeletében arca nem ilyen vonásokban élt.

Ennek a tündöklő kabarének a színpadán a multjukkal kerülnek szembe a franciák. Azaz, szembe kerülnének vele, ha bennéznének a kabaréba, de nem néznek be, mert nem akarják látni ezeket a különös virágokat, amelyek izgatón szép szirmaik között magukban hordják a hervadás színeit.

Baudelaire énekelt ezekről valamikor a „*Les Fleurs du Mal*”-ban:

„Ah, már hitetlenül kell dallanod unott napi kenyeredért hitvány Te Deumod, tömjént lóbálni, mint bús ministráns-
gyereknek,

vagy titkos könnyeken edzett mosolyodat éhes bohóc gyanánt kellezni, s lelohadt kedvéből új kacajt csikarni a tömegnek.”

A tükörös csarnokból tovább, a süppedős szőnyegekkel borított nézőtérre lépek, annyi a kellem, hogy az ember egyszerre megtorpan s alig tud ezeknél tovább nézni hogy a közönségre pillantson, amely meghúzódik a páholyokban, a vékonyabb pénzűek a széksorokban vagy háromszáz frankért az állóhelyen. Mert itt a nézőtér minden pontjáról tökéletesen

látható az éden: a mezítelenségek nagy játéka és tánca...

De villan a fény és megjelenik a színen az ancien régime kora. A nagy forradalom előtti „boldog élet”, amikor a Napkirály udvara talpig selyemben-báronyban járt-kelt Versailles parkjaiban, hallgatott andalító muzsikát, szerelmi dalt és a leánderek között szerelmi vallomást. Ez a program csúcspontja, kosztümökben elkápráztató; itt az udvar, a mult erkölceiben is mindenek fölött áll, mert XIV. Lajos korában csak a masamód ruhája nyílt ki úgy, hogy az előkelőségek láttára kibuggyant a rózsaszín keble — a többiek csak vonultak mint a pávák, hogy részt vegyenek az udvari koncerten, a „nagy énekesnő” bemutatkozásán.

„Szép kor volt a Napkirály kora”.

Ezt úgy sóhajtották el itt is, mint Versailles-ben a múzeumőr, aki fölényesen magyarázta a szemlélőnek Mária Antoinette hálószoba-titkait, a Napkirály dolgozószobájának intim dolgait s utána szemrebbenés nélkül kinyújtotta az előbb lenézett idegenek elé a kezét és számolta a tenyerébe hulló frankok formájában az elismerést...

A kabaréban a pénz nem így hullik a művésznők és a művészek kezébe.

Másutt és másképp.

De azon se kell csodálkozni, hogy a néger, itt a kabaréban is, ajtonálló néma fakír, aki színes bőrével csak dekorumnak jó, hogy Veronika Bell chanson-éne-

kesnő virtuóz számaihoz szép, gyarmati háttérrel adjon.

A művészet és cirkusz határán mozog az attrakció. Alig hogy a félig meztelen vagy csaknem egészen meztelen művésznő művészetébe belefeledkeztél, következik a cirkuszi trükk: a csillár helyéről egy valódi helikopter ereszkedik le a nézőtér kellős közepébe és kiszáll belőle a csillogó ruhába öltözött csillag: a mulatt szépség, akinek fekete szépségéhez valamit már a fehér vér hozzáadott. Fölcsattan a dal, olyan szépen, amilyent eddig még nem hallottunk, elkápráztatja a hallgatót, bámulatba ejti, hogy ennyi művészet és ennyi báj lehetséges egy kabarérevuen!...

Éz a ma. A többi mind a mult: XIV. Lajos és Napóleon kora, teljes fényében él a színpadon, megelevenedik, megtéveszt és igéz, de amikor kilépsz az utcára, elébed toppan ismét a jelen és kissé keserű fintorral látod, hogy ami belül tündökölt az csak kabaré...

És a nappal és az éjszaka életéből is kicseng a nagy baudelairei kórus hangja:

„Panem et circenses!”

S z a j n a p a r t o k

A művészet magas csúcsai is itt találkoznak.

A világ minden tájáról betéved Párisba a művész. S amit magával hoz onnan,

Paris, 1954.

Hangya András

Hangya

Bastille emlékműve

ahonnan alkotó erejét merítette, azt bőkezűen ontja.

Sokan nem is tudják és nem is gondolják, hogy Páris mennyit kap a jövevényektől. Valaki azt mondja:

— Többet kap mint amennyit ad s a párisiak ezért nem valami barátságos szemmel nézik az idegent, aki a Szajna partján megállapodik és Páris földjében gyökeret ereszt.

De mindenki számára nyitva áll a kapu, ezt még a forradalom adta, s ez ma Páris legnagyobb kincse. Kitárta a kapukat több mint százötven esztendővel ezelőtt, Bastille kapuival Páris kapui is megnyíltak, de nem azért, hogy az izgalmakra éhes idegenforgalom dollármilliókat hozzon a konyhára, hanem azért, hogy ismét beépessenek a Szajnapartok.

Ez volt a hajnali kép.

Azok a munkások, akiket hajnalban láttam a Szajnapartokon a gyárak felé haladni, akik némán, zsebredugott kezekkel mentek a maguk útján a füstölgő gyárkémények felé; azok a párisi lányok, akik nem a Marché d'Amour könnyű pénzén élnek, hanem a munka szürke útján mennek a kenyér után, azokban az emberi emberség olyan magas csúcsra emlékedett, ahonnan már meg lehet pillantani az aranypartokat.

Az ő szemükben láttam, és lépteikben, hogy rejtve, de mégis láthatóan fölsilannak az „aranypartok”.

Azok az „aranypartok”, amelyekről nem csak Zola, Balzac, Cézanne és Rodin, hanem a legkisebbtől a legnagyobb franciaig itt mindenki álmodott.

Páris, 1955 nyarán.

Hatala Zoltán:

Leszédülnek a levelek

Falevél életünk
sodródik a hűvös
járdákon.

Ősz van.

Zümmögő vágyunkat
a kabátba csavarjuk,
s elsuhanunk egymás mellett.

Már a csókot sem tartjuk
a szánkcon.

Hideg van.

Várjuk, hogy a pók-idő
ránk fon

majd új ruhát, — s míg
tapogatom az évek selyemszáleit
szétfolyik bennem

a mosoly.

Fázom.

Szél és nap játszik
a fákkal. Leszédülnek

a levelek,

és velem sodródnak

a hűvös járdákon.

Ősz van.

Tarkaruhás nők

Elhagyták Brevurtot. Az Ötödik Avenue fénylett a napon. A nap melegen sütött, pedig még csak február volt. Az autóbuszok, a jól öltözött, párosával andalgó emberek és a csendes, zárt ablakú épületek — minden olyan volt, mint valami ünnepnap reggelén.

Michael erősen belekarolt Francis-be. A Washington-Square felé sétáltak a napsütésben. Lassan mentek, mosolyogva, mert későn keltek, jól reggeliztek, meg vasárnap is volt. Michael kigombolta kabátját, hadd lebegtesse a langyos szellő.

— Vigyázz — mondta Francis, mikor átmentek a Nyolcadik utcán. — Ki ne törd a nyakadat!

Michael elmosolyodott. Francis szintén.

— Nem olyan szép — jegyezte meg Francis. — Mindenesetre nem olyan csinos, hogy az ember a nyakát kockáztassa érte.

Michael ismét elmosolyodott.

— Honnan tudtad, hogy nézem?

Francis félre hajtotta fejét és a kalápkari-
ma alól rámosolygott férjére:

— Michael, kedves...

— Jól van no! — mondotta a férje. — Bo-
csáss meg.

Francis gyengéden megveregette Michael karját és kissé gyorsabban húzta a Washington square felé.

— Jó lenne egész nap senkivel sem talál-
kozni. Szórazozzunk magunk! (Te, meg én. Tor-
kig vagyunk úgyis a világgal, akár mások ita-
lát isszuk, akár a magunkét. Hisz mi már csak
az ágyban találkozunk. Most egész nap a fér-
jemmel akarok sétálni. Azt akarom, hogy csak
velem beszéljen és csak engem hallgasson.

— Van ennek valami akadály? — kérdezte
Michael.

— Stevensonék. Szeretnék, ha egy óra kö-
rül benéznék hozzájuk. Ki akarnak vinni ben-
nünket a zöldbe.

— Ravaszak ezek a Stevensonék, — szolt
Michael. — Átlátszó a tervük. De... törődöm
is én velük! Menjenek maguk a zöldbe.

— Hát megegyeztünk?

— Meg.

Francis odahajolt és megcsókolta Michael
füllehegyét.

— Drágám — figyelmeztette a férje — ez
itt az Ötödik avenue!

— Hát akkor készítsék programot? — kér-
dezte Francis. — „Egy newyorki vasárnap ter-
ve, pénzdobáló ifjú pár számára.”

— Nahát rajta!

— Menjünk először a Metropolitan műv-
szeti múzeumba, — indítványozta Francis, mert
a férje a héten említette, hogy szeretné meg-
tekinteni. — Már három éve, hogy nem voltam
ott, pedig van még vagy tíz festmény, amit sze-
retnék újra megnézni. Utána autóbusszal me-
hetünk a Rádió City-ig. Megnézzük a korcsolyázókat. Később elmegyünk Caveneggshez és
rendelünk egy akkora beefstacket mint egy ko-
vácskötény, meg egy üveg bort. Azután pedig
Flimerthez. Van ott egy francia festmény,
amelyről mindenki azt mondja, hogy... ejnye!
Hiszen te ide sem figyelsz!

— Dehogynem — kapta le szemét Michael
a mellette elhaladó sisakfrizurás, feketehajú
lányról.

— Ez a mai program — mondta Francis
tompán. — Vagy talán szívesebben sétálnál
le-föl az Ötödik avenuen?

— Nem — szolt Michael. — Dehogy is!

— Mindig más nőket nézel — zsémbelt
Francis. — Az ördögbe is, mindenütt. Akárho-
va megyünk.

— Nem, drágám — mentegetőzött Michael.
— Én mindent megnézek. Van szemem, hát né-
zem a nőket, az embereket, a földalatti lejá-
róját, a filmeket és a kis mezei virágokat. Ut-
közben vizsgálom a kozmoszt.

— Látnád csak a szemed kifejezését, mikor
az Ötödik avenuen útközben a kozmoszt vizs-
gálsz — vetette oda Francis.

— Boldog házasember vagyok — szorította
meg gyengéden felesége könyökét a férfi. —
Példát szolgáltatunk az egész huszadik század-
nak: Michael Lumis és Lumisné! Tudod mit?
Igyunk egy kortyot!

— Most reggeliztünk.

— Idefigyelj drágám — mondotta Michael,
gondosan válogatva a szavakat. — Gyönyörű az
idő. Mindketten jól érezzük magunkat. Nincs
semmi értelme, hogy elrontsuk ezt a hangula-
tot. Töltsük el kellemesen a vasárnapot.

— Rendben van. Nem is tudom, miért is
kezdtem az egészset. Hagyjuk hát. Érezzük jól
magunkat.

Kézenfogták egymást és hallgatva mentek keresztül a Washington square parkon, gyermekkocsik, ünnepelőbe öltözött öreg olaszok és kutyákat vezető fiatal nők között.

— Evente legalább egyszer mindenkinek el kellene mennie a Metropolitan művészeti múzeumba, — szólalt meg kis idő múlva Francis, jól utánozva a reggelinél és a sétájuk elején használt hangnemet. — Szép ott a vasarnap. Sokan nézik a képeket és az a benyomasod, hogy a művészet talán nem is hanyatlak Newyork-City-ben, azok után...

— Szeretnék valamit mondani — komolyodot el Michael. — Más nővel nem volt dolgom. Öt év alatt egyszer sem.

— Rendben van — mondotta Francis.

— Elhiszed?

— Persze, hogy elhiszem.

A városi park csenevész fáin alatt jártak, a zsúfolt padok között.

— Igyekszem, hogy ne vegyem észre — mondta Francis — de szinte éremlyeg a gyomrom, ha látom, hogy olyan pillantással, amilyennel engem néztél, amikor megismerkedtünk, most a melletted elhaladó nőket nezed. Alice Maxwell házában, emlékszel? Ott álltál a többiekkel a szalónban, a rádió mellett. Zöld kalap volt a fejedén.

— Emlékszem a kalapra — bólintott Michael.

— Ugyanaz a pillantás — folytatta Francis. — Ezért érzem magam rosszul. Nagyon rosszul.

— Pszt, kérlek drágám, pszt...

— Jól esne most inni valamit — indítványozta Francis.

Hallgatva mentek a Nyolcadik utca egyik közeli barja felé. Michael gépiesen segítette a feleségét a járda mellett álló gépkocsik között. A bárban az ablak mellé ültek. A nap betűzött az ablakon, a kandallóban vidáman lobogott a tűz. Kis japán pincér lépett hozzájuk. Percet rakott az asztalra és vidáman rájuk mosolygott.

— Mit rendeljek, most, reggeli után? — kérdezte Michael.

— Talán brandyt — felelte Francis.

— Két brandyt — fordult Michael a pincérhez.

A kis japán hozta a poharakat. A házaspár ült a napon és itta a brandyt. Michael felhörpintette a pohár felét s egy kis vizet is hozzá.

— Nézem a nőket — mondta. — Ez igaz. Nem mondom, hogy ez jó, vagy rossz. Nézem őket. Ha az utcán találkozom velük és nem nézem meg őket, akkor ámtalal téged is, magamat is.

— Úgy nézed őket, mintha kívánnád — játszott Francis a poharával. — Mintha mindegyiket kívánnád.

— Valahogy — mondta Michael gyengéden, nem is a feleségének beszélve — valahogy ez igaz. Nem kezdek ki velük, de ez igaz.

— Tudom. És éppen ez bánt.

— Még egy brandyt — intett Michael a pincérnek. — Halló, még kettőt!

Felsőhajtott. Behunyta szemét és jól megdörzsölte az ujjahegyével.

— Tetszenek a nők. Az egyik dolog, amit Newyorkban a legjobban szeretek, ez a rengeteg nő. Mikor először jöttem Ohióból Newyorkba, ez volt az első dolog, amit észrevettem. Milliő gyönyörű nő városszerte. Torkomban dobogott a szívem, mikor láttam.

— Gyerek — mondotta Francis. — A gyerekek érznek így.

— Gondold csak meg — mondta Michael. — Gondold meg. Most már öregebb vagyok. Hízásnak induló, majdnem középkorú ember és még mindig szeretek sétálni három óra tájban az Ötödik avenue keleti oldalán, az Ötvenedik és Ötvenhetedik utca között. Akkor mindegyik kint van az utcán. Vásárolni mennek prémjeikbe burkolva, bolondos kalap a fejükön. Ebben a hét tömbben összegyűlnek a világ legszebb prémjei, a legszebb ruhák, a legszebb nők. Akkor mennek költeni a pénzt és élvezni a költekezést.

A japán pincér elégedetten mosolyogva két teli poharat tett az asztalra:

— Rendben van minden? — kérdezte.

— Minden a legnagyobb rendben — felelt Michael.

— Ha csak néhány bundáról és negyvenöt dolláros kalapokról van szó... — mondotta Francis.

— Nem a bunda a fontos, sem a kalapok. Ez mind csak dísz az ilyenfajta nők számára, tudod? De ezt nem is kell hallgatnod.

— De én hallani akarom.

— Tetszenek az irodai lányok. Rendesek még úgy szemüvegesen is. Mozgékonyak, gyorsak, mindent tudnak. Tetszenek a Negyvenegyedik utcabeli lányok, mikor ebédelnek. Színésznők. Mindnyájan szépen öltöznek, pedig tán öt garast sem keresnek hetente. Az elárúsító lányok is tetszenek. Először engem szolgálnak ki, mert férfi vagyok. A nőket pedig megvárakoztatják... Mindez felgyülemlett bennem, mert már tíz éve gondolkodom róla. Most kérdezted, hát itt van!

— Folytasd — mondta Francis.

— Mikor Newyorkra gondolok, gondolok minden lányra, aki itt sétál. Nem tudom, csak én vagyok-e így. Azt sem, hogy a többiek is ilyen érzésekkel járnak-e a várost. De én úgy érzem magam, mintha kiránduláson volnék ebben a városban. A színházban szeretek nők mellett ülni, híres szépségek mellett, akik hat órán át szépítik magukat, de látszik is rajtuk. Szeretem a kipirult arcú fiatal lányokat a futbalmecceken. Mikor pedig beáll a hőség szeretem a lengeruhás nőket... Nna, elmondtam mindent — itta ki a poharát Michael.

Francis is a pohár fenekére ért, de kinjában nyelt még kettőt-hármat.

— És te azt mondd, hogy szeretsz?

— Szeretlek.

— Szép vagyok én is — mondta Francis. — Vagyok olyan szép, mint akármelyik közülük.

— Gyönyörű vagy!

— Jó vagyok hozzád. Jó feleség voltam, jó háziasszony és jó barát — mentegőzött Francis. — Mindent, mindent megtennék érted.

— Tudom — fogta meg Michael az asszony kezét.

— Szabad szeretnél lenni, ugy-e?

— Pszt.

— Valld be őszintén — húzta ki Francis a kezét a férje tenyere alól.

Michael megpöccintette a pohara szélét:

— Rendben van — mondta szelíden. — Neha úgy érzem, hogy szeretnék szabad lenni.

— Hát csak szólj.

— Ne bolondozz — húzta Michael az asszony mellé a székét és megveregette a térdét.

Francis halkán belesírt a zsebkendőbe. Kisé lehajolt hogy ne vegyék észre.

— Meglásd, egy napon elkezdesz valamit — hüppögte.

Michael nem szólt semmit. Ült és nézte a csapot, hogyan hámozza a citromot.

— Ugy-e? — kérdezte ingerülten Francis.
— Na, csak mondd. Beszélj! Vagy nem?
— Lehet — húzta vissza Michael a székét.
— Honnan a fenéből tudjam?
— Hogyne tudnád? — erőltette Francis. —
Vagy nem tudod?

Kis idő múlva Michael megszólalt:

— De tudom.

Francis abbahagyta a sírást. Belefújott kétszer-háromszor a zsebkendőbe és összehajtogatta. Arca többé nem árult el semmit.

— Egy szívességet megtehetnél.

— Örömmel.

— Ne beszélj többé arról, hogy ez, vagy az a nő milyen szép. Hogy szép a szeme, szép a melle, jó az alakja, szépen beszél, — utánozta a férje hangját. — Tartsd meg ezt magadnak. Engem nem érdekel.

Michael intett a pincérnek, majd az asszonyhoz fordult:

— Megtartom magamnak.

Francis megtörölte a szeme sarkát.

— Még egy brandyt — szólta a pincérnek.

— Kettőt! — mondta Michael.

— Igen asszonyom, igen uram — hajolt meg a pincér.

Francis az asztal fölött hidegen nézett a férjére.

— Hívjuk fel Stevensonékat? — kérdezte.

— Szép lesz kint a zöldben.

— Természetesen — helyeselt Michael. —
Hívd fel őket.

Francis felállt és elindult a termen át a telefonfülkéhez. Michael nézte a járását és megállapította magában:

— Szép asszony, nagyon szép a lába.

Fordította: Hornyik György

Száva Sumánovics

Leány a pohárral

Bige Jóska házassága

Majtényi Mihály új regénye

Végetért a mese Bige Jóskáról, akinek változatos, kalandokkal teli életét Majtényi Mihály tárta elénk kifogyhatatlannak látszó elbeszélőkedvével, egészen egyéni és különös írásművésztével. A második könyv végén, amely most jelent meg, Bige Jóska eltűnik a háború viharában, míg a Tiszatájról a Dunavidékre akart visszatérni. A gyilkos katonagolyó végez a garabonciással, aki pedig igazán ártatlanul járt-kelt a világban s csak a maga dolgaival törődött. Vidám életútjának ez a tragikus vége szimbólummá nő. Az író nemcsak azt az igazságot mondja vele, hogy a háború áldozata mindig a kisember volt, de egyúttal azt is, hogy a fegyverek dörgése véget vet minden mesének.

Mert Bige Jóskának nemcsak az embertelen viszonyokban eldördült fegyver oltja ki az életét. Az csak eszköz volt, vak és kérlelhetetlen eszköz, míg az igazi ok, amit az író is érzett, hogy már nem erre a világra való. Aki ügyesen kivágta magát minden bajból és mint Svejik, mindig a talpára esett, elérkezett egy olyan korszakhoz, amikor a leleményesség, az együgyű, gyermeteg ravaszság nem lehet segítőtje az embernek. Abból a bűbajos mesevilágból, amelyet sűrű pázsmákban világít át az író humora, Bige Jóskát nem lehetett átvinni a vérben és vasban vajúdó kegyetlenül komoly életbe.

Bige Jóska, a borbélyból lett papírügynök és órákönyvelő tipikusan békebeli alak, s persze, nem abból az időből való, melyet reális szemlélettel nézünk, hanem a letűnt és ezért nyugodalmasnak látszó,

az emlékek szárnyán szálló s a képzeletben megszépült béke idejéből. Élete bármily küzdelmes volt is, nem lett soha elviselhetetlen. Mindig akadt valami, amittől megszépült, érdekessé vált, úgyhogy az ember elfelejtette a bajait. Olykor egy pohár sörital vagy piros bikavér is elegendő volt hozzá, hogy ne érezze a viszonyok mostohaságát s beletörődjék a sorsába.

S ha szembeszálisz az íróval és azt mondd a kortárs különvéleményével, hogy ama békebeli béke mégsem volt ilyen idillikus, akkor nincsen igazad. Nem azért, mintha csakugyan ilyen lett volna az idő, amelyben az író Bige Jóskát élete útján elkísérte, de azért mert lehetlent kívánsz az írótól, ha azt szeretnéd, hogy kilépjen ebből a tündöklő mesevilágból, hogy kilépjen önmagából.

A garabonciás felé nem a realizmus útján kell közeledni. Ez azonban nem ingatja meg a legcsekélyebb mértékben sem a költői igazságot, amely Majtényinál az élet dicséretében jut kifejezésre.

S így nézve Majtényi Mihály művét, a való élet fölé emelkedve, s átadva magadat érett, teljesen kialakult írásművészte élvezetének, eszedbe se jut ellentmondani néki, több keménységet, több helytállást vagy akár határozottabb proleatár öntudatot várni Bige Jóskától. Nem azért, mintha egész lelki alkatában kispolgár volna, hanem azért, mert az írónak külön törvényei vannak. El kell hinned néki, hogy ilyen volt a kisember, ilyen furfangosan kitérő, ilyen látszólag megalkuvó, de a maga emberségében mindig

jószándékú és nemes lélek. S ezért, amilyen helytelen volna proletárnak nevezni hősét, ugyanolyan bántó kispolgárnak bélyegezni. Az író is kerülte az egyszerű meghatározást, alakjának az élet elemiből való megteremtését. Beírta azzal, hogy képzeletével és a valóság költői transzpozíciójával alkotta meg hősét kissé légiesen, finom pasztelszínekbe állítva, hogy a visszaidézett múlt és az emlékek zümögő rajzásában tökéletes harmóniába olvadjon össze minden. S mennyivel több ez, mint a valóság merev követése! Tanúságtétel helyett varázslat, kordokumentum helyett költői rapszódia az elmúlt időről.

S ez az éppen, ami annyira megvesztegető Majtényi írásművészetében: az emlékek varázslatos felidézése. Nem nosztalgikusan, mint Proustnál, nem férfias bánattal teli, mint Krudy Gyulánál, — akivel egyébként oly sok rokonságot tart, — hanem tudatos élvezettel, vidáman és derűsen, a nevető bölcsek azon igazságával, hogy ami szép volt, azt kár megsiratni.

Lesznek majd olyanok, akiket ez a Bige Jóska Tamási Ábeljére emlékeztet, sőt talán Kakuk Marcira is, Tersánszky annyi életörömtől duzzadó örök csavargójára, ha azonban eltérnek a felületes összehasonlítástól, akkor be kell látniuk, hogy Bige

Jóska keményen áll a maga lábán, s legföljebb emberi különválásában, a társadalomból való kiszakadtságában tart velük hasonlóságot.

Magát az író is helytelen dolog lenne hangban, szemléletben, mesélő kedvének áradásában másokhoz, ha még olyan jelentős elbeszélőkhöz is mérni. Majtényi Mihálynak megvan a maga jellegzetes és határozott írói arcéle. Ennél többet talán nem is mondhatunk róla szerény irodalmi viszonyaink között, amelyekből ő régen kinőtt már.

A Garabonciás élete, egy kicsit az ő élete is. Csak így tudott ennyi melegséget, ennyi lírát belevinni történetébe. Az a szeretet, amellyel az író fáradhatatlanul barangol a Duna—Tisza közén, ahogy elidőzik egy-egy vendégfogadónál vagy kocogó fiákerekről csodálja a világ örömeit, annyi finom részlettel gazdagítja művét, hogy teljesen felszabadul a kompozíciós kötöttségek alól. S ahol jár, amit megír, ismerős vidék. Színesebb, tündöklőbb, varázslatosabb a Vajdaság hétköznapi képénél, mint ahogyan műve is fölébe emelkedik az itten lefolyt régi életnek s a valóságtól függetlenül, a tiszta költészet tükrében mutatja fel a képét.

Herceg János

Predrag Palavestra: Antologija posleratne srpske poezije 1945—1955.

Omladina kiadás, Beograd, 1955

Még ma is szívesen forgatjuk az „Újabb szerb líra antológiáját”, melyet 1911-ben adott ki a belgrádi egyetem ismert professzora, Bogdán Popovics. Azóta világháborúk, társadalmi és művészi forradalmak bolygatták meg, rombolták le a gazdasági és politikai rendet, s velük a művészi ideálokat. Több mint négy évtized alatt mégsem jelent meg olyan versgyűjtemény, amely Popovicséhoz hasonlóan, egységes szempontok szerint nyújtott volna megbízható áttekintést a szerb költészetéről. Néhány kísérlet volt közben, de egyik sem tudta elérni azt a sajátos antológia-jelleget, amelyet Popovics megvalósított.

Predrag Palavestra, a fiatal belgrádi kritikus, arra a feladatra vállalkozott, hogy összeállítja a második világháború utáni szerb költészet antológiáját. A felszabadulás óta eltelt tíz év költői fejlődése szükségessé tett egy ilyen gyűjteményt, hogy bemutassa a szerb költészet jelenlegi helyzetét.

Egy antológiának, időbeli és térbeli meghatározottságán kívül, esztétikai mértékének is kell lennie. Bogdán Popovics annakidején három szempontból válogatta a verseket: a versben legyen érzés, legyen világos, és legyen egészen szép. Ezek a szempontok lelep-

lezik Popovics esztétikai nézeteit, amelyek abban az időben is csak az úgynevezett „tisztá” művészet hívei számára voltak elfogadhatók. De Popovics legalább ragaszkodott hozzájuk. Palavestranak azonban nem volt semilyen esztétikai mértéke, mert az, hogy „személyes mértékkel válogatott” (az Antológia Naplójából), és hogy „a számára legszebb és legkedvesebb” verseket válogatta ki (a Naplóból), minden lehet, csak egy versgyűjtemény összeállításához szükséges mérték nem. Az idővel sincs minden rendben. Palavestra hangsúlyozza az Antológia Előszavában és Naplójában, hogy azokat a költőket sorozta gyűjteményébe, akik a második világháború után jelentkeztek. Ezért maradtak ki Oszkár Davicsó, Milán Dedinác, Dusán Mátics és mások. Azt azonban, hogy Mira Aleckovicsot, Szlobodán Galogazsát és Szvetiszláv Mándicsot felvette könyvébe, semmivel sem tudja megmagyarázni Palavestra, legkevésbé avval, hogy — a magyarázatot feleslegesnek tartja (az Antológia Megjegyzéseiben), mivel szerinte ez a három költő csak a háború után lett valóban költő.

Minden jel arra mutat, hogy Palavestranak ez az antológiája tulajdonképpen egy irodalmi

álláspont egy irodalmi csoport nézetének igazolása, sőt felsőbbrendűségének bizonyítéka akar lenni. Vaszkó Popa és Miodrag Pavlovics öt-öt verse mellett Szlavko Vukosavljevic öt, Szvetislav Mándics és Dragosláv Grbics négynégy verse nem jelenthet mást. Eltávolodnánk tárgyunktól, ha most az első két és az utóbbi három költő értékelésére térnénk ki; a nevek eleget mondanak. Arról pedig kár szót ejteni, hogy Popa és Pavlovics költészetéből Palavesztra, érthető okokból, nem azokat a verseket válogatta ki, amelyek a modern jugoszláv költészetnek ezt a két nagyságát méltón képviselhetnék.

Palavesztra törekvése nem valósult meg. A könyvből kimaradt Davicsó, Vuicsó stb., valamint a most felnövő új költőnemzedék alkotásai, tehát az igazi új szerb költészet reprezentánsainak egy csoportja.

Az Antológia Naplójában írja Palavesztra, hogy azokat a verseket válogatta ki, amelyek „egész háborúutáni nemzedékünk, fiataljaink nézeteit és érzéseit fejezik ki”. Ebben rejlik legnagyobb tévedése, ebben az elfogultságban, egyoldalú igényességben.

Lector

HARCOS KRITIKA

Stanislav Simić: Jezik i pjesnik. A Horvát Írók Egyesületének kiadása, Zágráb, 1955

Három évvel ezelőtt ismertem meg Sztaniszláv Simićet, ezt a heves, hadonászva magyarázó, támadókedvű embert, s most, amíg nemrég megjelent könyvét — Nyelv és költő — olvasom, magam előtt látom őt, kiabálva, tiltakozva. Ilyen a könyve is. Első kritikái írásai a harmincas években jelentek meg, s munkáját ma is folytatja. Különös ember Simić, a nagy horvát költő, A. B. Simićs testvére, és különös kritikái is. Nyugtalan, az igazság megalkuvás nélküli, lázas keresése jellemzik. Az igazi művészetet a nyelvben látja, a nyelv felhasználásában. Ezért küzd olyan kitartóan és olyan élesen a nyelvromlás, illetve a nyelvrontás ellen, ezért követeli a nyelv tisztaságát, ápolását, művelését. De ott van minden kritikájában, minden tanulmányában a szabadság vágya, mert Simićs sohasem feledkezik meg az emberi létnek erről az alapvető feltételéről: amikor kellett, felemelte szavát a konzervatív horvát költők és a faszizmus tömeggyilkos módszerei ellen.

A két háború között és a felszabadulás után a horvát irodalom értékeit (és értéktelenségeit)

figyeli, harcol az új, haladó eszmék terjedéséért és győzelméért; merészen, kíméletlenül állítja pellengérré az irodalomban jelentkező politikai reakciót, kispolgáriságot és tehetségtelenséget. Simićs nem ismeri a hátrálást, ő az újabb horvát irodalom bátor, harcos kritikusa.

Sokan elvethetik Simićs nézeteit — ő valószínűleg szereti is, ha ellenkeznek vele, — de nem lehet szótlannul — az elismerés szava nélkül — elmenni műve mellett, amely Vrázától és Demetertől Marjánovicson és A. G. Matoson át Krlezsáig a horvát kritikai irodalom legjobb hagyományait fejleszti tovább, az új társadalmi körülmények között. „A vita az irodalom édesanyja” — írja egy essayjében. Pontos megállapításain, irodalmi értékelésein túl, ennek a könyvnek épp az lesz a legnagyobb érdeme, ha arra serkenti az irodalom hivatott munkásait, hogy alaposan, meggondolva vitázzanak a művészet kérdéseiről, amelyeket Simićs ebben a könyvben felvetett és a maga módján tárgyalt.

Lector

A NOLIT köré csoportosuló írók mind gyakrabban és mind elevebben vetik föl a kérdéseket, amelyek foglalkoztatják irodalmunkat. Cikkek és kritikai tanulmányok beszélnek a modern költészet bírálatáról, a mi irodalmunkról, az európai irodalomról, de akár visszazapillantás, akár előretételezés formájában, mindig a háború utáni kor, a második világháború utáni irodalmi forradalomban egyre gazdagabb kor kerül bonckés alá.

Amikor az ember az új folyóiratokat lapozgatja, mondjuk a DELO legújabb számait, Petár Dzsazsics és Miodrag Protics írása mellett első-sorban Marko Risztics irodalmi tanulmányának beillő jegyzeteire gondol. Marko Risztics „Emlékezés és lelkiismeret” címmel Jean Cassou tanulmánykötetéről ír s értékeiről a következőket mondja:

„Kimeríthetetlenek azok az asszociációk, amelyek ebben a könyvben rejlenek és belőle áradnak. Mert benne érintkeznek, kereszteződnek, fölbukkannak és szétágaznak azok a kúszák és görbe vonalak, amelyek összekötik a múltat és a jelent, a múltat és a jövőt, az embert és a nemzetet, a szeretetet és a gyűlöletet, a költészetet és a politikát. Ezt a könyvet egy olyan költő írta, aki egész életében soha nem szűnt meg költőnek lenni, nem szűnt meg egy pillanatra sem a költészet harcosa, a költészet védelmezője lenni, ami azt jelenti, hogy az ember igazságának és jogainak, igazságának és szabadságának harcosa volt. „En azt az embert nevezem költőnek — mondja Jean Cassou, — aki nem oszlik meg.”

Cassou tanulmánykötetének „Rövid emlékezőképesség” a címe s azokról beszél, akik ma olyan könnyen elfelejtik azokat, akik életüket adták a szabadságért és akik maguk sem tudnak élni. „Fekete ez a kor, és az utolsó szabad lelkeknek az maradt, hogy leszállhatnak a mélybe és ott, a holtak társaságában évődjenek saját melankóliájukban.” De amikor bele is egyezik abba, hogy őt pesszimistának tekintsék, Cassou a cselekvés mezején megmutatja, hogy kapcsolatban áll az étellel, és azt mondja, hogy „a pesszimizmus az élet szemléletének a leg-egészségesebb formája s egyben a leghathatósabb is.” Az „optimizmus az elgyermekesedés jele, amelybe a XX század emberiségének legnagyobb része beleesett. Mi pedig fölött emberek vagyunk, és szükségünk van a bátorságra”.

Kétségtelen, hogy Cassou a hathatós pesszimizmusnak ezzel a bátorságával rendelkezik. Mert, mint ahogy ő maga mondja, „ahhoz, hogy bátorsága legyen, szükséges a képzelet, és ahhoz, hogy képzelete legyen, szeretni kell az életet és élni akarni kell.” ...Ez azt is igazolja, hogy a költő, aki szereti az életet, ennek folytán szereti a szabadságot, van bátorsága szabadon és őszintén beszélni, nem lehet és nem

maradhat egy pillanatig sem egyedül akkor, amikor a szabadság védelmére kel. Ezért nagy erkölcsi tisztaságról és erőről nekünk jugoszlávoknak mindeneke előtt azt kell mondanunk, hogy a hála baráti érzéseivel gondolunk Jean Cassou-ra, a költőre, aki megingathatatlan hűséggel és ragaszkodással megmaradt az igazság mellett akkor is, amikor nem volt könnyű az mellett megmaradni. Barátsággal gondolunk arra a haladó emberre, aki 1948-ban meg tudta őrizni Jugoszláviába vetett hitét, és még ennél is többet, sokkal többet, mert ennek a hitének kifejezést mert adni a kominformisták áskálódása és átkozódása ellenére is.

Marko Risztics írása Cassou könyvéről nemcsak az íróknak szól; szól minden kultúr-embernek, aki nyitott szemmel jár a világban s korunk irodalmára úgy tekint, mint a változó és mindig fejlődő élet kifejezésére.

Igy Miodrag Protics írása is komoly érték, amikor Szima Pandurovics kritikusi értékeit elemzi a modern költészetéről.

A szépirodalmi rovat költeményei — a költők és prózairók — új hangot is hoznak Alekszandar Vuco, Dusan Matics, Momcsilo Milankov és Bora Csozics tollából. A gyakrabban szereplő műfajok között föltűnnek a naplójegyzetek, amelyek egy nagy korszakról adnak maradandó dokumentumot. Ha olvasásukba jobban elmélyedünk, akkor úgy érezzük, hogy különösen ez utóbbiak kölcsönöznek elevenséget a DELO legújabb számainak...

ERTHETŐ, hogy mindig fokozottabb érdeklődéssel és ügylátszik nem fogyó türelemmel várja az olvasó a REPUBLIKÁT, még akkor is, ha megjelenésével hónapokat késik. Amint hogy Miroslav Feller a folyóirat legutóbbi számában igen érdekes tanulmányban mutatta be a dal és a tánc történeti fejlődését, úgy ebben a számban is egy történeti visszazapillantást adott a lírai és az elbeszélő költészet fejlődésére és keletkezésére. Homerosz költészetéből bontja ki szemléltető képeit, hogy egészen közel hozza az olvasóhoz a két költői világot. Érdekes az a módszer, ahogy Feller elmondja az elbeszélő költőről azt, hogy a külső világ festője és történéseinek poetikus megörökítője, míg a lírai költő — a zeneköltőhöz hasonlatosan — hírt ad nekünk az ember sokszor mélyen rejtett belső világáról. Mindkettőnek a szó, a ritmus az eszköze, hangszere s talán ezért lehetséges az, hogy a fejlődés folyamán időnként érintkeznek, kölcsönveszik a másik lírai, vagy epikai elemét — vagy — drámai költeményben végképp egyesülnek.

A költészet annyiszor vitatott és sokakat még ma is megtévesztő irányzatáról, a szürrealizmusról Alain Bosque fiatal francia kritikus és költő tanulmányát közli a folyóirat „A szürrealizmus fejlődése és hanyatlása” címmel. Ez az írás a fennebb említett költői

irányzat huszonöt éves történetét mutatja be objektivisták szemszögéből nézve. Jóllehet — amint ezt a REPUBLIKA is leszögezi — mi nem egyezünk az irodalmi kérdések ilyen szemszögéből való beállításával, de ez az írás mégis adat és értékes anyag lehet mindazok számára, akik történeti fejlődésben nézik a nyugateurópai általában az európai költészet alakulását és sokszor nyitott kérdés előtt állnak, amikor a mai modern fiatal költők verseit olvassák.

A horvát irodalmi és művészeti folyóirat legutóbbi száma egy újabb bizonyosság arról, hogy egyéb kérdések megvitatása is helyet kap hasábjain, Dragó Lyubibratics írására gondolunk, a terjedelmes tanulmányra, amely a bürokráciát és annak megjelenési formáját tárgyalja az irodalomban. Egy ilyen tudományos igényű visszapillantás nyomán derül ki, hogy ennek a rendkívül fontos kérdésnek igen kevés nyoma van az irodalomban. Ugylátszik a burzsoá tudomány nem sok gondot fordított a tisztviselők és alkalmazottak magatartására és jogi viszonyaira. A karrierhajhászás, a szolgaszellem, s mindmégannyi más jelenség, amely meghúzódik a burzsoá társadalomban kifejlődött bürokrácia mögött. Am ha a tudományos irodalom nem is foglalkozott mélyebben és rendszeresebben a bürokrácia vizsgálatával, annál többfajta földolgozását és megvilágítását találjuk meg a szépirodalomban. S itt a szépirodalom siet a tudós segítségére, hogy adatot és anyagot adjon a múltból. Lyubibratics elsősorban Balzacot említi, aki realista regényeiben egészen plasztikus és hiteles képet ad az akkori bürokrácia szelleméről, megjelenési formáiról, így egyes regényeiben Dickens is, — azután Krieksa műveiből tárja föl az író a bürokrácia jellemzésének és leírásának körvonalait — így értékes anyagot ad azok számára, akik ennek a kérdésnek a tanulmányozásában tovább akarnak menni.

FIATAL KÖLTŐK ÉS ÍRÓK összefogásából született meg pár hónappal ezelőtt a POLJA című művelődési és művészeti folyóirat. Inkább hetilap formájában jelentkezett, de kétségtelen, hogy tartalmában és programjában is a folyóirat jegyeit hordozza. Egy kicsit a KNJIZEVNE NOVINE új változatára emlékeztet elevevességével és azzal, hogy igyekszik igen komoly helyet biztosítani az új formakeresésnek. A poéták és a szépirodalom mellett a közőírók is hasonló célkitűzésekkel lépnek föl s ez teszi változatosabbá az új kettős szám tartalmát.

Bevezetőjében Zsivojin Csulum az atomról és az emberiség egységéről ír. E mellett igen komoly figyelmet igényel Radivoj Popov „A bibliográfia és a polgár” című tanulmánya, amely az egyszerű és látszólag nem sokatmondó cím mögött sajátos kritikai megvilágításba

helyezi a költőt és magát a költeményt. A költészet erkölcsi értékéről és jelentőségéről olyan írói megvilágítást kaptunk, amely megjelöli helyét a társadalom történéseiben. A költészetnek akkor van igazában racionális funkciója és hasznossága, ha fejlett társadalmi öntudattal érintkezik... És ilyen „miniatűr megállapítások” egész halmaza sorakozik föl ebben az írásban: értékük, hogy összefüggéseikben egy kiépített szemlélet gondolatmenetét hozzák az olvasó elé.

A lap szépirodalma új termést ad: hangban frisset és témában újat. Ezt érezzük Florika Stefan verseiben, Rasa Popov széppróza-töredékében s helyenként azokban a sorokban is, amelyeket Boriszláv Milics fiatal költő közöl. A költők ezuttal is nagyobb számban jelentkeztek, mint a széppróza műveisei, többen vannak és termékenyebbek is, — ezért kapunk szépprózában még kiegészítésül műfordításokat. A műmellékletek közül nem egyet találunk a lyublyanai nemzetközi grafikai kiállítás anyagából — és erről a tárlatról még egy külön beszámoló is beszél.

EGY ÚJABB KEZDEMÉNYEZÉST jelent a RUKOVET negyedik száma. A munkás- és a középiskolás ifjúság számára kiírt irodalmi pályázat visszhangot teremtett máris, és a résztvevőkkel további visszhangot teremt a folyóirat körül, mert a lap azokhoz fordult, akik most indulnak el az irodalom felé. Az új munkatársak nevelésének hasznos lépése ez, különösen akkor, ha a szerkesztőség olyan előrelátó volt, hogy a pályázóknak szabad választást adott a témák és műfajok között. A pályázat prózára és költészetre szól, hivatgatás is vagy toborzó akar lenni, hogy benépesedjen az új lap tábora. Az ilyen kezdeményezést csak dicsérni lehet és propagálni kell, nemcsak a lapokban, hanem az iskolákban, könyvtárakban és ifjúsági egyesületekben is. A mozgalom segíti az irodalmat, az irodalom segíti a mozgalmat — a pályázat szolgálhatja mind a kettőt.

Az írók ohridi kongresszusáról Laták István adott beszámolót és egyben írói tájékoztatót is az olvasónak. A szépirodalom rovatában Sztevan Raicskovics, Lazar Merkovics, Mácsay István, Mira Morokvasics és Ante Zolnaics verseivel találkozunk, Nikola Drenovac regényrészletet közöl, Laták István elbeszélését Gulka Géza fordította horvát nyelvre, Joszip Klárszki egy elbeszélést, Antun Péjics pedig egy novellisztikusan megírt útirajzot adott. A figyelő rovatban a könyvszemléken kívül a színházi emberek és írók új kezdeményezésére, a Szabad Színpad kapcsán a folyóirat ankétet indított, hogy ez a kérdés is a viták során részben kiforrva kerüljön az új változatokat váró színházi közönség elé.

(L.)

Somogyi Pál életéről és vajdasági irodalmi működéséről

Néhány vonással a Vajdaságban harminc év előtt föltűnt proletárköltő, Somogyi Pál működésével szeretnék foglalkozni. Írásait természetesen több megértéssel vehetjük kézbe, ha hányatott sorsát ismerjük a Vajdaságba kerülése előtti időszakból is. Írásain ugyanis határozott nyomokat hagy tipikus proletár életútja. Hányatott munkásélete erős kihatással volt világnézetének és költői arculatának kifermálódására.

Somogyi Pál elszegényedett, kisiparos családban született Kaposvárott, 1894-ben. Apja a kisipari műhelyből kikopva, egy vasipari üzemben helyezkedett el munkásként, de korán elhalálozott. Somogyi Pál édesanyja a Ferencz-józsefi békevilág munkássorsának keservében három gyerekekkel támasz nélkül maradt. Gyári munkát vállalt, hogy három félárva gyermekének legalább a sovány kenyeret megszerezhesse. A kis Pál is, mint testvéreit, amint elérte a 13 éves kort, inasnak adta. Egy kaposvári kárpitösmesterhez szerződttette fiát, miután az a népiszkola felsőbb osztályait elvégezte és egy éve kifutóskodott már. Őt esztendőre szegődött el Pál, teljes ellátással. Aki ismeri a régi inasok sorsát, tudhatja, mit jelentett őt esztendei teljes kiszolgáltatottság egy régifajta kisipari műhelyben. Olyan rügött-pofozott, rongyokban tartott és gyöngé koszon hajszolt kisinas volt Somogyi, mint annyi sokezer társa akkoriban. De könnyek és bajok közt is kitartott és 18 éves korában segédkönyvet szerzett. Az első világháború előestéjén gazdasági pangás állt be, és a munkanélküli Somogyi emiatt maradt kereset nélkül. Pestre került munkát keresni. Valami szakszervezeti segítyen tengődött egy ideig, néha valamit dolgoztatott is akkoriban. A lázas idő s a nagyváros a munkásosztály öntudatra ébredező fiát nevelte Somogyiból, a nemrég még megalázott ifjúmunkásból. De ekkor kitört a világháború és Somogyit mindjárt a háború elején behívták katonának. Rövid kiképzés után a frontra került, és már 1915-ben orosz hadifogságba esett.

Hadifogsága idején sokfelé elvetődött a cári birodalom területén, Déloroszország szteppéire, aztán a Kaukázusba. Majd a Fekete-tenger és

a Káspi-tó partja, meg a Volgavidék volt fogságos életének keserves tája. Mert a hadifogság a tisztok számára sem gyönyörűség, de különösképpen nem az a legénységbeliek számára. Somogyi sebesülten esett fogságba. Sérült lábfejjével hadikórházba vitték. Lába meggyógyult, de gyöngébb, rokkant maradt. Lábára rendes körülmények között nem sántított, de ha gyaloglásban elfáradt, húzni kezdte sérült lábaféjét, s kicsit ilyenkor bicegett.

A fogolytáborból parasztok kérték ki Somogyiékát munkára. Nagybirtokon is dolgoztak. Majd bányába vezényelték át őket. Később kikötői rakodómunkások közé került Somogyi néhány társával, Odesszába. Itt-ott ipari szaktudása segítségével, meg elsajátított orosz nyelvtudásával a végefelé könnyíthetett fogolysorsán. Az elégedetlen és egyre jobban szervezkedő orosz munkássággal való érintkezése néhány munkahelyén, a már hazulról hozott forradalmi nézetek megerősödéséhez vezetett Somogyinál is, mint annyi más hadifogoly társánál.

A cárizmus megdöntése után Somogyi hazatért szülőföldjére, hogy most már mint a forradalom híve, a forrongó magyar munkásosztály élcsapatához csatlakozzék. Hazatérte idején a forradalmi szervezkedés már folyik, és kitör nemsokára a munkásság vörös forradalma, megalakul a Magyar Tanácsuralom. Somogyi vörösőr lesz és a kultúr munka, a fölvilágosító propaganda terén lázas sietséggel tevékenykedik. Tanul és tanít. Ekkor veszi kezébe először a tollat: tudósításokat ír a fővárosi osztálysajtónak, cikkeket a helyi munkáslapba. S megpróbálja papírra vetni azokat az érzéseket és gondolatokat is, amelyek a fogolytáborok priccén, nehezen muló órákon megkörnyékezték.

Egész szívével a munkásuralom szolgálatában állt. De a magyar vörös forradalmat saját hibái és az ellenség túlereje következtében leverik. Somogyi az utolsó pillanatig a proletárdiktatura vidéki harcosainak sorában áll. A győztes ellenforradalmi hullám börtönbe sodorja szülővárosában. Onnan Pécsre szökik. Ott él rövid ideig a szabad szólás földjén, a baranyai szerb-magyar köztársaság kicsiny mentsvárának területén. Itt színész és szavalóestek előadója Somogyi. Itt

jelennek meg első versei és munkáséletből vett kapcsolatai nyomtatásban. Aztán a Horthy-csapatok Pécsre is behatolnak az európai reakció jóvoltából. Somogyira megint börtön vár. Elítélik. Sopronban zárják be.

Ebből az időből származik a „Börtönének” című versciklusa „Átok áldott tűz” címet viselő verskötetében. A versciklus „Éj a tömlőben” cím alatt található darabjában így zajdul föl Somogyi:

„A tömlőcnek vasajtáját
Bús ökleim nem törik át,
Kezemre verve súlyos bilincs,
De lélekre bilincs itt sincs!”

A börtönből megszökik és Jugoszláviába menekül. Ekkor fonódik össze sorsa egyidőre a jugoszláviai magyar munkásság sorsával...

Ezt kellett előljáróban elmondanom. S most rátérek jugoszláviai hányattatásának és költői fejlődésének taglalására.

A királyi Jugoszláviában az emigránsok szomorú kenyere vár a lábára rokkant fiatal harcosra. Ipari szakmájában próbál elhelyezkedni Szabadkán, majd Beográdban. A világháború utáni zilált gazdasági élet nehéz körülményei szorongatják a dolgozókat. Sztrájk sztrájkot ér. Forradalmi megmozdulások mindenfelé. Az újkori történelemben először egyesült jugoszláv népek munkásosztálya lendületes szervezkedésbe kezd és egyre öntudatosabban követeli jogait. Az új tőkés fejlődését szolgáló királyi uralom durva önkénye és kivételes törvénye, az „Obznana” erre a válasz. A vörös emigránsokra különösen vigyáznak. Állandó rendőrségi szekuráznak vetik alá őket. Somogyi is sokat nélkülöz, anyagilag kínlódik. Néha az emigránsok egyesülete segélyére is rászorul. Évekig tartó hányattatása után Noviszádon telepszik meg. Itt valamivel állandóbb jellegű munkához jut. Aztán a munkásosztály kultúrmunkájába kapcsolódik megint szívvel-lélekkel. Részt vesz minden munkáselőadáson, mint amatőr színjátkozó, majd mint egyre ismertebb szavalóművész, aki a forradalmi költészetből vett gyöngyszemeket csillogóan tárja a munkásközönség elé. Sok helyre meghívják a munkás kultúrotthonok színpadaira és itt Somogyi a maga verseivel együtt szavalja el a magyar irt és magyarra fordított proletár-verseket. Saját verseit meg is jelenteti már az ekkor meginduló és egyre forradalmibb hangú „Szervezett Munkás” című, szép példány-számban nyomott munkáslapban. Már ismerik a dolgozók szerzte Vajdaságban, de elsősorban a fejlődő Noviszádon. „Terjed a tűz” — idézik neki tréfásan egyik ismert verse címét s köszönik bizalmas szeretettel a munkások.

A műsoros esteken szavalt és a munkáslapokban közzétett verseit a Faust-könyvkiadó-vállalat kötetbe gyűjtve kiadja Noviszádon, 1926-ban. A könyvet valósággal szétkapkodják a szakszervezeti kultúrsoportokban. Végre egy igazán a munkásokhoz szóló és érthető, korszerű költő Vajdaságban! És arról beszél, amiről az életben és a kortársi történelemben szó van. Mert amit a polgári, magukat baloldalinak valló költők „összemosodernkedtek” ezekben az években, az a polgárt és a munkást egyaránt inkább elriasztotta az új irodalomtól, semhogy hívévé szegődött volna.

Somogyi könyvének bekezdő sorai már az első lapon megkapták a munkásolvasót:

„Bár lenne láng, mely felbuzdul itt az ének,
S nagy panaszimban panaszok elégnének”.

Somogyi friss hangon így dalol e könyvében:

„A tüzet most szakadatlan szítom, szítom!
S győzve, mint űzi a sötétet, látva
Kiáltak bele a viharárba,
A viharba, mely bűnférges
Óstörzseket gyújt, döngöget...” (Pirkad)

„Május elseje” című versében büszke erővel zengi:

„Bíborvörös tüzet a mai hajnalpírnak
nem kormozta be a gyárpokol torka.
S a sápadt páriák felájult átmába
nem bődült ma riasztón a gyári kürt.
Hidegen lapulnak az izmos kazánok
és a sötét gépszörnyek is ezen a napon
oly büszke csillogó arccal merednek
tehetetlen gazdáik pöffedt képébe,
mint alkotóik: az izmos, rongyos proletárok.”

Az első világháború utáni pillanatnyi gazdasági föliendülést hamarosan tartós pangás váltja fel, különösen a fejletlen iparú és mezőgazdasági államokban. Így Jugoszláviában is. Sztrájk sztrájkot követ, a munkásság védekezik, de a munkanélküliség fokozatosan növekszik és a bérek morzsolódnak lefelé. Somogyi szinte népdalszerű egyszerűséggel énekl:

„Rossz viskómba befúj a szél,
Dörzsöld kezed, melegedjél...
Hűvös köd ült őszi tájra:
Ruhánk rongyos, pénz nincs fára...
Fűtött szoba csak hő óhaj...
Gyerekstrás... Asszonyóhaj...
A tél ránktör nemsokára,
Hej, hol a mi munkánk ára?!”

(Proletárok őszi dala)

Azonban rendületlenül bízik az öntudatosodó és erősödő munkásmozgalom harcának sikerében, s ezt a hitét a „Szervezett Munkás” hatalmas olvasótáborában tudatosítja:

„De érezzük, téped már láncaid,
Szent korbácsod a kím, a vágy, a hit,
Agyunkba és vérző szívünkbe hasít,
Világít, szít, barrikádra űz
A megváltó, átok-áldott Tűz!”

(Átok-áldott Tűz)

Ide-oda vetődve megleli asszonytársát, aki néhány évig, amíg tőle el nem szakították, elviselhetőbbé tette üzött életét. Vigasztalást, biztatást jelent számára a megértő nő közelsége. Írás terén ekkor a legtevékenyebb, mert némiképp mégis rendezettebbek szűkös mindennapjai. Közvetlen, meleg sorokkal üdvözli élettársát:

„Te vagy, akit kerestem, vártam,
Asszonyom, nővérem, sorstársam...
Szenvedő, drága Magadban
Sugaras, szép Tavasz van.”

(Asszonyomhoz)

Emberi boldogságában csak annál jobban látja kötelességét Somogyi. A versírás mellett tudósításokat is küld a forradalmasító orgánumnak, a „Szervezett Munkás”-nak.

A munkásosztály soraiba megfizetett ügynökök húzódnak be, frakciókat igyekeznek teremteni. A kommuniszták csak illegálisan tevékenykedhetnek. De a szakszervezetek legálisan tömörítik vezetésük alatt a dolgozókat, s éppen itt igyekeznek egyenlenséget és megosztást előidézni a frakciózó burzsoá-bérencék. Övni kell

és még átfogóbbá építeni a szindikalista tömegek szervezeti egységét. Somogyi az agitátor-költő szavával segít, s versét a munkásegység híveinek ajánlja:

„Tedd bús kezembe testvérem bús kezedet.
Hajtsd a szívemre proletár szívedet,
Kérges a tiéd is, akár az enyém,
Vérzik a szíved is, akár az enyém.”

(Tedd bús kezembe...)

A gazdasági válság csapásai alatt soralkat egyre öntudatosabban tömörítő munkásokhoz szinte kiáltványszerűen megfogalmazott versben fordul:

„Robotosok, véreim,
legyetek készen!
Mindenre és mindenkor,
mert emberibb holnapunk szülőanyjának
már érett áldottsága felé gyilkos tenyerek
sötét rengetege nyúl...

Mindenütt legyetek készen,
millió felé szétszórva is,
tömören és retentően
Együtt!”
Együtt!”

(Kialtás)

Az 1924—25-ös kínai forrongás nagy harcainak híreiből is biztatást merít és a félgymarmati sorsú jugoszláviai dolgozók felé kiáltja bátran:

„Ó, Kína!
de szörnyen egy a sorsa minden
Kulinak,
legyen az sárga vagy fehér,
egy a Vér, a Könny, a Szív, a Jaj...
A mi vállunk is már régesrég sebes,
a Terhet már-már nem is bírja...
mert Kína van nálunk is,
Kín! Kína...”

(Kína)

Minden vereség, minden kín és baj fárasztó, leszerelő hatása ellenébe szegezi törhetetlen bizalmát a munkásosztály végső győzelmében, és hittel hirdeti:

„Vérünknek, könnyünknek viharzó tengerén
[át

Holnap eljön a Miországunk!”
(Holnap eljön a Miországunk)

Az első világháború utáni forradalmi megmozdulások a munkásosztály oldalán szólaltattak meg egy sereg fiatal költőt, akik később hivatalokba lépve elhallgattak, megalkudtak. Róluk mondja Somogyi:

„...szomorú napszámások,
kik visszacsákányolják
a bűnmocskos régi köveket...
s csorbát ütnek az Új Fundamentumon is,
és sápadozva lankasztják
lelkük gyönyörű lángjait:

Hitünket! —
Kenyeret keresnek!...
De titokban könnyező szemek egymást
[gyűjtják!

a kézzorításuk mégis tüzet szít!
Éjszaka újra Építenek!...” (Új költők)

Legszébb szavai mindig a munkásról szólnak, a küzdő történelmi osztály megszemélyesítőjéről.

„...Ki egy fojtó, szennyes árral szemben
[csodás

Harcra felkelt
És sebzett vállalva Emberré emeli
Az embert!”

Somogyi verseskötetében változatos képsorozatot kapunk a munkásélet első világháború utáni nyugtalan korszakából. Lázító tények dalba foglalásai ezek, melyek fölkelésre, harcra buzdítják a még habozó, késlekedő dolgozókat is. A sokszor lesújtóan szomorú képek mellett is hol nyíltan, hol burkoltabban ott az elkerülhetetlen harcra intó sugallat. Még a fájdalmas jajdulás is a tudatosítást szolgálja.

„Átok-áldott Tűz” című kötete utolsó versét egészében ideiktatom, mert 1926-ból benne van Somogyi egész költői hitvallása. S ha szabad ezt így fogalmaznom egy autodidakta költőről, élete olyan időszakában, amikor még művészeti kérdéseket kevésbé tisztázott, mint a nemsokára elkövetkező évek alatt, midőn fegyvertársakat kapott — ebben a kötetzáró versében szinte „Ars poetica”-ját adja Somogyi. A vers így szól:

„NEM ÉN DALOLOK

Robot után, ha munkára szít a szívem,
hogy versekbe rójam lelkem szavát,
nem én dalolok!
Torz cinizmussal ne csodálkozzatok
hazug csodák bűnterhes költői,
hogy fáradt szemeim mindig csak
a mélységeket látják...
Az én szemeimbe bele költöztek
a szenvedők, a letiportak, a szegények.
ó, és azóta minden szépeteiken, jótokon,
minden dolgaitokon
az Ó vérüket, a véretem látom...
És orgiás gyönyöröttek
csillanó sikolyába
a Mi szűztiszta elrabolt örömlink,
örök lázadó, megölt örömlink sikong.

S ha perzsel a szavam,
nem én gyűjtogatok!
Igatört sebeknek égető láza ez...
Halott-élők jajos, könnyes sorsa,
a sorsom ordít ki belőlem! —
Hulló vérünk rőt lángja énekel.
Millió sebzett szívek ölelik
forró testvéröleléssel az én szívemet...
Nem én dalolok!”

Verseivel ekkor Somogyi a vajdasági magyar dolgozók kultúréletének egyik legismertebb alkotója. A szakszervezeteknek egyre népesebb kultúrothonai nyílnak ott műsoros esteket rendeznek, ezeken az esteken Somogyi kis egyfelvonasos színművei is színre kerülnek. (A kenyér. A házbér.) Egyik kis színművét a Munkásnaptár közli 1927-ben. Néhány kisebb realista elbeszélése is olvasók elé jut a munkáslap irodalmi mellékleteiben.

Ezek az írások a munkásság életének mindennapijaiból szakítanak ki egy-egy fájdalmasan igaz jelenetet. Munkanélküliség és következményei: erkölcsi botlások, lezúllás, nők elbukása, gyermekek szenvedései stb. a leggyakoribb tárgyak ezekben a prózai művekben. A tél szonya, a házbéruzsora; a munkásáruló tevékenysége, gyermeküket odahaza bezáró munkába menő anyák sorsa kap közvetlen tanúsággal megrajzolt képet Somogyi e rövidlevegű, realista frászaiban. A régi szocialdemokrata sajtó irodalmi termékeinek szentimentalizmusa is fölülrik nála. Ez természetes is, ifjúkori előolvasmányai

voltak a régi budapesti Népszava efféle írásművei.

Megírja Somogyi egyetlen egész estet betöltő színművét „A díj” címen. Ez a drámája 1929 végén jelenik meg a noviszádi „Uránia” nyomdavidallalat kiadásában. És később jónéhány munkás műkedvelőcsoport műsorára került. A dráma magvát Somogyi „Átok-áldott Tűz” című verses-kötetének ugyancsak „A díj” címet viselő versében már megtaláljuk. A négy színpadi képbe szorított munkásdráma ma már túl elcsietettnek, és sok helyt hamisan érzélgősnek tűnik. A tőkés alakokat meglehetősen szimplán ábrázolja, de a munkás-szereplőket többoldalúan és igen emberien festi meg. Az egyszerű cselekmény könnyen gördül. Somogyi jó színpadi nyelven beszélteti szereplőit, és ha a banális történet helyenkénti naivitása nem zavarna, egy színpadra termelt író oroszlánkörmeit sejtethetnénk meg színművében. A polgári limonádé-operettek, régi népszínművek és üzletes, úri szalondrámák mellett „A díj” mégis őszinte és becsületes hangjával, munkásokat, elnyomottakat bemutató jeleneteivel jónéhány amatőrszínpadon sikert aratott. Ugyanis a két szobadíszletben mindössze 11 szereplővel előadható darab igen alkalmas volt munkások műkedvelő színpadaira.

Legerőteljesebben továbbra is őszintehangú versei szólnak persze a munkásolvásokhoz. Most már polgári oldalról is elismerések érnek. A vajdasági magyar írók erősen kisebbségi keretű összefogételére, az úgynevezett „Becsei Helikon”-ra is meghívja Somogyit Szenteleki 1928-ban. Várkonyi Nándor, pécsi egyetemi tanár a „Modern magyar irodalom” című irodalomtörténeti összefoglalójában a vajdasági irodalomról szóló ismertetésében Somogyi Pál munkásságát is belefoglalja 1929-ben.

Igen termékeny munkásságot fejt ki ezidőtájt Somogyi. Emellett időről-időre beköszöntő munkanélküli napjait önképzésre fordítja. Hatalmas kedvvel tanul és most már tudatosan képi magát az írói hivatásra. A helyesírást is elsajátítja a húszas évek végére.

A munkássajtó terjesztésében is tevékenyen vett részt. Sokszor külföldi haladó könyvkiadók hozzá küldik könyveiket és folyóirataikat terjesztés végett. Ő baráti és kultúr-munkatársi köre segítségével terjeszti Noviszádon. Ekkoriban már a Párisi Munkás, az egyesültállamokbeli Új Flóra, a kanadai Munkás, a moszkvai Új Március hozzák néha írásait, és egyes rövidebb életű délamerikai magyar proletárújságok. Olykor a szlovenszói és erdélyi magyar munkáslapok is átveszik egy-egy nálunk kinyomtatott versét, novelláját.

Az 1929. január 6-i diktatúra eltaposta Jugoszláviában a szabad munkássajtót. Ezentúl verseit a Vajdasági Írás-ban jelentette meg, a Szenteleki Kornél szabadelvű szerkesztésében megjelenő polgári irodalmi lapban. A Vajdasági Írás-ban jelent meg: „Kép”, „Köztetek vagytok”, „Ősz a külvárosban”, „Örök tovább”, „A legszentebb öröm ormán”, „Nem én akarom” című és még két-három más verse.

Innen „a polgári művészlap hasábjairól is a dolgozóknak üzen „Köztetek vagytok” című versében:

„Köztetek vagytok.
Olyan egyszerűen
mint Föld, Nap és Kenyér,
testvérként, mint test és vér,
teremtő nyomorgók harcos hitével,
gyermeki szeretettel,
mintha kalácsot gyúrnék tinéktek,
fájóhéjú családom, Dolgozók!”

A zordon cenzura még nem elég ügyes és egyideig becsületes hangú írások is napvilágot látnak e lapban itt-ott. Somogyi is a Vajdasági Írás csendőrök megnövekedett árnyáiról ír akiknek a holdfényben árulón megcsillan a szuronyuk; meg a vackukon fetrengő munkanélküliek lázas álmairól 1929-ben. (Éjszaka a külvárosban) Világválság van és friss királyi diktatúra, s a munkásköltő lantjáról a polgári újság oldalain is a való lét nyugtalan hangjai szólnak. De a diktatúra kívánságait jobban szolgáló vajdasági napilapok irodalmi mellékletébe nem küld Somogyi írásokat. A napilapok problémátlan, szorokoztató irodalmat akarnak. Somogyi pedig akkor is bátran ezt vallja:

„Kitépném a szívem, ha csilingelő, bűbájos
[verseket szülné azoknak,
kik vad lármával rontanak rám.
Cirógatni címikus, pöffedt arcukat,
kik arcomba bikacsökkal csapkodnak,
édes csemegét dús asztalukra,
kik könnyes éhségem könnyezve nevetik.
„Kitépném a szívem, ha csilingelő, bűbájos
ha mélysége gyémántját önekik teremné.”

Egyre jobban ellenőrzés alá veszi a rendőrség Somogyit. Munkájából is kiteszik. Alkalmi ipari munkából él, mert irodalmi munkásságáért is rendszertelenül, néhanapján kap csak egy kevés tiszteletdíjat. A munkáslapok ott sem tudták jól fizetni. Betegsége is — régi gyomorbaja — bánja. A gyomor érzékennyé válik a nyomorban. Sokszor a szomorúság is elfogja. Ilyen rossz hangulaban is együtt érez a társaival és a bús hangulat is lázító képeket rajzoltat vele, s a Vajdasági Írás ezeket közölte:

„Fájón érzem most szíveteket
göthös viskók, pocsolás utak, úttalan
vándorok, vackatlan csavargók, gunyátlan
koldúsok, kirigottak, lettportak, rászédettek,
becsapottak,
gúnyhóttan, házatlan Hazátlanok,
ködös, fekete kétségbeesés...
szent lányú lázadás
munkanélküliek éhes, roppant hadserege!

Mikor mint zord kaszás rátör
a külvárosra az ősz
és én elnyúlt cipőben, ordaslázzal
csatangolok a csatakos utcákon,
vérzöm felfáj
sebzett, üzött farkas-voltom,
a magamé és minden mezítlábas,
kivert kutycáé... (Ősz a külvárosban)

Hangja halkabb, mert polgári lapban ez a hang is túl merész, és a cenzura miatt sem kiálthat teljes erővel.

Majd a Vajdasági Írás-ban munkásírók műveiről ír rövid, de találó bírálatokat. És itt, e lap hasábjain búcsúztatja el Csizmadia Sándort, az 1929-ben elhalálozott egykori proletárköltőt. — a későbbi renegátot. Somogyi Csizmadia Sándor életútjának ismertetésével mutat rá a munkásosztály árulóinak sorsára, megsemmisülésére.

1930-ban jegyzeteiből Somogyi e sorok írójának diktálta gépbe vaszkos hadifogyó-regényét. Ahogy negyedszázados távlatból visszaemlékszem, különösen érdekesek voltak fogságelötti frontélményeinek leírásai, fogságba esésének eseménye és a fogság idején caricini és odesszai eseteinek leírása. A caricini tevékről írt érdekesen, az odesszai kikötői teaházról, a zsufolt fogolytáborról és a parasztnyákról, meg a nagy-

birtokokról, ahová munkára vitték őket. Különösen büszke volt arra Somogyi, hogy az akkori divatos magyar hadifogolyregények közül — amelyeket mind csak tiszték írtak — az övé volt az első hadifogságos legénységi regény. Az ő leírásai a közlegények sokkal nehezebb fogságos élményeinek leírását tartalmazták. Egy amerikai munkásnap, ha jól emlékszem, az Új Flóra kezdte közzéadni folytatásokban. Hogy végig közölte-e, azt nem tudom.

E regény gépelésékor bő vénáju elbeszélőt ismertem meg Somogyiban. 36 éves volt ebben az időben. Ha kiegyensúlyozott élet és további tanulási lehetőségek várnak rá, ki tudja, talán jóval jelentősebb íróvá fejlődhetett volna még...

Az írás mellett egyre sokoldalúbban kapcsolódott a legális formákat kereső munkás kultúrtevékenységbe. Ez pedig szálka volt a „vendéglátó” hatóság szemében. Még jobban bekapcsolódott Somogyi a külföldről érkezett magyar baloldali sajtótermékek, könyvek, folyóiratok terjesztésébe is. E sorok írójával együtt valószínűleg terjesztői hálózatot tervezett a féllegális sajtóterjesztésre.

A királyi parancsuralom rendőrhatalósága igyekezett megszabadulni a magyar emigráció baloldali elemeitől. Újságírókat utasított ki Magyarországra, munkásokat toloncoltatott ki Magyarországra és Ausztriába. El akart távolítani az elpolgáricosodott és megalkuvó emigránsok köré-

ből minden izgató elemet, mert a valóban baloldali emigránsok hatással bírtak a jugoszláviai magyarok viselkedésére is. A félig és egészen illegális baloldali sajtó terjesztésében való tevékenységét használta föl a királyi rendőrhatalóság formális oknak Somogyi eltávolítására. Kikutatták Jugoszláviából Tolonc úton hurcolták egyik jugoszláviai fogházból a másikba. Még szerencséje volt, hogy tiltakozása sikerrel járt; nem Magyarországra dobták ki, ahol akkor stárium volt, és ahol Somogyit, mint szökött fegyencet, kötél általi halál fenyegette.

Hosszas huzavona után Ausztriába dobták át. Ott is börtönökben lakott egy ideig. A háborús és hadifogságos évek idején szerzett gyomor-baja a fogházi életben most elhatalmasodott. A Nemzetközi Vörös Segély szervezet segítette elő, hogy Somogyi már betegesen a Szovjetunióba juthasson. Egyszer-kétszer aztán még hallottuk nevét és verseit a moszkvai magyarnyelvű rádióadásokban, s aztán 1936—37 táján az a hír terjedt el Vajdaságban, hogy Somogyi a Szovjetunióban elhalálozott. Azóta más megbízható hír, amely az ellenkezőjét bizonyította volna ennek, nem jött és újabb irodalmi működéséről sincs tudomásunk. Így azt kell hinnünk, hogy az a kevés idő amit Noviszádon töltött s amikor írásai Vajdaságban napvilágra kerültek, volt irodalmi működésének legfontosabb időszaka.

Laták István

Száva Sumánovics

Szüret

Részeg hajó

Feljegyzések Szava Sumanovics
művészetéről

Száva Sumanovics festőművész Siden született. Már a középiskolában megszerette a festészetet; a képzőművészeti iskolát aztán Zágrebben végezte. 1930-ig több ízben és huzamosabb ideig tartózkodott a francia fővárosban, ekkor tért haza végleg, szülővárosába. 1942-ben az usztasák kivégezték. Legjelentősebb művének a „Részeg hajó” című festményét tartják; az alábbi sorokban is főleg erről a művéről lesz szó.

Száva Sumanovics

Fürdőző nők

Száva Sumanovics neve nálunk először az 1920-ban, Zágrebben rendezett kiállításán után vált ismertté. A „Részeg hajó”, című festménye nemcsak festői körökben tette népszerűvé és nemcsak nálunk az országban: Párisban is sokat beszéltek és írtak róla, a „negyvenezer festő városában”. Párisban, ahol negyedszázadnál hosszabb ideig élt és talán leginkább eresztett gyökeret. Önéletrajzában, amelyet az 1929-ben Beográdban megrendezett kiállításának katalógusa elé írt, Sumanovics panaszkodik a bírálat és a közönség megnemértése miatt, amely lyel a húszas években rendezett zágrebi kiállítását fogadták „... a közönséget meghökkentették ezek a képek, a kritika nem mer őszintén lenni, mert megdöbbsentette az új és ismeretlen... A hatalmon lévő „jó polgárok” elhatárolták magukat minden ilyen művészi felfogástól...” Ha nem ismernénk Sumanovics betegségét (idegbajban szenvedett) és teljes hitelt adnánk szavainak, ezek könnyen félrevezethetnének. Azonban művészetének néhány korabeli bírálata megcáfolja a művész bizonyos állításait. Ha nem is ért el még akkortájt teljes művészi önállóságot s ezek a képek telítve vannak még más mesterek utánzásával, utánérzéssel — elismerő szavakat és bátorítást is ka-

pott olyanok tollából éppen, akiknek szavait esztétikai kérdésekben akkor nagyrabecsülték és ezek a szavak még ma is cáfolhatatlanul érvényesek.

E korból származó képeiről Sumanovics így ír: „Párisban (ahová 1920-ban utazott ki a képzőművészeti iskola elvégzése után) először Deren és Fries művészeti törekvéseinek hatására alkottam és André Lhote-nál végzett háromhónapos tanfolyam után átvettem a kubisták stílusát, amint az Párisban abban az időben igen divatos volt. Lhote sok mindenben hatott rám, azonban nem kizárólagosan, mert volt itt más befolyás is Picassótól Gromerig és Herbenig. Nem voltam talán eredeti, azonban minden alkotásom lényegesen különbözött az ő műveiktől.” A kubista festészet alapvető elveinek elfogadása mellett olyan irányzatról van szó nálam, amely a racionalizmusnak elsőbbséget ad; konstruktív eljárásról „a racionalizmus modern manifesztációjáról”.

Mint ahogy minden művészi újszerűségnél lenni szokott — különösen viszonylagosan konzervatív környezetben, mint a miénk — ellenállás és megnemértés ezekkel a képekkel szemben egyaránt volt. A kritika azonban igenis beszélt róluk, foglalkozott velük. Sumanovics

művészetéről legkedvezőbben, legegzeztábban két költő beszélt: Rastko Petrovics és Anun Branko Szimics „Konstruktív festőművészet” című közös cikkükben a zagrebi „Savremenik” 1921 évi márciusi számában. E cikkben mindkettő benyomásokot közölnek Sumanovics képeiről. Elemézve a konstruktivitást a művészetben Cézanne-től a kubizmusig, Rastko Petrovics ezeket mondja Sumanovicsról:

„Ennek a művésznek stílusa nagyvonalú, olyan mint nagy emlékművek építőinek és építészének művészete... annál nehezebb számára az atelier-munka. Milyen konstrukciókat ad magából! Képei szilárdabbak, mint a szikla.

Vizsgáljunk meg két monumentális realista Sumanovics képet: a Szüretet valamint a Halaszokat. A művész ilyen stílusa, ilyen stílusbeli válogatása után következnek a neorealista korszak, ahol ez a művészet a legerdekesebb temperamentumok kifejezésére és a legerdekesebb örömteli ábrázolására szolgál.”

A. B. Szimics többek között ezeket mondja: „Sumanovics egészen elmerülve abban a törekvésben, hogy konstruáljon, összes festőink közül a legmerészebb kísérletbe fogott. Konstruktív törekvései ellen igazán nem lehet senkinek kifogása.

Mindazok a megjegyzések, hogy művészete versenyfutás a kor divatjával, kísérlet hogy szenzációt keltsen, azt mutatják, hogy ezek a bírálók a dolgot olcsón, sematikusan kezelik. Én magam meg vagyok győződve Sumanovics művészi őszinteségéről, hogy milyen a művészet jövője, azt nem tudom: azt hiszem ilyesmiben nem lehet jóslásba „bocsátkozni”, különösen ha olyan fiatal festőről van szó, mint Sumanovics. Azonban úgy vélem, hogy tehetsége és egynéhány képe meggyőzhet bennünket arról, hogy egyre önállóbb lesz és ez remélni enged, hogy jelentős festővé válik; pályafutásában ezt őszintén kívánjuk neki.”

Nehéz elhinni, hogy Sumanovics nem ismerete a két költő bírálatának szövegét. Rastko Petrovicsal egyenesen jólábon élt s így még kevésbé hihető, hogy írásait nem ismerte. Ha azonban figyelembe vesszük, hány megnemértő kritikai írás született róla ekkortájt (amiről az előbb idézett szövegben Szimics is beszél) és a művész depressziós lelkiállapotát amelyben akkor élt (a szavaknak bántóbb értelmük nő, mint amit valóban jelentenek) akkor az úgy világosabb lesz. Sumanovicssal valójában majdnem ugyanaz történt, mint Van Gogh-al: éppen a betegségük miatt elnagyítottak egyes eseményeket és így a reagálásuk is elnagyolt. Sumanovics különben ebben az önéletrajzában más helyen is tanújelét adja ilyen elnagyolt, hibás reagálásnak, különösen ahol anyagi helyzetéről beszél.

A zagrebi kiállítás és első párisi útja után Sumanovics néhány évig itthon él; 1925-ben azonban ismét Párisban találjuk. Ezek a művész rendkívül termékeny és festői fejlődésében rendkívül jelentős éveit. Ezekben az esztendőkből fokozatosan és biztosan megszabadul a kubizmustól. Elsajátítva ettől a művészi iránytól a szükséges tapasztalatokat valamint a képek megkonstruálásának biztonságát, művészete egyre gazdagabb lesz, mondhatnánk egyre tudatosabb és szenvedélyesebb koloristává érlelődik. Párisban is kiállít, itt is feltűnik. Florent Fels ismert műbíráló a „Lart Vivant” című folyóiratban 1926-ban ezeket írja róla:

„Sumanovics arra törekszik, hogy megszabaduljon Lhote befolyásától. Ez az érzékeny, tanulékony művész szinte váratlan víziókat tár elének hazájáról, amelynek még kevés a festője.”

S ekkortól kezdve a párisi sajtóban fokozatosan követhetjük Sumanovics fejlődését. Ugyanennek a folyóiratnak 1927 novemberi számában ezt olvashatjuk Jacques Guenne tollából:

„Már a múlt évben felhívtuk olvasóink figyelmét ennek a művésznek nevére. Paraszt-származású fiatal festő ez, aki tíz év előtt jött zserbiából (Guenne itt tárgyi tévedésben van, Sumanovics 1920-ban érkezett Párisba tehát hét évvel a cikk megjelenése előtt, M. K.) és André Lhote tanítvány volt. Tőle tanulta a kompozíció szellemét, azonban a kifejezés keresésében majdnem egész önállóvá lett. Nagyon szeret nőket festeni, de még inkább virágos mezőket, fákat, amelyeket bearanyoz a napfény.”

És következik az az esztendő, amelyben Sumanovics eléri művészete legnagyobb győzelmét. 1928 elején a „Független művészek szalonjában” — amely mindig szabadabb és extremer volt a régi párisi „Salon”, a „Részeg hajó” volt a kiállítás nagy eseménye, az év nagy képe. A ruhába bújtatott, félmeztelen vagy meztelen emberi testeknek ez az érzéki összefonódása virtuóz megfestésben — olyan megfestésben, hogy hús-vér valóságot jelképeznek és érzékeltetik az erőt és a szépséget — ez az, ami a közönséget s a kritikusokat megbűvölte. Különösen az utóbbiakat. A párisi kritika fellelkesül, mint ritkán azelőtt. Még a legszkeptikusabb bíráló is, mint Paul Fierens ezt írja a „Journal des Debats” január 20-iki számában:

„Sumanovics olyan képet állít ki, mint valami Meduza tutaj (1) — ez azonban nem szerencsétlen hajótörötték képe, ellenkezőleg. Itt nincs éhhalál, sőt! Ha izléstelen is, ez a kép bizonyossága egy örömteli romantícizmus felé való fejlődésnek, ami következetesen él ebben a festőben.”

Ugyanaznap a Comedia közli René Jean cikket; a cikkíró összehasonlítja Sumanovicsot a többi kiállítóval és így ír:

„Az említett művészekkel szemben Sumanovics az expresszív érzékiség egyik érdekes művét adta a „Részeg hajó” című képében; egyszerű csónak ez, amelyen a hajósok összekeverednek félmeztelen vagy meztelen, fürdőruhás nőkkel egy dárídó maradványai fölött. A kép egy rendkívül komplikált poema elemeit tartalmazza. A fények és árnyak tudatosan ritmusba fonódnak nála, képe minden színárnyalatával romantikus örömet fejez ki.”

Sumanovics maga ezekről a párisi évekről és a „Részeg hajó” című képről ezeket mondja:

„Párisban 1925 óta életem, itt műtermem is volt egészen 1928-ban bekövetkezett megbetegedésemig. Akkor a téli párisi láz meggyötört, idegbeteggé tett... Jött a Függetlenek Szalonja, itt állítottam ki a Részeg hajó-t és egy tájképet, az előbbiről sokat vitatkoztak... Párisban egész életem 1925-től éles harc volt, harcoltam önmagammal a gyász és a szentimentalizmus ellen s így a képeimet világos tónusban és vidám színezéssel festettem.”

Párisból — mint már mondtuk — Sumanovics visszatér hazájába; itt gyógykezeléssel magát és 1929 novemberében megnyitja első beográdi kiállítását. Ennek a tárlatnak eredménye kettős: erkölcsi és anyagi siker. A dicséret és elismerés mellett, amellyel a kritika és a közönség adózott neki, Sumanovics eladta összes kiállított képeit, így a „Részeg hajó”-t

A bíráló Théodor Géricault francia romantikus festő „Meduza tutaj” című képére céloz.

is. Így maradt ez a kép az országban s megőrizték mind a mai napig.

Érdekes az a körülmény hogyan született a „Részeg hajó”. A képzőművészetben ez a téma már századok óta kísért. Egykor Breughel-nél például szimbolikus jelentése volt, mint ahogy a művész más képei esetében is bátran mondhatjuk hogy azoknak művészi értékük mellett szimbolikus értékük is van. Geriko tényleges jelenetet ábrázol képével, Delacroix Dantét és Vergiliust festi meg a bárkában... tehát a romantikusok legtöbbjét a régi századok irodalma és a történelem inspirálta. Sumanovics kigondolja a témát. Az aktok — az egyes aktok és csoportaktok — ahogyan addig festette őket lassú mozdulatban, egyszerű pózban, nem voltak alkalmasak arra, hogy az emberi, főleg a női test érzéki szépségei felé ragadják a művészt. A test szépségeit minél összetettebben, minél különösebb helyzetben vagy mozdulatban akarja érzékeltetni. A történet és tartalom mellette, fő a test!

Hogy pontosan mikor született meg ennek a képnek eszméje, azt nehéz lenne megállapítani. Szerencsére nem nehéz a képötlet egész fejlődési útját követni. Siden, Sumanovics otthonában a művész édesanyja még őrzi a „Részeg hajó” vázlatképeit. A művész szokása szerint rajzvázlatot készített. Nem sokféle rajzot és nem nagyalakút. Csak a tömeget osztotta el ezen a képen, a felületet. Inkább a kompozíciók elosztásának tanulmánya ez. A rajz nyugtalan, élénk arabeszkjei a művész biztos kezét mutatják. Érdekes, hogy a színeljegyzések — amelyek minden Sumanovics vázlaton bőségben vannak — itt majdnem egészen hiányoznak. A vázlat következő fázisa aztán: olajkép 50×70 centiméteres kartonon. Itt a körvo-

nalak már világosan kirajzoltak s megszületett már a teljes színezési beosztás. Ha az alakok nem is differenciáltak ez a vázlat mégis kész, befejezett kép érzését kelti. Igen erőteljesen hatnak a könnyen, nem tolakodóan odavetett színek: a meztelen és félig meztelen nők testének rózsaszínű és a hajósok bronz színárnyalata... aztán a matróztrikók keresztcsíkjai ellenében a víz hullámainak kékségével. Ezt a vázlatot követte a mű tényleges megfestése. Sumanovics azt állította, hogy a képet hat nap alatt fejezte be. Lázás munka lehetett ez, amelyet a művész alkotó szenvedélye és heves temperamentuma diktált, hiszen majdnem tíz négyzetméteres a vászon, teli erős, élénk színekkel. Az esetnek itt kevés dolga volt: késsel vagy „spachtlival” történt a színek elhelyezése, energikus és biztos vonásokkal. Ez a művészi biztonság és szabotosság Rubensre emlékeztet: neki volt bátorsága, széles területeket csak felületesen befedni színekkel. A „Részeg hajó” — még a művész lelki összeomlása előtt született kép — képzőművészetünk egyik remek alkotása; egyike a legjobbaknak, a legjobb képeknek amelyek a jugoszláv képzőművészetben Djura Jaksics óta a mai napig megszülettek. Vele valósul meg nálunk a neorealizmus, amelyről Rasztko Petrovics annyi év előtt beszélt.

Ez a mű azért is teljes, mert — mint minden minőségi ugrásnál lenni szokott — feltétlenül radikális, a legradikálisabb a szakítás az addigi példákkal: szintézise egy előzetes, tizenöt éves út következetes kutatásának, vívódásának. A „Részeg hajó” új nyelv megvalósítása és kifejezése a festészetben — olyan stílusé, amelynek se elődje se követője nem volt.

Miodrág Kujuncsics

Kiadja a Vajdasági Magyar Kultúrtaács, Noviszád. — Szerkeszti: Majtényi Mihály — Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noviszád, Rankovics utca 19./I — Postafiók: 160 — Telefon: 20-63 — Postatakarékszám: 300—T—275. — Előfizetési díj: Egy évre 500 din., fél évre 260 din., egyes szám ára 50 din. — Lapzárta minden hó 10-én Kéziratokat nem őrzünk meg s nem adunk vissza.

Készült a szubotici „Minerva” nyomdában.

MINERVA KÖNYVEK

Élvezetes, művészi és érdekesítő olvasmányokat talál a MINERVA könyvek sorozatában. Szerb-horvát és magyar nyelvű kiadványai a modern, hazai és a világirodalom kiemelkedő műveit nyújtják az olvasónak gondos és művészi igényű grafikai kiállításban.

A „NAŠA KNJIGA” sorozat kiemelkedőbb művei

Deszanka Makszimovics

KITÁRT ABLAK

Regény a két háború közötti időből.

Ára egészvászon kötésben 420 dinár

Brankó V. Radicevics

FEHÉR ASSZONY

Fiatalköltő első regénye tele drámai feszültséggel. Élményt nyújt az olvasónak.

Ára 350 dinár

Predrág Milojevics

A LETÚNT NAPOKBÓL

Útirajzok és riportok a háború előtti időkből.

Ára 590 dinár

Miodrág Popovics

A CSAPAT NYOMÁBAN

Egy sztudent és egy fiatalasszony életének regénye a népfőlszabadító háború idején

Ára 350 dinár

Az „IZBOR” könyvtára ugyancsak értékes művek sorozatát adja.

Braniszláv Nusics

BEN AKIBA

A nagy satírikus író legjobb humoreszkjei.

Ára 550 dinár

Szima Pandurovics

AZ IFJÚSÁG CSARNOKA

Az ismert szerb költő válogatott versei.

Ára 400 dinár

Janko Veszelinovics

KÉPEK A FALU ÉLETÉBŐL

A kiváló szerb elbeszélő legszebb novellái.

A „MINERVA” könyvtár a világirodalom gyöngyszemeit hozza.

Richard Wright

BENNSZÜLÖTT

A világhírű néger író valóban világirodalmi sikert elért amerikai regénye.

Ára 620 dinár

Ebben a sorozatban megjelentek még:

Sinclair Lewis: MENTREP	kötve 360 dinár
Erich Maria Remarque: VISSZATÉRÉS	„ 480 dinár
John Knittel: EL HAKIM	„ 560 dinár
Vicki Baum: BERLIN HOTEL	„ 520 dinár
Henrik Sienkiewicz: QUO VADIS?	„ 820 dinár
Agnes Smedley: EGYEDÜL	„ 420 dinár

A MINERVA magyarnyelvű kiadványai

Kvazimodó István: TESTAMENTUM

Élményregény a nagy háború nehéz éveiből

Ára 300 dinár

Csopics Branko: MESE A MEDVÉRŐL

„ 30 dinár

Alfred de Vigny: LORETTA

„ 30 dinár

MINERVA könyvkiadó, Szubotica, November 29 tér 3. Beograd, Terazije 13.

Öt új könyv a könyvpiacra

Majtényi Mihály

BIGE JÓSKA HÁZASSÁGA

Aki szereti a művészi igényvel megírt üdehangú vidám regényt, olvassa el Majtényi Mihály új művét, a „Bige Jóska házasságát”. A GARABONCIÁS nagy sikere után újabb s még nagyobb sikert jelent ez a könyv, amely cselekményében a letűnt napok kispolgári életének érdekes történeteit hozza felénk.

A regényt B. Szabó György művészi illusztrációi díszítik.

Ára 200 dinár

Herceg János

ANNA BÜCSÚJA

A kiváló vajdasági író új regénye meséjében, amely az élő mába viszi az olvasót, mély drámai erő feszül. A SZIKKADÓ FÖLDEK után ez már a második regénye, amely mai valóságunkat szólaltatja meg az író finom művészi eszközeivel.

Ára 200 dinár

Sinkó Ervin

OPTIMISTÁK

A forradalom éveiből való ez a mű; az amit ad egyben történelem is. Sinkó Ervin merész kézzel nyúl ebbe a rendkívül nehéz és összetett témába, — ezért méltán nevezhető műve a magyar forradalom egyik legkiemelkedőbb reményének.

Ára 300 dinár

Sulhóf József

VARÁZSVESSZŐ

Mindvégig érdekesítő olvasmányt nyújt ez a háborús regény, amelynek cselekménye Nyugateurópában és Párisban játszódik le. Kémregény, de több annál, mert az író ezzel a művel egy vajudó kort akart megörökíteni.

Ára 500 dinár

Mind a négy regény megrendelhető a

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadónál

Noviszád, Teodorovics utca 11.

Urbán János

ÁLMOK A TISZÁNÁL

A tehetséges munkásköltő új verseit hozza ez az izléesen kiállított kötet, erőtéljes költői hangot ad és témáiból kiérezzük napjainkat.

Ára 160 dinár

A szubotici Irodalmi Klub kiadása.